

Надежда
Данчева

Бабин кукул

Вишàя

Висотин гол

ОРОГРАФСКАТА ЛЕКСИКА В МИКРОТОПОНИМИЯТА ОТ ЗАПАДНА БЪЛГАРИЯ

Гламея

Добрèви голища

Драгби равнища

Корминеш

Мла̀мол ба̀рата

Нирска чу̀кла

Понòрете

Пригортà

У̀плато

Издателство на БАН „Проф. Марин Дринов“

Надежда Данчева

**ОРОГРАФСКАТА ЛЕКСИКА
В БЪЛГАРСКАТА МИКРОТОПОНИМИЯ
ОТ ЗАПАДНА БЪЛГАРИЯ**

BULGARIAN ACADEMY OF SCIENCES
INSTITUTE FOR BULGARIAN LANGUAGE
PROF. LYUBOMIR ANDREYCHIN

Nadezhda Dancheva

**OROGRAPHICAL LEXIS
IN THE MICROTOPYNYMY
OF WESTERN BULGARIA**

Sofia • 2020

**Prof. Marin Drinov Publishing House
of Bulgarian Academy of Sciences**

БЪЛГАРСКА АКАДЕМИЯ НА НАУКИТЕ
ИНСТИТУТ ЗА БЪЛГАРСКИ ЕЗИК
„ПРОФ. ЛЮБОМИР АНДРЕЙЧИН“

Надежда Данчева

**ОРОГРАФСКАТА ЛЕКСИКА
В БЪЛГАРСКАТА МИКРОТОПОНИМИЯ
ОТ ЗАПАДНА БЪЛГАРИЯ**

София • 2020

Издателство на БАН „Проф. Марин Дринов“

Обект на изследване в книгата са названията за релефни форми, или т.нар. орографска лексика, която е запазена в микротопоними от Западна България. Орографската лексика е екскерпирана от близо 100 000 топонима, регистрирани в бившите околии на територията на Западна България в съвременните ѝ граници. За да се очертаят основните процеси в разглежданата лексикална система, се анализират около 17 000 микротопонима и 800 географски апелатива с тяхно участие. Специално внимание се отделя на орографските термини и земеписните микротопоними, възникнали в резултат на метафоричен пренос.

В изследването се прилагат етимологичният, генетичният, ареалният метод, структурният и сравнителният анализ, също ономаσιологичният и семасиологичният подход. В работата се изяснява какви названия се използват за назоваването на един и същи географски обект, като за тази цел корпусът лексеми се разделя на две основни тематични групи: Означения за изпъкнали земеповърхни форми и техните елементи и Означения за вдлъбнати земеповърхни форми и техните елементи. Чрез семасиологичния подход се установява системата от значения, характерни за географската терминология в състава на микротопонимията.

В книгата детайлно се описват речниковите особености на орографската лексика и се проследява нейната топонимизираща активност в микротопонимията от изследваната област.

Очертаният корпус от географските апелативи следва да се използва за попълване на съвременните и историческите лексикални основи, реконструирани от топоними, а изводите, до които се достига в изследването, ще помогнат да се установи съществена част от лексикалните, структурните и словообразователните особености на българската микротопонимия.

© Надежда Георгиева Данчева, автор, 2020

© София Любомирова Попйорданова, художник на корицата, 2020

© Издателство на БАН „Проф. Марин Дринов“, 2020

ISBN 978-619-245-089-2

СЪДЪРЖАНИЕ

УВОД – Предмет, обект, задачи и цели на изследването / 9

СЪКРАЩЕНИЯ / 11

ПЪРВА ГЛАВА / 13

Извори и методи на изследване. Географско-исторически и езикови особености на терена. Теоретична база на изследването / 13

1. Извори на изследване / 13

2. Методи на изследване / 14

3. Географско-исторически и езикови особености на терена / 15

4. Теоретична база на изследването / 18

4.1. Терминът микротопоним и неговото съдържание в ономастичната литература / 18

4.2. Съдържание на понятията *географски термин*, *орографски термин*, *географска лексика*, *орографска лексика* в ономастичната литература / 20

4.3. Аспекти на изследване на географската терминология в ономастиката / 24

5. Кратък преглед на българските изследвания по проблемите на географската терминология / 26

ВТОРА ГЛАВА / 30

Лексикално-семантична характеристика на орографската лексика с топонимообразуваща роля в микротопонимията от Западна България / 30

1. Означения за изпъкнали земеповърхни форми и техните елементи / 33

1.1. Общи названия за възвишеност / 33

1.2. Названия за възвишеност по отличителни белези / 46

1.2.1. Апелативи, в значението на които е актуализиран семантичният признак 'скалиста височина' / 46

1.2.2. Апелативи, в значението на които е актуализиран семантичният признак 'растителност' / 50

1.3. Названия на части от структурата на възвишените форми на релефа / 51

1.3.1. Названия за върхове / 51

1.3.2. Названия за склонове и стръмни места / 54

- 1.3.3. Названия за склонове с южно изложение / 58
- 1.3.4. Названия за склонове със северно изложение / 61
- 1.3.5. Названия за равнина на височина / 62
- 1.3.6. Названия, основани на пространствени характеристики / 65
- 1.4. Названия за планински проход, теснина / 70
- 1.5. Названия за скала, камък, сипей, пещера / 78
- 1.5.1. Названия за скала, камък / 78
- 1.5.2. Названия за сипей / 84
- 1.5.3. Названия за пещера / 87
- 2. Означения за вдлъбнати земеповърхни форми и техните елементи / 88**
  - 2.1. Общи названия за ниско място / 88
  - 2.2. Названия за низини по отличителни белези / 95
  - 2.2.1. Апелативи, в значението на които е актуализиран семантичният признак 'наличие на влага' / 98
  - 2.2.2. Апелативи, в значението на които е актуализиран семантичният признак 'покрит с растителност' / 104
  - 2.3. Названия за ями / 105

ТРЕТА ГЛАВА / 110

Речникови особености, топонимизираща активност и разпространение на орографската лексика в микротопонимията от Западна България / 110

1. Речникови особености на орографската лексика с топонимообразуваща роля в микротопонимията от Западна България / 110

- 1.1. Орографска лексика, която изгражда *основния речников фонд* на българските диалекти или *общия фонд* / 110
- 1.2. Орографска лексика, която можем да отнесем към *собственодиалектния фонд* на лексиката на българските говори, т.е. лексика, известна само в отделни микрорегиони / 111
- 1.3. Орографска лексика, която можем да отнесем към т.нар. *семантични диалектизми* / 113

2. Орографска лексика и микротопоними, възникнали по пътя на преносната употреба / 113

- 2.1. Микротопоними, образувани от или с участието на термини, възникнали в резултат на метафоричен пренос / 114
- 2.2. Микротопоними, образувани от или с участието на апелативи, които се приближават до функцията на орографски термин / 118
- 2.3. Микротопоними, образувани от или с участието на апелативи, изпълняващи функцията на орографски термин / 119

3. Произход на орографската лексика в микротопонимията от Западна България / 121

3.1. Старинни, редки и изчезнали думи в микротопонимията, орографска лексика с избледняло или променено значение / 121

3.2. Заимстваните апелативи в говорите и тяхното отражение в микротопонимията / 124

4. Топонимизираща активност на орографската лексика в състава на микротопонимията от Западна България / 126

4.1. Топонимизираща активност на орографската лексика за изпъкнали земеповърхни форми и техните елементи / 128

4.2. Топонимизираща активност на орографската лексика за вдлъбнати земеповърхни форми и техните елементи / 135

4.3. Топонимизираща активност на орографската лексика, употребена по метафоричен път / 136

ИЗВОДИ / 139

ЛИТЕРАТУРА / 147

ИЗТОЧНИЦИ НА ИЗСЛЕДВАНЕ / 154

АЗБУЧЕН ПОКАЗАЛЕЦ НА ТЕРМИНИТЕ / 155

РЕЗЮМЕ НА АНГЛИЙСКИ ЕЗИК/ 162

УВОД

Предмет, обект, задачи и цели на изследването

Микротопонимите привлякоха вниманието ми с лингвистичната информация, която носят – с тяхната близост до нарицателните имена, с тяхната семантична мотивираност, и с факта, че са тясно свързани с местния диалект. Затова *предмет на изследване* в книгата е именно лексикалният състав на микротопонимията, по-конкретно на микротопонимите от Западна България.

Обект на изследване са **названията за релефни форми**, или т.нар. **орографска лексика**.

Работата има за *цел* да събере, систематизира и анализира **орографската апелативна лексика**, имаща топонимообразуваща роля в западнобългарската микротопонимия. Акцентира се върху лексикално-семантичните и ареалните особености на този тип лексика. Очертаният корпус от географските апелативи следва да се използва за попълване на съвременните и историческите лексикални основи, реконструирани от топоними, а изводите, до които се достига в изследването, ще помогнат да се установи съществена част от лексикалните, структурните и словообразователните особености на онимите от Северозападна и Югозападна България.

С цел да се представи обширният корпус от орографска лексика, онимизиран в микротопонимията, се отделя специално внимание и на орографските термини и микротопоними, възникнали в резултат на метафоричен пренос.

За постигане на поставените цели е необходимо да се решат следните **задачи**:

- да се осъществи подробна и точна регистрация на орографската апелативна лексика, която се среща в микротопонимията;
- да се определят ареалите на микротопонимите от дадени орографски термини;
- да се представят в хомогенен вид значенията на отделните лексеми – записани на терен от топонимистите;
- да се открият географски апелативи, които са включени единствено в ономастичните трудове, или географски значения, които не са отбелязани в българската лексикография;
- да се обособи орографска лексика, която е част от старинните, редките или изчезналите нарицателни в езика ни;
- да се установят заетите и адаптирани орографски термини, взели участие в образуването на микротопоними от Западна България;

- да се изследва съотношението на общонародната и локално ограничена-та орографска лексика в микротопонимията от изследваната област;
- да се проследи активността на топонимизация на този тип лексика;
- да се установят различителните и общите лексикални особености на микротопонимите от Северозападна и Югозападна България.

СЪКРАЩЕНИЯ

Белосл – Белослатинско
Берк – Берковско
Ботевгр – Ботевградско
Брезн – Брезнишко
БЕР – Български етимологичен речник
БТР – Български тълковен речник
вж. – виж
Врач – Врачанско
Год – Годечко
Гоцед – Гоцеделчевско
ГСБКЕ – Граматика на съвременния български книжовен език
Дупн – Дупнишко
ЗБ – Западна България
Ихтим – Ихтиманско
Кюст – Кюстендилско
Лом – Ломско
МИ – местни имена
Монт – Монтанско
Пирд – Пирдопско
п – пъти
прх. – произход
Разл – Разложко
Радом – Радомирско
РБЕ – Речник на българския език
РРОДД – Речник на редки и остарели диалектни думи
Самок – Самоковско
Санд – Санданско
СЗ – Северозападна България
Соф – Софийско
срв. – сравни
ЮЗБ – Югозападна България

ПЪРВА ГЛАВА

Извори и методи на изследване. Географско-исторически и езикови особености на терена. Теоретична база на изследването

1. Извори на изследване

Орографската лексика е ексцерпирана от близо 100 000 топонима, регистрирани в бившите околии на територията на Западна България. Не са обект на внимание местните имена извън съвременните граници на България. Анализирани са около 17 000 микротопонима и близо 600 географски апелатива с тяхно участие – достатъчен обем, за да се очертаят основните процеси в разглежданата лексикална система и техните характерни особености.

Като извори на изследване се включват публикуваните трудове и тези, до които е намерен достъп. Това са монографиите за местните имена от Западна България на: Ив. Дуриданов, *Местните названия от Ломско*; Д. Михайлова, *Местните имена в Михайловградско*¹, *Местните имена в Берковско*, *Местните имена в Ботевградско*; К. Попов, *Местните имена в Белослатинско*; Б. Николов, *Топонимията на Врачанска околия*; Й. Заимов, *Местните имена в Пирдопско*, *Принос към проучване на Самоковската ономастика*; Б. Симеонов, *Етимологичен речник на местните названия от Годечко*; К. Попов, *Местните имена в Разложко*, *Местните имена в Гоцеделчевско (Неврокопско)*; Йордан Еленин, *Топонимията на Дупнишко*; А. Чолева-Димитрова, *Топонимията на Радомирско* и В. Велев, *Местните имена в Брезнишко*; Иван Умленски, *Местните имена в Кюстендилско*². За изясняването на спецификата на географската терминология допринасят и изследванията от областта на българската диалектна лексикология и лексикография³.

---

¹ В дисертацията се използва Монтанско.

² За по-голяма краткост изворите на изследването по-нататък се съкращават по следния начин: Белосл, Берк, Ботевгр, Брезн, Врач, Год, Гоцед, Дупн, Кюст, Лом, Монт, Пирд, Радом, Разл, Самок.

³ Българската наука разполага с речници за селскостопанската, пастирската, шивашката, грънчарската терминология, за народните названия на растенията, животните и пр., но не и с диалектен терминологичен речник за народната географска терминология. Подобен преглед на диалектната лексикография прави Т. Бояджиев (вж. Бояджиев 2007: 27; вж. също Василева 2009: 17).

2. Методи на изследване

Използваната методика е продиктувана от спецификата на проучвания материал и от целите и задачите на изследването. На първо място, основата на изследването се поставя чрез **инвентаризация** на ономастичния материал (по терминологията на А. Суперанская) (Суперанская 1986: 201) и в частност **класификация** на имената с оглед на семантичната им мотивираност – предмет на анализ са всички микротопоними, включващи в състава си орографски термин. Прилагат се **етимологичният** (ограничава се до свеждането на имената до апелатив или собствено име (вж. Жучкевич 1968: 103; Суперанская 1986: 206), **генетичният** (установява се произходът на отапелативните местни имена), **ареалният** (изясняват се ареалите на отделните лексеми, онимизирани в микротопонимията) метод. За ареалната характеристика на микротопонимите се използват административно-териториални единици (околии). Очертаването на ареалите се основава на сходство на основите на имената и на техните компоненти (Суперанская 1986: 198–214).

Отношение към работата има и **анализът на основите**, чието приложение е с непосредствено отношение към семасиологичния аспект на изследване на онимната лексика. Онимните основи се отделят в хода на структурния анализ (Суперанская 1986: 201–208).

Темата предполага и прилагането на метода на **сравнителния анализ**, посредством който се изясняват общите и отличителните черти на микротопонимите от Северозападна и Югозападна България⁴.

Като **основни аспекти** на ономастичното изследване се определят *ономастиологичният* и *семасиологичният*⁵.

Ономасиологичният подход изследва начина на назоваване на предметите и понятията – интересно е да се види какви названия се използват за назоваването на един и същи географски обект. За тази цел корпусът лексеми се разделя в две основни тематични групи, които от своя страна се подразделят на по-мал-

---

⁴ Според Й. Заимов статистичният и картографският метод също са приложими към микротопонимите. Така например резултатите от проучванията върху български географски имена с *-jъ* показват, че много микротопоними не отговарят на особеностите на местния говор и крият старинни елементи, а „Чрез посочените методи микротопонимията може да ни даде плътна и жива картина на географското разпространение на имената, да ни очертает ареалите със старинни елементи и така да ни даде данни за по-стара фаза от развоя на говора и дори на езика, който може да осветли откъм граматичен строеж и речников състав“ (Заимов 1973: 6).

⁵ Тези методи на изследване са приложени в трудовете на Ив. Кочев, Гребенският говор в Силистренско. С особен оглед към лексикалната му система. – *Трудове по българска диалектология*. Т. 5. София, 1969, с. 88–181, на В. Радева, Селскостопанската лексика на централния балкански говор. – *Българска диалектология*. Проучвания и материали, кн. 9. София, 1979, с. 79–223 и др. За географския и семасиологичния аспект в ономастичните изследвания вж. и Суперанская, А. В. Теория и методика ономастических исследований (в соавторстве с Н. В. Подольской, В. Э. Сталтмане, А. Х. Султановым). Москва, 1986, с. 222, 229.

ки подгрупи: *Означения за изпъкнали земеповърхни форми и техните елементи* и *Означения за вдлъбнати земеповърхни форми и техните елементи*.

Чрез семасиологичния подход се установява системата от значения, характерни за географската терминология в състава на микротопонимията.

3. Географско-исторически и езикови особености на терена

Важна предпоставка за реализиране на изследването е да се конкретизира теренът на ономастичното проучване, а именно Западна България. Според III и IV том на Българския диалектен атлас (БДА) в Северозападна България влизат земите, „ограничени от следните граници: на изток 25-ия меридиан, на север – р. Дунав, на запад – границата с Югославия и на юг – билото на Стара планина по линията между Троян – Карлово, Етрополе – Златица, непосредствено северно от София, Брезник до държавната граница“ (БДА IV 12). В границите на Югозападна България влиза областта „включена между държавната граница с Югославия на запад, 25-ия меридиан на изток, държавната граница с Гърция на юг и южните склонове на Стара планина по линията Карлово – София – Брезник на север“ (БДА III 12). Докато в БДА не се прилага обикновеният географски принцип и се включва материал главно от села със старо местно българско население, села, единни по говор – в топонимните монографии, както и в настоящия труд се включват имена от всички села от бившите околии. Така подбирането на материала в изследването се основава на географския принцип, т.е. включва се орографска апелативна лексика и микротопоними с нейно участие, които са регистрирани на територията на Западна България, независимо от населението на селищата към бившите околии (старо или преселническо)⁶. Известно е, че в българската ономастична наука топонимният материал се събира според административно-териториалното деление на страната по околии до 1959 г. Този начин на изследване дава известно основание границата на проучваната в изследването територия да се съгласува със съвременното административно-териториално деление на страната и със съвременните райони за планиране (вж. Копралев 2001)⁷.

В географско отношение територията на Западна България има удивително разнообразен релеф. Срещат се широки равнини и планински местности,

---

⁶ Вж. подробно Карта на диалектната делитба на българския език. Изд. „Проф. Марин Дринов“. По данни на физикогеографското и социално-икономическо райониране, които се прилагат в географската наука, разглежданият материал спада към следните териториални единици: Михайловградска (Монтанска) област съвпада със Северозападния социално-икономически район, Софийска област съвпада с Югозападния район (вж. География на България 1989: 270).

⁷ Тези райони са съобразени с административно-териториалното деление на България, регламентирано със Закона за административно-териториалното устройство и Закона за регионалното развитие. Територията на Северозападния район е разположена между р. Искър на изток, р. Тимок на запад, р. Дунав на север и билото на Стара планина на юг.

в които се връзват дълбоки речни дефилета или полета. От северната част на Западна България, между долината на р. Тимок и вододела на р. Искър и р. Вит, се простира Западната Дунавска равнина. Тя се отличава с равнинно хълмист релеф. На юг от Дунавската равнина е разположена Западната област на Предбалкана, която има хълмист и нископланински релеф, а на юг от Предбалкана е Главната старопланинска верига. Западната подобласт е разположена между долините на р. Тимок и Ботевградската седловина. Южно от Стара планина е западната част на т.нар. Преходна планинско-котловинна област, където е Краищенско-Ихтиманската подобласт. Тук са разположени планинските редици Планско-Завалска, Верило-Руйска и Конявско-Милевска; също Ихтиманска Средна гора, включваща Лозенска планина, Вакарелска, Белица, Еледжик, Септемврийски рид. Планинските ридове са разделени от Габерска, Софийска, Трънска, Брезнишка, Пернишка, Радомирска, Треклянска, Кюстендилска, Самоковска и други котловини. В най-южната част на страната е Рило-Родопският масив, който включва Осоговско-Беласишката планинска редица, Рила, Пирин, Родопите и котловините, по които са ориентирани долините на р. Струма и р. Места. Разложката и Гоцеделчевската котловина изграждат Местенската гребенова долина (Георгиев 1979: 309, 342, 361; География на България 1977: 47–48, 106).

Географските условия са обусловили появата и специфичността на орографската терминология, а по отношение на релефа повечето от изследваните околии се очертават като планински и полупланински. Релефът в западната част на Старопланинската верижна система, на Преходната планинско-котловинна област, на Западните Родопи и Осоговско-Беласишката крайгранична планинска област се определя като планински (География на България 1997: 106). В съгласие с Н. Ковачев, който разделя бившите околии на планински, планинско-предпланински, предпланинско-полски и полски, Ломско и Белослатинско се определят като полски, Михайловградско (днес Монтанско), Берковско и Врачанско – като предпланинско-полски, Пирдопско и Радомирско – като планинско-предпланински (Ковачев 1968: 223)⁸.

По отношение на етничния състав на населението следва да се отбележи, че за Западна България е характерна демографска устойчивост и липса на големи и разнопосочни миграционни премествания, каквито са характерни за източните български земи. Прегрупиранията на населението в Северозападна България са имали главно локален характер и не са променяли съществено

Северната граница на Югозападна България преминава по билото на Стара планина от връх Ком през Искърския прелом до Манаселска река. На изток границата е очертана само по поречието на р. Места. Южната граница съвпада с държавната граница на Република Гърция, а западната съвпада с държавните граници с Република Македония и СР Югославия (Копралев 2001: 12, 43).

⁸ Вж. подробно и Михайлова 1984: 5; Михайлова 1986: 5; Попов 1950: 7; Николов 1997: 10; Заимов 1959: 7; Симеонов 1965: 491; Михайлова 2008: 9; Еленин 2006: 7–8; Велев 2009: 9–10; Чолева-Димитрова 2009: 6–7; Иванов 1996: 7; Попов 1979: 5; Иванов 1996: 5.

демографската картина. Почти половината от селищата в Северозападна България са стари, с коренно (автохтонно) население. Основните миграционни процеси са от старопланинските области на север към Дунавската равнина. Например в Белослатинско коренното население е по-малко в сравнение с придошлото от старопланинските райони. Най-интензивните преселнически движения се извършват в края на XVIII и началото на XIX век. Причините са политически – свързани с войните, които Турската империя води с Русия и Австро-Унгария, и с националноосвободителните борби на българския народ, както и икономически – обусловени от социално-икономическите промени.

Югозападна България също не е засягана от масови миграционни процеси, което до голяма степен се дължи на планинския характер на областта. Старото (коренното) население е съсредоточено главно в планинските райони и във високите планински полета и котловини. Икономическите причини за преселванията имат главно локален характер, а политическите засягат българското население, останало след 1878 и 1913 г. извън променените граници на България. В немалка част от селищата са се настанили преселници от по-далечни области, главно от селища извън държавните граници на България (например в Гоцеделчевско, Петричко и Санданско) (вж. подробно поместената литература по въпроса в БДА IV 12–21; БДА III 12–19).

Съдейки по местните имена, в най-общи линии върху формирането на западната топонимия са оказали влияние следните преселнически движения: заселването в Северозападна България на татарски преселници през втората половина на XVIII век, след Кримската война; преселническото движение на власи главно в крайдунавските села от края на XVIII век (така например бреничените са донесли от Влашко МИ *Групаня*, МИ *Гургул* в Белослатинско); заселването на българи от Сърбия (имена с *дж < dj* и *ч < tj* като *Веджѝ*, *Гѝчи*, имена с *ж > у* като *Дуб*, *Гѝзер*); преселници от западните краища – Белоградчишко, Трънско, Брезнишко, Пиротско и Царибродско (имена от прил. на *-чки* като *Еварѝчки дол*, *Рѝчка падѝна*, *Зѝечка падѝна*; имена с наст. *-ѝц*: *Венѝц*, *Клѝденѝц*; българи от Македония) (Дуриданов 1952: 15–17; Михайлова 1984: 75–76; Михайлова 1984: 75–76); потурчването на ловешките и тетевенските помаци и тяхното проникване в Белослатинско; заселването в Белослатинско на български родове от балканските села във Врачанско, Ботевградско и Тетевенско (Попов 1960: 7–15); помохамеданченото българско население и пастирското турско население (юруците) в Родопите, използвало високите планински пасища през времето на османското владичество, също заселването на бежанци от Сярско и Зърновско (Гърция) след Първата световна война в Разлог, Бачево, Баня и Белица (Попов 1979: 5–13; Иванов 1996: 56–57).

Въпреки изброените преселнически движения на територията на Западна България в своята цялост западнобългарската топонимия е от славянски произход. Микротопонимите са главно български по произход или възникнали на българска почва. Български имена са не само тези, чиито основни елементи са със славянско потекло, но и тези, възникнали на българска почва. Това са имена като

Баиръ, Ендекъ, Бандерата, образувани от нарицателни от неславянски произход, но влезли в речниковия състав на общобългарския език, или *Моллатица, Султаница*, които са български по структура (Дуриданов 1952: 120). Малкият брой местни имена от чужди думи говори за чисто християнско население.

Сравнително най-много турски имена от изследваната територия се срещат в Пирдопско, Разложко и Гоцеделчевско. В Пирдопско български са 5200 имена, турски – 584. Българските имена обхващат както равнинните, така и планинските части, докато турските преобладават в равнините, тъй като там турското население е било гъсто. Най-много турски имена има в западния край на Златишкото поле, а Златица е бил главният турски град в околията. От турски произход са и имената в Златишката планина (Заимов 1959: 97–99). В разложката топонимия от 4108 имена 441, или 10,7%, са турски, а хибридниите двусловни названия са 484, или 11,78% (Попов 1979: 77). В Гоцеделчевско от 8500 имена 382, или 4,51%, са турски (Иванов 1996: 66). За съпоставка турските имена в Монтанско (Михайловградско) от общо 7049 са 13 (Михайлова 1984: 75–76), а във Врачанско от 15 530 имена турски са 6 (Николов 1997: 81–83). В Разложко и Гоцеделчевско има и най-много гръцки имена.

Географско-историческата характеристика на територията от българското историческо землище, която обхваща изследването, определя редица номинативни особености на микротопонимите.

4. Теоретична база на изследването

В изследването е възприет основен **терминологичен апарат**, с помощта на който се разкрива взаимодействието между микротопонимията и орографската апелативна лексика. Ключови термини са *микротопоним*, *местно име* (МИ), *орографска лексика*, *географски термин*, *терминология*, *апелатив*, *диалектно име*, *топонимизация*.

4.1. Терминът микротопоним и неговото съдържание в ономастичната литература

Терминът *микротопоним* възниква по аналогия на термини като *микроландшафт*, *микрорелеф*, *микрофлора*, *микрорайон* и др. Възприет е в Англия, Америка (*microtoponymy*), Франция (*microtoponymie*), скандинавските страни (*microtoponymi*) и други за названия на малки обекти, използвани от малка група хора. Появява се в края на 50-те години на XX век. За първи път се среща в работата на О. С. Мельничук *Топоніміка Кодимьского району Одескої області*, 1957 г., а терминът *микротопонимия* – в статията на Ян Свобода *K slovanske onomastike terminologii*, I Międzynarodowa slawistyczna konferencja onomastyczna. Warszawa-Kraków, 1961. Първият повод, когато микротопонимията става предмет на специално обсъждане, е през 1964 г., когато Московският държавен

университет и топонимната комисия на Московския филиал на географското общество провеждат съвещание по микротопонимия. В статиите, поместени в публикувания след съвещанието сборник „Микротопонимия“ (1967 г.), се дават различни определения на понятието *микротопоним*.

Оказва се, че в ономастичната литература сравнително често установяването на границата между *микро-* и *макротопоними* се оказва условно.

На първо място, различните автори отнасят названията на различни географски обекти към микротопонимията. Западнославянските топонимисти причисляват към този клас оними названията на полета, ниви, пасбища, горски участъци (Šmilauer 1963: 8), А. Суперанская изключва названията на улици, на части от улици и квартали (Суперанская 1967: 32), като по-късно пояснява, че улиците не могат да се включат в категорията микротопоним нито по размер, нито по известност, нито по честотност на употреба, нито по първичност на названията (Суперанская 1973: 165–170) и т.н. Различните класификации са обусловени именно от факта, че микротопонимите са названия на малки обекти, но всъщност размерът е само един от критериите за отнасянето на топографския обект към категорията *микро-* или *макротопоним*. Съществена специфика на микротопонимите е, че те не са известни на широк кръг от хора и имат ограничена сфера на употреба. Степента на известност е характерна за големите обекти. Наименованията на малките села например са близки до микротопоним, но се отличават с това, че фигурират в справочниците по административно-териториално деление и на картите с районен мащаб. Те са писмено закрепени, официално признати, макар и с регионален мащаб. Микротопонимите са лишени от този признак – фигурират само в устната форма на езика, обслужваща неголям колектив от хора, обикновено жители на едно село. Разбира се, микротопоними могат да фигурират и в художествените текстове (вж. Суперанская 1973: 1651–70).

В топонимната литература често се обсъжда и връзката *микротопонимия/диалектна лексика*. Много изследователи анализират микротопонимията като особена група в топонимната система, като подчертават, че тя се отличава с диалектен характер на формите и лексемите (вж. Подольская 1965: 213). В действителност диалектната лексика е интересен и богат източник за образуването на този вид оними. Връзката *микротопонимия/диалектна лексика* се проявява на фонетично, словообразователно, граматично, лексикално ниво. Тъй като микротопонимите имат ограничена сфера на употреба, няма съществена причина, която да налага промяната на тези имена и съответно замяната на диалектните лексеми или афикси с книжовни. Предложеното изследване ясно показва, че основният корпус оними са диалектните микротопоними, т.е. възникнали на основата на диалектна географска лексема, с нейно участие или с диалектен формант⁹.

---

⁹ За отправна точка в изследването се вземат посочените от Н. Подольская значения на термина *диалектно име*: 1) име, възникнало на основата на диалектна лексема или формант; 2) диалектен вариант на име (Подольская 1988: 56).

В топонимната литература се обсъжда и проблемът за непродължителността на съществуване на микротопонимите. Според едни автори тези имена често се менят и изчезват, според други – микротопонимите се отличават със значителна устойчивост. В тази връзка съществен критерий, който характеризира микротопонимите, засяга фазата на развитие на онимите. Много топонимисти споделят мнението, че микротопонимите са по-малко формализирани от макротопонимите и съответно са по-близки до нарицателните имена (Карпенко 1967: 17–18). Според А. Суперанская микротопонимите са първично именувани обекти, които още не са констатирани като топоними. Така всички естествено дадени названия преминават през категорията *микро-*, преди да изгубят мотивираността си и да се превърнат в топоним. Авторката различава *микро-* от *мезо-* и *макротопоним* по линията понятийност–непонятийност, системност–асистемност: микротопонимите са понятийни и несистемни, и по отношение на процеса на формиране за тях е характерен стадий на микроименуване (ако *блато* е названо *Блатото*) (Суперанская 1973: 165–170). М. Ангелова-Атанасова споделя този факт и допълва, че „...микротопонимите, които са пределно ясни по отношение на форма, значение и принцип на номинация и в много отношения се отличават с голямата си вариативност поради незавършения процес на онимизация, създават специфичен ономастичен фон, на който функционират онимите, при който процесът на онимизация е отдавна завършил...” (Ангелова-Атанасова 1996: 83).

Като работна дефиниция на термина *микротопоним* в изследването се приема следната: „название на малък географски обект, който има тясна сфера на употреба, функционира само в пределите на малка територия, известен е само на тесен кръг хора“ (Чолева-Димитрова 2002: 23)¹⁰. Когато се набляга на разликата *микро-/макро-* в топонимията, се използват термините *микротопоним/макротопоним*.

4.2. Съдържание на понятията *географски термин*, *орографски термин*, *географска лексика*, *орографска лексика* в ономастичната литература

По своята същност географската терминология е част от лексикалната система на езика. Географските термини и собствените имена принадлежат към два различни класа лексика – апелативната и онимната. Близостта на двата класа думи е обусловена от факта, че, първо, назовават едни и същи географски

---

¹⁰ В книгата термините *микротопоним* и *местно име* се използват като синоними. Според Л. Димитрова-Тодорова терминът *местностно (теренно) име* не трябва да се смесва с названия като *местно име*, *микротопоним* или *ороним*. Авторката определя термина *местно име* като идентичен с термина *топоним*, който включва в себе си *теренни имена*, *ороними*, *хидроними* и *ойконими*. Към *микротопонимите* тя отнася названията на терени с малки размери, микрооронимите и хидронимите (Димитрова-Тодорова 2003: 165–166).

обекти и второ, географските термини активно се подлагат на топонимизация. Въпреки че много от думите са преминали в научния език, други са изчезнали от говоримия език или са променили своето значение, днес огромна част от тях са фиксирани в събрания през времето топонимен материал. Причината за това може да се търси в значително по-бавното изменение на онимната лексика, за разлика от апелативната (вж. Суперанская 1986: 83).

Особено важен в това отношение е анализът на микротопонимите. Освен че фиксират географските особености на района, микротопонимите отразяват разнообразието от народогеографската терминология (Мурзаев 1970: 21). Затова систематизирането на географската терминология в специални речници е от огромно значение – както за топонимията, така и за науки, с които ономастиката се намира в тясна връзка. Тази лексика заслужава подробно изследване именно заради възможността да се проследят сложните взаимоотношения със собствените имена. Изучаването на семантиката на географската терминология е важно за установяване пътя на онимизация на апелативната лексика. В статията си *Onomasticon slavicum. Етапи развития ономастической лексикографии* С. Роспонд акцентира вниманието върху факта, че най-актуалната задача на славянската топонимия е създаването на речници на географските апелативи, които попълват съвременните и историческите лексикални основи, реконструирани от топоними (Роспонд 1980: 221–226).

В българската наука географската лексика не е добре проучена. От една страна, тя е разпръсната в тълковните, етимологичните, топонимните, общите речници на някои говори и специализираната географска лексикография, от друга, като източник за образуването на огромен брой географски названия все още не е подложена на специално проучване. Проблемът, който поставя Н. Ковачев пред българските топонимисти и географи, а именно събирането и проучването на географската терминология от цялата страна с крайна цел създаване на пълен *Речник на народните географски термини в България* по подобие на речника на Э. Мурзаев *Словарь местных географических терминов*, е актуален и днес. По думите на ономаста „С оглед на създаването на *Речник на народните български географски термини* е необходимо специално проучване на топонимията ни“ (Ковачев 1973: 77–79; 1987: 75).

В българското научно пространство отсъстват и ономастични речници с основните топооснови, което затруднява началния етап на ономастичните, в частност топонимните изследвания. Това е една от причините, поради които липсват и изводи за това кои географски термини най-често се превръщат в онимни основи, какви са структурните и словообразователните особености на топонимите с тяхно участие (вж. Суперанская 1986: 42). Географската лексика, запазена в българската топонимия, е изследвана фрагментарно и все още не е подложена на пълно и организирано лексикографско описание.

В ономастичната литература се срещат названията *географски термин*, *местен географски термин*, *народен географски термин*, *номенклатурен термин*, *топографски термин*, *индикатор*, *нарицателно име*, в англоезичната

литература – *generic term* (Мурзаев 1970: 16; 1974: 95). Особен интерес за изследването представляват същността и обемът на понятието *географски термин* (вж. Ковачев 1973: 77–78; 1980: 199).

Терминологичното словосъчетание *народен* или *местен географски термин* е прието в руската и българската литература. Под *народен термин* се разбира „нарицателно име или словосъчетание, по-често диалектно по произход, назоваващо различни обекти и явления от физическата география“. Н. В. Подольская отдава предпочитание на предполагащото по-малка локалност съчетание „*народный термин*“ (Подольская 1970: 54).

Систематизирайки топонимите от географска лексика, ономастите обикновено сочат като географски термини названия на орографски и хидрографски обекти като *бара, вир, баир, гребен, рид, поляна, пещера* и т.н. Следователно в българските монографични топонимни изследвания като географски термини се посочват думи, означаващи обекти от физическата география. На практика обаче някои автори отнасят към сферата на географската терминология думи, обозначаващи селскостопански, промишлени и транспортни обекти, като *завод, път, мост* и т.н. Така например, описвайки географската терминология в Севлиево, Н. Ковачев включва названия от селскостопанската лексика като *свина* 'кошари за свине'; място, дето са пасли свине; *солище, полугар* 'кошара за добитък'; *катун* 'цигански и влашки шатри'; *катор* 'примитивна ниска колиба от камъни и плочи'; *копанина* 'нива, получена от изкоренена гора' (Ковачев 1961: 11–20). Според Ковачев понятието *географски термин* трябва да разшири своя диапазон на значение, като обхване и думи, свързани с ойконимията, с растителни асоциации и със селскостопанската география. Авторът дава следното определение за географски термин: „*общонародни или местно ограничени думи, означаващи орографски, хидрографски или аграрностопански обекти като нарицателни имена*“, които чрез онимизация се превръщат в първични топоними или участват като втори компонент в двусъставни топоними (Ковачев 1973: 77–79; Ковачев 1987: 75, 86).

Приложената от Н. Ковачев (Ковачев 1973: 77–99) систематизация на географската лексика е най-близко до класификацията на руския учен В. Жучкевич, който диференцира 6 групи географски имена според значението им: 1) общо-географски (ландшафтни); 2) хидрографски; 3) орографски; 4) геоботанични; 5) отнасящи се към типа поселение и жилище и 6) икономикогеографски, които могат да бъдат подразделени на промишлени, селскостопански, транспортни (Жучкевич 1970: 139; Жучкевич 1980: 37–38). На практика тези систематизации се оказват най-изчерпателни от географска гледна точка, тъй като покриват почти всички направления в географията. Почти, защото не включва ветровете, които спадат към климатологията, а авторът не посочва такава група термини. Невключването на тази група е напълно основателно, тъй като е от значение фактът, посочен от Э. Мурзаев, че те рядко се подлагат на топонимизация, поради което авторът не ги включва в своя речник на географските термини (Мурзаев 1984: 7).

Колебанията между учените относно обема на понятието *географски термин* произтичат от факта, че географията се разделя на две големи направления – физическа и социално-икономическа, всяко от които използва различни термини. Най-общо физическата география се разделя на геоморфология, хидрология, климатология и ландшафтознание, а социално-икономическата – на география на населението, на селищата, на производството, на транспорта и разни други хибридни между тях направления. Както е посочено в първия тематично подреден речник на ономастичната терминология, един от основните принципи в ономастиката е да се погрижим да съгласуваме лингвистичната и географската терминология (Основен систем и терминологија на словенската ономастика 1983: 49). Когато става дума за географски имена, мотивирани от вида на географския обект, има значение фактът, че част от земеделската лексика е предмет на социално-икономическата география. Т.е. част от земеделската лексика се разглежда в географията на производството, известна и като география на селското стопанство.

Макар да обединяват повечето опити за групиране на географската лексика, споменатите класификации в по-голяма степен са съобразени със спецификата на географската, а не на лингвистичната наука. Тези систематизации се основават на различни критерии от топонимното разделение на групите *Имена, свързани с природата/Земеписни имена* и *Имена, свързани с човешката дейност*, прието в българската ономастика. Най-често в българските топонимни трудове към първата група спадат имена от географски термини, имена според различни признаци, пространствени белези, отношение към други обекти, във връзка с растителност и животни, а към втората – имена във връзка със занаяти, търговия, земеделие, горско стопанство, скотовъдство, култови обекти и т.н. Така топонимите, мотивирани от географски термини, семантично се обособяват в отделна група, към която авторите причисляват имена, мотивирани главно от орографски и хидрографски термини като *било*, *бърдо*, *могила*, *чука*, *блато*, *своге* и пр. Изхождайки от опита на чуждите автори, създали речници на географската терминология като речника на Joseph Schütz *Die geographische Terminologie des Serbokroatischen*, 1957 г., Peter Nitsche *Geographische Terminologie des Polnischen*, 1964 г., също на Э. Муразаев *Словарь народных географических терминов*, 1984 г., Р. Малько *Географическая терминология чешского и словацкого языков*, 1974 г., Н. Толстой *Славянская географическая терминология*, 1969 г., Б. Видоески *Географската терминологија во дијалектите на македонскиот јазик*, 1999 г., Э. Григорян *Речник на местните географски термини в българския и македонския език*, 1975 г., следва да заключим, че всички изследователи включват в речниците общи географски термини за земеповърхни форми, орографски, хидрографски и морфолого-вегетативни термини (вж. подробно Данчева 2008: 35–46). Групите термини, отнасящи се към типа поселение, жилище и икономическо-географските термини (промишлени, селскостопански, транспортни), остават извън лексикографските систематизации, освен в случаите, когато географските термини преминават в групата на селскостопанската

лексика и обратно. В тази връзка интерес представлява изследването на руската учена Ю. Азарх, която изучава диалектни названия от селскостопанската лексика и обръща внимание на факта, че често географските термини могат да преминат в групата на селскостопанската лексика и обратно. Например *березник* с първоначално значение 'брезова гора', по-късно 'брезова гора, предназначена за сечене' и т.н. (Азарх 1970: 78, 79).

В конкретното ономастично изследване се приема следната позиция:

Географски термини са общонародни или местно ограничени думи, указващи вида на географския обект: 1) означения за води и свързани с тях обекти; 2) означения на изпъкнали земеповърхни форми; 3) означения на вдлъбнати земеповърхни форми; 4) означения на морфолого-вегетативни форми; 5) общи означения на земята и на земни участъци, които участват активно в образуването на топонимите (вж. Мурзаев 1974: 22; Дуриданов 1963: 191–215) – подялбата на материала (използван от Ив. Дуриданов) е основана на географския критерий, приложен от J. Schütz.

Орографски термин е общонародна или местно ограничена дума, с която се назовават изпъкнали или вдлъбнати земеповърхни форми.

Различават се понятията **географска/орографска лексика** и **географска/орографска терминология**. Приема се, че значението на лексемата е по-широко от значението на географския термин. В границата на нейната семантична структура се включват и значения, които нямат отношение към релефа, а често географското значение е получено на основата на преносното значение. Географският термин е равен на лексема, ако последната в говорите има само земеписно значение.

Терминът *лексема* се употребява наред с *название* и *наименование*, като с това се подчертава номинативната функция на езика.

Взаимодействието между микротопонимия и орографска апелативна лексика се разкрива чрез процеса на **топонимизация** – един от най-старите начини за образуване на географските имена.

4.3. Аспекти на изследване на географската терминология в ономастиката

Известно е, че както лингвисти, така и географи, картографи и историци от цял свят участват активно в събирането, систематизирането и изучаването на географските термини.

Тъй като географските термини присъстват в огромно количество топоними, тяхното изучаване се е превърнало в едно от плодотворните направления в славянската топонимия. Библиографията на статиите, монографиите, сборниците и речниците, посветени на тези проблеми, съдържа хиляди работи с различен обем и съдържание. На изучаването на отделни групи географски апелативи са посветени изследванията на В. М. Мокиенко „Лингвистический анализ местной географической терминологии“, 1969 г.; Н. В. Бурко „Орографическая

лексика в орловських говорах“, 1998 г.; Л. Г. Невская „Балтийская географическая терминология“, 1997 г., в което изследване се съпоставят балтийската географска терминология и славянската; В. Л. Васильев „Новгородская географическая терминология“, 2001 г., в чието изследване географските апелативи се анализират на източнославянски фон и т.н.

Различните лингвистични цели налагат множество различни аспекти на изследване на географската терминология.

Поради голямата повтаряемост на термини от тюркски и други езици в ред названия, по аналогия на суфиксалния метод в славянската топонимия, като част от формантния метод в топонимията намира място „методът на географските термини“ (Мурзаев 1970: 4; Поспелов 1970: 96–104).

Други изследователи класифицират географските термини в зависимост от корелацията *диалектно/книжовно*. Така например Г. П. Бондурак систематизира три групи термини: 1) общи за книжовния език и всички диалекти, напр. *река, гора, болото*; 2) термини, които се срещат в книжовния език и в някои говори – често значението е различно; 3) диалектни термини с ограничена териториална употреба и отсъстващи в литературния език. Авторът подчертава практическото значение за картографията и административните органи за изучаването на диалектните географски термини, които по правило не се заменят със синонимни от книжовния език (Бондурак 1970: 128–130). Анализирайки сложното взаимодействие между географските апелативи и имена, както и принципите на тяхната класификация, Н. К. Флоров обръща внимание на тривиалността на лексикално-семантичната класификация на термините и имената и на лингвистичния функционален аспект на тези езикови единици. Така Флоров класифицира узуални и диалектни термини и имена, от които може да се отделят семантични, лексикални, словообразователни и други диалектизми. Авторът смята, че могат да се обособят: 1) отапелативни названия, които принадлежат на книжовния език; 2) локални названия, известни само в топонимията на Западен Сибир и близките му територии; 3) отапелативна лексика, известна само в отделни микрорегиони (Флоров 1982: 40–43).

Н. В. Подольская обръща внимание на мястото и ролята на диалектните термини в научната терминология. Като основни функции на народните термини тя определя способността им: 1) да назовават различни видове географски обекти; 2) да служат като основа за образуване на топоними и 3) да бъдат използвани в качеството на научни термини (Подольская 1970: 54–59).

Н. Толстой разглежда диалектните термини във връзка с въпроса за славянската прародина. Ученият изследва семантичния развой на географските апелативи от славянски произход и отделя четири големи групи лексика (вж. Толстой, 1969). Същият автор обръща внимание на факта, че в научните работи е задължително да се изследват поотделно книжовната и диалектната географска терминология (Толстой 1970: 46–53).

В търсене на определени лингвистично-етнически ареали А. К. Матвеев изследва ролята на географските термини в субстратната микротопонимия.

Авторът различава пет групи термини в зависимост от две неща: 1) тяхната употреба като *детерминати* или употребени самостоятелно в качеството на микро-топоними и 2) според наличието или отсъствието им в лексиката на народните говори (Матвеев 1970: 106–119).

Изхождайки от разпространението и функциите в езика, Э. М. Мурзаев разграничава родови и видови термини, границата между които не е категорична. Родовите обозначават крупни елементи от релефа, хидрологията и почвено-растителната покривка като *река*, *езеро*, *блато* и т.н. Видовите термини характеризират по-ограничени елементи от географската среда, като тяхната функция е не да обобщават, а да фиксират специфичните черти на обектите, например *затон*, *рукав*, *гребень*, *голец*, *белок* и др. (Мурзаев 1970: 18–19).

Повечето от тези изследователи изхождат от убеждението, че географската (общонародна или местно ограничена) терминология е неизчерпаем източник за попълване на нашите знания за ландшафтните особености и лексикалното богатство на диалектите. Различните видове диалектизми, фиксирани в микро-топонимията, представляват ценен езиков материал за народните говори, а отдавна забравените и излезли от употреба думи бележат неocenim принос към историческата лексикология.

5. Кратък преглед на българските изследвания по проблемите на географската терминология

Формирането на българската географска терминология е започнало преди векове. Освен в географската и топонимната литература, предназначена за специалисти и неспециалисти, тя често се среща в краеведските трудове и в произведенията на българските писатели. Интересът към този клас лексика възниква още с изследванията на краеведи и пътеници като К. Иречек, П. Делирадев, Г. Гунчев и други, както и с преводните и полуоригинални учебници по география, издадени преди Освобождението, които „поставят на здрава основа географската ни терминология от чужд (гръцки, латински, западноевропейски и руски) и домашен произход“ (Ковачев 1987: 39, 77).

Първият регионален речник на българските географски термини *Географските названия в централния родопски говор* е съставен от етнографа и фолклорист С. Шишков. Речникът е публикуван в кн. 2, 3–4 на списание „Родопски напредък“, 1909 г. и включва 103 основни лексеми.

Посветена на географската терминология е статията на Владимир Георгиев от 1961 г. *Die Verteilung von dol, dere, bara, reka in der bulgarischen Toponymie* (Георгиев 1961).

Географската лексика е обект на изследване в работата на Ив. Дуриданов *Географската лексика на старобългарския език с оглед на праславянски*. Това е първият труд, в който географската лексика се анализира като цялостна система. Материалът се опира главно на старобългарски писмени паметници

от X–XI в., а подялбата му е основана на географския критерий, приложен от J. Schütz. Вследствие на тази класификация Ив. Дуриданов разграничава споменатите вече семантични групи лексика: 1) означения за води и свързани с тях обекти; 2) означения на изпъкнали земеповърхни форми; 3) означения на вдлъбнати земеповърхни форми; 4) на морфолого-вегетативни форми; 5) общи означения на земята и на земни участъци (Дуриданов 1963: 191–215).

Огромни заслуги за проучване на проблемите на географската лексика в топонимната литература има Н. Ковачев. Особено внимание заслужава неговото изследване *Географската лексика в топонимията на Северна Средна Стара планина*, в рамките на което, ученият поставя изключително важния въпрос за обсега на понятието „*географска лексика, географски термин*“ (Ковачев 1973: 77–78). Ценността на статията е и в това, че се анализира връзката между географската терминология и топонимията, като взаимоотношенията и френквентността им се илюстрират чрез статистическа обработка. Нагледно е приведен фактът, че в изследваната област, Северна Средна Стара планина, от общо 25 182 топонима 7298, или 28,98%, са образувани от или с помощта на географски термин. Териториално Н. Ковачев разглежда географските термини по околии (бившите Габровска, Севлиевска и Троянска околия), семантично ги систематизира в групите *оронимични, хидронимични и ойконимични* географски термини от типа на *село, колиба, махала*. Отделно термините са групирани по чист и свързан вид, реализиран в топонимите (Ковачев 1973: 77–99).

Макар да не се основава на топонимен материал, съществена за прегледа е работата на Н. Ковачев *Географската лексика в пътеписите на Иван Вазов*. В нея ученият отново разширява броя на географските термини с лексеми, които отразяват не само хидронимни и орографски обекти, но и с термини за селища и техни части като *колибак, улица, чаршия*; термини, свързани с понятия или представи за наличие или липса на растителност, животински видове или човешка дейност като *голина, паша, мера*; термини за пътни съоръжения и пътища като *друм, завой, падало* и т.н. (Ковачев 1980: 197–221).

Географската терминология е обект на изследване в статиите на Ат. Саламбашев *Географски термини в топонимията на Смолянско и Маданско* (Саламбашев 1976: 35–37); на Е. Иванова *Народните географски термини в топонимията на Ловешки окръг* (Иванова 1986: 195–200); на Й. Иванов *Неизвестни географски термини в българската топонимия: скърка и аргач* (Иванов 1979: 325–327), на Г. Риков *Българските диал. мръцкам 'топя нещо във вода или друга течност' (Самоковско) и мрака 'ниско водно място' (Граово)* (Риков 1989: 144–146), в които авторите си служат с топонимен материал. Следва да се спомене и статията на Л. Йорданов *Старинни думи в българския език за местности, където е имало гора* (Йорданов 1983: 142–147), в която се илюстрира топонимизиращата функция на разгледаните нарицателни, произлезли от старобългарски думи.

Голяма част от метафоричните термини в българската топонимията са проучени от Л. Димитрова-Тодорова. В работата *Български географски термини и топоними по части на тялото на човека и животните* за първи път системно се разглеждат географски термини от анатомичната лексика, срещани в българската топонимия (Димитрова-Тодорова 1988: 259–266). Един от изводите, до които достига авторката, е, че в процеса на номинацията се дава предпочитание на тяснолокални диалектни думи. Интерес заслужава и изследването *Анатомична лексика в българската географска терминология и в българската топонимия* (вж. Димитрова-Тодорова 1987: 109–124). В него се проследява развитието на значението на голям брой нарицателни с анатомично съдържание, „които, преминавайки в географски термин, получават ново географско съдържание“. В труда се потвърждава заключението на руския учен Э. М. Мурзаев, че метафоричните географски термини и топоними са универсална закономерност за всички езици (индоевропейски, угрофински, тюркски, семитски и т.н.) (пак там 110, 123). В статията *Метафорични названия в българската хидронимия* Л. Димитрова-Тодорова прави подробен семантичен анализ на метафоричните хидроними и разглежда голям брой географски термини, получени по пътя на преносната употреба (Димитрова-Тодорова 1989: 91–97).

Географската терминология в топонимията е обект на изследване още в трудовете на Мария Ангелова-Атанасова *Лексикалната основа на българската и лужишката топонимия* (Доклад на немско-българска конференция по ономастика в София през 1990 г.) и *Някои наблюдения над географската терминология и топонимията в произведенията на писателите от Търновската книжовна школа* (Ангелова-Атанасова 1994: 369–376).

В статията *Из географската терминология на румънските документи от XIV–XVI в.* Т. Балкански анализира термини от великобългарските грамоти и намира техни паралели в българската топонимия, с което доказва, че те са елемент от българската географска терминология. Извеждат се непознати дотогава в ономастичната литература значения на географски термини от топонимията ни. Такива са значението 'вид възвишение, обикновено продълговато; рид' за термина *градище*; географското значение 'хълм или планина с остри върхове, остър връх' за българското *костур(а)*; значенията 'прибрежен храсталак', 'ливада' за термина *завои* (Балкански 1993: 505–514).

Ранното присъствие на много географски термини в езика ни доказва Лора Тасева в книгата си *Българска топонимия от гръцки и сръбски средновековни документи*. Авторката анализира обема на семантичните сфери, отразени в топонимията на византийските и сръбските юридически документи от XII–XV в. За целта проследява предпочитанието към определени апелативи и топонимни модели. Така например става ясно, че в групата названия според семантиката на мотивиращата основа, като *вдлъбнатини*, *дупки*, се обособяват 27 имена от 11 корена и т.н. (Тасева 1998: 105).

Посветени на проблемите на географската лексика са изследванията на Г. Клепикова *Болг. бара, баруга и родственные географические термины в других славянских языках* (Клепикова 1974: 595–604), на Э. Григорян: *Термины для обозначения водного источника в болгарском и македонском языке* (Григорян 1974: 235–242); вече споменатият речник *Словарь местных географических терминов болгарского и македонского языков* (Григорян 1975); *Болгарская местная географическая терминология (семантический аспект)* (Григорян 1977) и *Некоторые семантические явления в болгарской географической терминологии* (Григорян 1978: 101–106). От значение за българската наука са също работите на Б. Видоески *Термини за блатни терени во македонскиот дијалектен јазик* (Видоески 1980: 85–93), речникът *Географската терминологија во дијалектите на македонскиот јазик* (Видоески 1999) и др.

ВТОРА ГЛАВА

Лексикално-семантична характеристика на орографската лексика с топонимообразуваща роля в микротопонимията от Западна България

Изучавайки взаимоотношенията между лексикалните единици, лексикозите и диалектолозите обособяват различни типове групи от думи – семантични, тематични, терминологични, понятийни полета и др.¹¹ Предложеното изследване няма за цел да се спира на особеностите на различните лексикални систематизации, но за да се обоснове изборът на приложената тук систематизация, следва да се посочат някои основни положения.

Терминът *семантично поле* е създаден от немските лингвисти в началото на XX век. В дадено семантично поле думите се свързват смислово въз основа на предметите, явленията и свойствата, отразени в техните значения. Всяко семантично поле има обединяваща тема. Така се получават т.нар. *тематични групи*. Определянето на състава на тематичните групи е въз основа на извънезикови предметно-логически фактори и компонентите на тези групи невинаги са тясно свързани от лингвистична гледна точка. Семантичното поле е езиково явление. За да обособим семантично поле, трябва да се обединят думи от една и съща част на речта и да се открие диференциалният семантичен признак в значенията на думите¹² (вж. подробно Мутафчиев 1971: 27–38).

В зависимост от материала и задачите на изследването географската терминология е обединена в две големи *тематични групи*: *Означения за изпъкнали земеповърхни форми и техните елементи* и *Означения за вдлъбнати земеповърхни форми и техните елементи*¹³. Това групиране е продиктувано от спе-

---

¹¹ Вж. Уфимцева, А. Н. Опыт изучения лексики как системы. М., 1962.

¹² Например в семантичното поле на названията на иглолистните дървета *бор*, *ела*, *хвойна*, *смърч* не може да се включи думата *дърво*, чийто семантичен признак има друга степен на абстракция. Докато всяко семантично поле има обединяваща тема, не всяка тематична група представлява семантично поле. Обединяването на думите в *лексикално-семантични групи* (ЛСГ) е приложено в изследването на В. Радева за селскостопанската лексика на централния балкански говор, където авторката разкрива многобройните смислови връзки, характеризиращи думата като основна единица на лексикално-семантичната система на езика (вж. Радева 1979: 128–132).

¹³ В славянската лексикология се отделя значително място именно на предметно-тематичното изучаване на лексиката, като се изследват отделни тематични обединения като географска, роднинска, селскостопанска терминология и др. Това позволява да се разграничат значенията на думата, да се установяват ареалните връзки в лингвогеографски план и да се разкрият семантичните връзки и взаимоотношенията между думите, обединени в дадената предметно-тематична група лексика (вж. Радева, В. Селскостопанската лексика на централния балкански говор. – Българска диалектология, кн. 9, 1979, с. 80).

цификата на изследването, което обхваща апелативна орографска лексика, реконструирана от микротопонимията на относително голяма географска територия, като вниманието е съсредоточено върху географски понятия, обозначени с думи, които много често не са еднозначни в говорите. Проучването не цели изчерпателен семантичен анализ на всички значения на думите.

Географската лексика в състава на тези две тематични групи е разпределена в по-малки групи на основата на извънезикови критерии, обусловени от тясната връзка на лексиката с екстралингвистичната действителност, както и на основата на близостта на лексикалното значение на думите. Думите са подредени в азбучен ред. Първо се дават домашните, след това – чуждите. Следователно:

- Реконструираната оттопонимна лексика се анализира в зависимост от нейната предметна и тематична съотнесеност (т.е. критерий за обединение на думите е общността на означените с тях реалии).

- С цел да разкрие системният характер на изследвания лексикален материал се прилагат два взаимно допълващи се метода: ономасиологичен метод (изследва как се именуват дадени понятия или явления) и семасиологичен (изследва значението на думите)¹⁴.

- Доколкото в лексикалната система на диалектите съществуват и тясно си взаимодействат локално ограничени и общонародни елементи – обект на изследване са всички фиксирани на дадената територия названия за изпъкнали и вдлъбнати форми на релефа (позитивни и отрицателни релефни форми – по терминологията на Л. Димитрова-Тодорова) (Димитрова-Тодорова 2001: 299). Целта е да се представи обширният корпус от орографска лексика, онимизиран в микротопонимията. В последвалите изводи вече се разграничават общонародната лексика и лексикалните и семантични диалектизми (вж. Бояджиев 2007: 31–32).

- Семантичната интерпретация на лексемите е следната: Думите се тълкуват чрез посочените в лексикографията значения (съответно чрез посочените от топонимистите значения), като стремежът е да се уточни семантичната динамика на географските названия.

- Анализът на лексемите се съпровожда с етимологични бележки (в някои случаи) и с точна географска фиксация на всяка лексема. За ареалната характеристика се използват административно-териториални единици (околии).

---

¹⁴ По принцип групирането на лексиката по тематични групи, свързани с определен кръг от понятия, се отнася до ономасиологичната характеристика на лексиката. Предимството е, че ономасиологичният подход дава възможност да се проучат близки по значения думи или думи, свързани с определен кръг от понятия, които отразяват близки явления от реалния живот (Левковская 1962: 45; Кочев 1969: 91–92). Ив. Кочев обединява лексикалния материал тематично в лексикални групи (природа, бит и пр.), които се делят на лексикални редове (цит. съч., с. 92). Изхожда се от реалитета към понятието и неговата различна номинация в диалектите. Ономасиологичният подход е тясно свързан с метода на лингвистичната география, чрез който се съставят диалектни атласи (БДА. Обобщаващ том 2001: 49; Радева 1979: 89). На лексикалните карти в атласа названията са обединени според принадлежността си към различни тематични кръгове (къща; растения; животни; човек и неговото тяло и т.н. (вж. БДА. Обобщаващ том 2001: 45–46).

- Не се изследват вариантите на една дума, а именно названията, които означават едно и също понятие, имат тъждествени коренни и словообразователни морфеми, но се различават във фонетичния състав, разпределението на фонемите или мястото на ударението. Фонетичните варианти като *връх*//*върх* само се регистрират, без да са подложени на анализ¹⁵.

- В края на описанието на думата се посочва илюстративен топонимен материал от включените монографични изследвания.

- Подялбата на материала е основана на географския критерий, приложен от J. Schütz, 1957 и P. Nitsche, 1964.

1. Означения за изпъкнали земеповърхни форми и техните елементи

1.1. Общи названия за възвишеност

1.2. Названия за възвишеност по отличителни белези

1.2.1. Орографски апелативи, в значението на които е актуализиран семантичният признак 'скалиста височина'

1.2.2. Орографски апелативи, в значението на които е актуализиран семантичният признак 'покрит с растителност'

1.3. Названия на части от структурата на възвишените форми на релефа

1.3.1. Названия за върхове

1.3.2. Названия за склонове и стръмни места

1.3.3. Названия за склонове с южно изложение

1.3.4. Названия за склонове със северно изложение

1.3.5. Названия за равнина на височина

1.3.6. Названия, основани на пространствени характеристики

1.4. Названия за планински проход, планинска теснина

1.5. Названия за скала, камък, сипей, пещера

1.5.1. Названия за скала и камък

1.5.2. Названия за сипей

1.5.3. Названия за пещера

---

¹⁵ Такъв анализ би бил особено продуктивен в едно чисто диалектоложко изследване. Причината за това е, че основа на проучване е топонимен материал, който по правило се отличава с по-големи ареали на дадените лексеми вследствие на исторически причини и следователно включва лексеми, привнесени от разнородни говорни области, поради което голям брой от тях не съдържат закономерните фонетични облици, присъщи на даден говор. Разбира се, като цяло топонимията на дадена околност отразява фонетичните особености на говорите на нейната територия, но трудно на базата на топонимията бихме достигнали до някакви категорични закономерности относно фонетичните особености на говорите. Това се постига в диалектологията и в изследвания, посветени на конкретни фонетични или други закономерности.

2. Означения за вдлъбнати земеповърхни форми и техните елементи

2.1. Общи названия за ниско място

2.2. Названия за низини по отличителни белези

2.2.1. Орографски апелативи, в значението на които е актуализиран семантичният признак 'наличие на влага'

2.2.2. Орографски апелативи, в значението на които е актуализиран семантичният признак 'покрит с растителност'

2.3. Названия за ями

1. Означения за изпъкнали земеповърхни форми и техните елементи

1.1. Общи названия за възвишеност

В тази група се включват апелативи с обобщено значение 'високо място'.

Макар рядко да се онимизират в микротопонимията, на първо място се отделят названията за *възвишености с големи размери*.

горà: Терминът се среща във всички славянски езици. Основното значение на *гора* днес е 'място, обрасло с дървета', стб. *гора* е означавало 'планина' (вж. БЕР I 264; Schütz 19576: 22). През XIV век апелативът *горà* приема значение 'лес' и е изместен от *планинà* (вж. Димитрова-Тодорова 2001: 300; вж. и Канева-Радева 1981: 573–576). Остарялото значение 'планина' на старобългарската дума *гора* се пази в макротопоними като *Чёрна горà*, *Средна горà*. Днес можем да открием МИ като *Дебелата гора*, т.е. широк планински хребет в Гоцеделчев (Иванов 1996: 98); *Църна гора*, стар снишен планински масив, който огражда от югозапад Брезнишко (Велев 2009: 453) и др., които пазят старото значение на апелатива.

дял: Терминът *дял//дел* е повсеместно разпространен в микротопонимията. От общите названия за възвишеност с големи размери това нарицателно се очертава като най-разпространен орографски термин. *Дял* означава 'част, получена при делене; вододелен планински връх; рът между долове' (Ботевгр) (вж. подробно БЕР I 472); вж. стб. *д'клъ* 'хълм, рид' (Заимов 1952: 111). Значенията, които посочва Геров, са 'връх на планина, на бърдо, отгдето и на двете страни иде нанадолнище; климаш, превал, бърдо, хълм, могила, връх, рид' (Геров I 391), а в старинни микротопоними с *-jъ* от Троянско и Тетевенско намираме запазено значението 'вододелен връх' (Заимов 1973: 52). В РБЕ думата *дял* със значение 'връх на планина' е отбелязана с бележка *диалектно*, в БТР като диалектно значение е посочено 'било на планина, превал' (РБЕ IV 599; БТР 1995: 204).

Едносъставни и двусъставни топоними от *дял//дел* срещаме в цяла Западна България. Географските значения, с които терминът е онимизиран, са 'бърдо, рид' (Дуриданов 1952: 111); 'било, връх, дял' (Михайлова 1984:

104; Михайлова 1986: 78); 'височина, било, бърдо, рът или хребет, дял' (Николов 1997: 174); 'било, вододелен връх, граница' (Чолева-Димитрова 2009: 187); 'планински (вододелен) връх' (Иванов 1996: 107); 'вододелна рътлина' (Заимов 1959: 39). В Ботевгр *дел* е със значение 'обособена с долове височина по било на планина' (Михайлова 2008: 124). Наблюденията над релефните форми показват, че терминът участва в микротопоними, назоваващи главно рътове с ливади или гори, много рядко планински гребен. От вида на географските обекти в Монт и Берк може да се заключи, че терминът е синонимен на *рът*. Във Врач с нарицателното *дел* са назовавани височини с ливади и пасища, но терминът е онимизиран и в значение 'дял на планина' – югоизточният дял на Врачанската планина носи името *Базовски дел*; дял на височината *Беговище* е *Беговишки дел*; *Бежанов дел* е дял на *Бежанова могила*. От вида на географските обекти в Брезн може да се заключи, че думата е синоним на *вододел*, тъй като почти във всички случаи нарицателното означава 'високо място, което разделя два речни басейна' (Велев 2009: 224). В Лом се среща само едно едносъставно име от този термин *Деловете*, хълм (Дуриданов 1952: 132). В микротопонимията на Белосл, Пирдоп, Год и Разл апелативът не е топонимизиран. Хълмове в Дупн и Гоцед носят имена *Дело* (Дупн) и *Дяли* (Гоцед); срв. *Равни дел*, високопланинско пасище, *Ранков дел*, възвишение (Ботевгр). Този славянски термин е запазен в румънски документи от XIV–XVI век с по-старото си значение 'планина, хълм', запазено и днес в рум. *deal* (Балкански 1993: 508). Умал. *делец* е запазено в един едносъставен микротопоним *Делец*, връх с пасище (Врач) (Николов 1997: 174).

планина̀: Наричателното *планина̀* има три значения: 1) 'голямо земно възвишение'; 2) 'гора'; 3) 'планинско равнинно пасище; ливада в гора – вероятно със запазено реликтно значение 'пуст, гол' (БЕР V 302–303). Днес този географски термин участва в образуването на голям брой едносъставни и двусъставни имена в микротопонимията на райони с планински релеф като Монт, Берк, Врач, Ботевгр, Гоцед и Радом със значение 'голямо земно възвишение'. Такива са *Язова планина̀*, *Ширѝка планина̀* (Монт); *Берковска планина̀* (Берк); *Врачанска плàнина*, *Трѝте плàнини* (Врач); *Било планина̀*, планински масив (Берк); *Планинѝта*, *Планина̀та* (Гоцед), *Джàмен плàнина*, *Кòнявска планина̀* (Радом). Микротопонимите *Планинѝца*, издигнатина в полето (Ботевгр) (Михайлова 2008: 186) и МИ *Планинѝца*, широка букова рътлина (Пирд), пазят старинно значение на термина *планина̀* 'широко, равно и издигнато място' (Михайлова 2008: 186); 'широко равно място в планина' (Заимов 1959: 232); срв. също *планина̀* 'планинско пасище' в МИ *Гѝшева планина̀*, гора, Чепинско краище (Балкански 1998: 214) и МИ *Арбу̀тската планина̀* (Панагюрско) (Заимов 1977: 147).

Големи земни възвишения се назовават с имена, в които са онимизирани апелативите **балкàн** и **даг** – регистрирани само в югозападната топонимия.

балкан: Ареалът на термина *балкан* 'планина' е ограничен. Топонимизиран е в МИ като *Балкан*, част от Врачанска планина (Врач); *Драгой балкан*, хълм (Ботевгр). (За прх. вж. БЕР I 29).

даг: В топонимията на Гоцед от изследваната територия е топонимизиран апелативът *даг* (тур. *dağ* 'планина') (Иванов 1996: 98); 'планински дял' (Заимов 1959: 39): *Дагчишлик*, старото име на село *Добротино* (Иванов 1996: 98, 115). Л. Димитрова-Тодорова обръща внимание на разликата в регистрираните значения на апелатива, тъй като в някои ороними *даг* се среща в значение 'планина', а в други е фиксиран фонетичният вариант *дā* със значение 'гора' (вж. Димитрова-Тодорова 2001: 300). Срв. МИ, възникнали на турска почва *Калънда* = *Калъндаа*, гора (Гоцед) и двусъставните МИ *Ара даа*, равна гора между високи поляни, *Парцал даа*, въздълъг гол рид (Пирд) (Заимов 1959: 107, 180, 191, 226).

Терминологията за назоваване на *възвишения с по-малки размери* е изключително богата и разнообразна, като това разнообразие е обуславяно от факта, че поради своята достъпност тези релефни форми играят важна роля в селскостопанската дейност на хората. Дадената група лексика е представена както от родови, така и от видови названия, а диалектното противопоставяне в рамките на микротопонимията на различните говори се базира главно на лексикално-словообразователните различия в обозначенията на такива географски реалии.

Възникнали в резултат на процеса на образна номинация са следните лексикални единици:

бабуна: диал. дума *бабуна* 'издатина, изпъкналост' (РБЕ I 366), също 'купчина пръст и камъни' е топонимизирана в МИ като *Бабункье*, склон с дънери – тук дънерите и храстите са като купчини; *Бабункята*, котловина с височини в нея (Брезн) (Велев 2009: 158).

буца: диал. *буца* 'твърд безформен къс от нещо; подутина по тялото' (БЕР I 94; вж. също РБЕ I 865), с географско значение 'малка могила' (Елинпелинско) (БЕР I 94); 'издатина' (Врач); 'могилка; купчина пръст' (Берк); 'заоблена могила' (Пирд); също **буцак:** *буцак*, произв. от *буца* 'купчина пръст, могила', са топонимизирани в МИ: *Буцата*, *Трите буци* (Врач); *Буцата*, изкуствени и естествени могили (Пирд) и т.н.

бърдо: Един от най-разпространените термини, с който често се назовават по-малки възвишения и планински дялове, е книжовният *бърдо* 'въздълъг рид' (стб. *врѣдо* 'рид, бърдо'). Производните са *бърдчина* 'голямо бърдо, рътлина'; *бърдчинка*, *бърдце* и др. (БЕР I 101). Терминът активно се подлага на топонимизация в едносъставни и двусъставни местни имена по цялата територия, като

по-често се среща като определяемо в двусъставните микропоними. МИ: *Високо бърдо* (Гоцед); *Бърдо* (Год); *Синьото бърдо* (Врач); *Гъло бърдо* (Монт); *Бръдо* (Разл); *Бръдото* (Врач); *Зад бърдо* (Пирд); *Под бръдото* (Ботевгр).

В Разл и Гоцед са регистрирани диалектизмите **брѝчина** 'бърдо': *Брѝчина*, горист рид; *Брѝчината*, също (Разл) (Попов 1979: 88), **брѝчина** 'рид, бърдо, хълм': *Гладна бърчина*, *Кривата бърчина*, *Чичова бърчина* и др. (Гоцед) (Иванов 1996: 82); вж. *бърчина*, диал. 'баир, хълм, бърдо' (РБЕ I 894).

По-малки възвишения са назовани с фонетични и словообразователни диалектизми, които са умалителни от термина *бърдо*. Това са **брѝце//брѝце//бърдце//бърдце//бърце**, топонимизирани в микропоними като *Камено брѝце* (Монт) (Михайлова 1984: 118); *Бърдцето*, малък рът с пасище и ливади (Врач) (Николов 1997: 120); *Бръдцето*, малък рид, *Камено брѝце* (Ботевгр) (Михайлова 2008: 101, 143); *Бърце*, бърдо, *Бърцето*, бърдо с ниви (Гоцед) (Иванов 1996: 78).

венѝц¹⁶: *венѝц* 'извит скалист хребет; скала във форма на венец' (Врач, Белосл, Берк, Монт, Брезн); 'камъни или дървета, подредени във формата на венец' (Радам, Дупн); 'дъгата между склона и билото' (Брезн), срв. и *венец* 'издължен планински гребен' (Видоески 1999: 30). Терминът е онимизиран в микропоними като *Венѝца*, хребет във формата на венец (Белосл); *Вѝдова венѝц* (Ботевгр); *Малио*, *Среднио венѝц*, *Вѝнците*, падина с дъбова гора (Радам). Срещат се също **венѝц**: *Венѝц* (Монт, Брезн, Год) и производните **венчър**: *Венчър*, по-голям венец, като *ридар* (Брезн); **венчѝ**: *Венчѝ*, умал. (Брезн); **венчич**: *Венчичи*, вероятно мн.ч. от *венчич* 'малък (скален) венец' (заето от сръб. *в(ј)енчић*). Срв. *Бѝрич*, *Дѝлич* (Монт).

вѝжда¹⁷: диал. *вежда*//*веждя*//*вяжда* 'ивица косми над окото', в значение 'надвесени или извити гори, скали; извити като вежди възвишения' е топонимизирано в МИ *Вѝждите*, два големи скални навеса на връх, с които стената наподобява човешко лице (Дупн); *Вѝждите*, гол рид с подредени камъни като вежди (Радам); *Вежда*/*Веждя*, връх (Брезн); *Вяждата*, водоравен надвесен рид (Пирд); *Веждата*, ивица гора над стръмнина (Ботевгр); производното **вѝшка**//**вѝшка**: МИ *Вѝшката*, връх, *Вѝшката*, скалист хребет (Гоцед).

викало: *викало* 'място, където се е викало, за да се предупреди населението, че идва опасност' (за образуването срв. *врескало*, *дрънкало*, тук с отмет на ударението) (Радам) (Чолева-Димитрова 2009: 144); 'място, от което викът се чува надалече' (Дупн) (Еленин 2006: 193); 'висока част на минаре, откъдето се вика' (Монт); срв. 'балконче на минаре' (БЕР I 146) е топонимизирано в МИ *Викалото*,

¹⁶ Географското значение на думата не е отбелязано в БТР.

¹⁷ Географското значение на думата не е отбелязано в БТР.

рид с ниви; камениста чука (Радом) (Чолева-Димитрова 2009: 144); *Ви́калото*, хълм; ниви на хребет (Дупн) (Еленин 2006: 193); *Ви́кала*, високо равнище с няколко чуки (Брезн) (Велев 2009: 186–187); *Ви́кало(то)*, висок връх в (Монт); **ви́кач**: *Ви́качо*, рид с ниви (Радом) (Чолева-Димитрова 2009: 144) (вж. БЕР I 146).

гледан: *гледан* 'високо място, откъдето се оглежда околността' (Брезн); *Гледан*, височини; хълм; *Горњи Гледан* (Брезн)¹⁸, семант. близко до МИ *Доброглед*, *Погледџ*; **гледџ**: *гледџ* 'за високи места' в МИ *Гледџ*, дъбак и ниви (Радом) (Чолева-Димитрова 2009: 163); срв. *глед* 'гледање, поглед', стб. *гддати* (БЕР I 247).

изч. ***доброглед**: *доброглед* 'местност, от която се вижда добре', често в МИ: *Доброглед*, горист рът (Берк); *Доброглед*, рът (Монт); *Доброглед*, хълм (Год); *Доброглед*, връх, обзорно място; срв. с. *Гледан*, *Одзрем* (Брезн).

огледало: *огледало* 'височина, от която се вижда, оглежда надалеч' (Дупн) (Еленин 2006: 359). МИ: *Огледалото*, изправена скала с дупка, фиг. (Врач); *Огледало*, високо място, откъдето се вижда всичко като на огледало (Год); *Огледалото*, малко поле с формата на огледало (Разл); *Огледалото* (Дупн); *Огледалото*, висок склон – използва се от граничарите за наблюдение на местността (Гоцед).

поглед: *поглед* 'насочено зрение, еднократно или краткотрайно гледане, поглеждане; взор' (БТР 1995: 648) в значение 'високо място, от което се вижда околността' (Разл) (Попов 1979: 140); 'място, от което се гледа, вижда надалече' (Дупн) (Еленин 2006: 381). МИ: *Поглед*, *Поглед планина*; *Погледџ* (Дупн) (Еленин 206: 381); *Погледџ*, висок връх (Ботевгр) (Михайлова 2008: 187); *Погледџ*, високо било – място с широк кръгзор (Брезн) (Велев 2009: 365); *Погледец*, рид (Монт).

страж/а/: *стража* 'въоръжена охрана, помещение на въоръжена охрана' (БЕР VII 485–486); *страж/а/* 'хора, на които е възложено да пазят нещо; охрана; помещение за такива пазачи, стражница' (БТР 1995: 930), стб. *стража* 'стража' с изч. знач. 'високо място, откъдето се вижда цялата околност' е топонимизирано в МИ: *Стражата*, рът (Монт) (Михайлова 1984: 175); *Стражйца*, височини (Врач) (Николов 1997: 404); *Стража*, горист връх, откъдето се обглежда нашироко; *Стражите*, върхове (Разл) (Попов 1979: 158)¹⁹.

¹⁸ Възможно е наставката да е добавена на топонимна почва.

¹⁹ Топонимите, които означават място, откъдето се вижда добре околността, са образувани главно от глаголите *гледам*, *видя*, стб. *зрѣти*, *зърѣти* (срв. МИ *Видѣ-бог*, високо място, от което се вижда цялата околност, от заповедна форма на глагола *видя*, т.е. 'високо място, от което може да се види', по строеж от типа *Дерѣ-вол* (Радом) (Чолева-Димитрова 2009: 144).

вис: Фиксиран в микротопонимията е апелативът *вис* (стб. *вѣсота*). Терминът се среща в мъжки и женски род, а неговото диалектно значение е 'планински връх; връх на дърво' (БЕР I 152). Днес книжовното значение на думата е 'висока част на планина; височина'. В топонимията нарицателното се среща в книжовното и в диалектното значение 'планински връх' (РБЕ II 199; БЕР I 152). Във Врач думата е онимизирана в МИ *Висò*, *Висовец*, назоваващи височини (Врач) (Николов 1997: 127); в говора на с. Превал (Монт) *вис* е със значение 'планински връх' и с него е назоваван само един обект – *Висът*, връх (Монт) (Михайлова 1984: 90). Със значение 'височина' думата е регистрирана в МИ *Виса*, стръмна скала (Гоцед); *Вис*, високо място; *Висовете*, пасища в планината (Год). В Брезн е запазено старинното име *Вишяя*, два върха (вж. Симеонов 1971: 411–425) и т.н.

висинà: Наричателното *висина* 'планинско възвишение; височина' (произв. от *вис*) (РБЕ II 199; БЕР II 152) се среща като основа на МИ *Висина*, високо пасище с пропасть над р. Светля (Брезн) (Велев 2009: 188).

*висота: Изчезналият апелатив **висота* 'височина, чукара' (БЕР I 152) е запазен в основата на МИ *Висотин дол* (Брезн) (Велев 2009: 189).

височинà: Изследването на материала показва, че книжовното название *височинà* се онимизира много рядко. Намираме го еднократно в МИ *Гологлавските височини*, ниска верига от ридове (Дупн) (Еленин 2006: 212).

Част от т.нар. лексикализирани метафори са следните орографски термини:

влачогàзица: *влачогàзица* 'място, където трябва да се влачиш по гъз, стръмно място'. МИ: *Влачогàзица*, стръмна, непроходима падина с дъбова гора (Радом) (Чолева-Димитрова 2009: 147).

врѣга: *врѣга* 'хълмче, изпъкнала местност' (Д.-Тодорова 1987: 114), срв. *врага* 'стръмно място, остра стръмнина' (Порече) (Видоески 1999: 35), развило значението си от *врѣга* в значение 'оток, подутина върху тялото в резултат на удар; народно название на някаква опасна болест' (РБЕ II 641–642; Геров I 157); 'подутина на главата' (Радом) (Чолева-Димитрова 2009: 153); 'гнойни пъпки по говедата, когато за пръв път се напасат със зелена трева' (Брезн) (Велев 2009: 194). Наричателното е онимизирано главно в едносъставни микротопоними като *Врѣгите*, ниви и ливади; *Врѣгайвица*, ливада (Радом) (Чолева-Димитрова 2009: 153); *Врѣгайвица*, равнище (Брезн) (Велев 2009: 194).

главà: Често срещани в топонимията са микротопоними, в основата на които или като втора съставна част е онимизиран апелативът *главà* 'горната или предна част на човек или животно, където е мозъкът и повечето сетивни органи' (стб. *глава*) (БЕР I 244). Освен анатомичното значение в речниците е отразено

и географското (хидрографското) 'извор, начало на река' (БТР 1995: 132; РБЕ III 137). Нерядко обаче апелативът има и орографско значение 'височина, връх'; срв. 'обла чукара; могила, заоблена височина, връх с обла форма' (Д.-Тодорова 1987: 110). Географските значения на думата най-пълно са отразени в речника на Геров 'място, където изтича река, извор; вершина, върхове, исток на река' (Геров I 214). МИ: *Попòва гла̀ва* (Радом) (Чолева-Димитрова 2009: 162); *Вучà гла̀ва, Гòла гла̀ва* (Дупн) (Еленин 2006: 207). Производни са термините **гла̀вйна** с изч. знач. '(висока) главеста местност; скално образувание', срв. *гла̀вйна* 'корен, пън, кютук на лозе' (Геров I 216) в МИ *Гòла гла̀вйна*, рът (Монт); *Бакййова гла̀вйна*, ниви и пасища, *Гла̀вйните*, хълмодоліе с ниви (Гоцед) и **гла̀вйчка**, умал. от *гла̀ва*: *Попòва гла̀вйчка*, планински поляни (Дупн) (Еленин 2006: 207).

*гòрка: В Берк и Ботевгр се срещат микротопоними, в които е онимизирано изчезналото нарицателно **гòрка* 'могила, чукара, срв. *gòrka* 'поле на хълм' в полската географска терминология (Nitsche 1964: 121. Това са МИ *Зелèни гòрки*, равни ливади (Берк); *Гòрка*, могила (Ботевгр), срв. МИ *Гòрката*, *Гòрките* (Пещерско) (Михайлова 1986: 73; Михайлова 2008: 118).

грèбен: Наричателното *грèбен* 'месест израстък на главата на петел или друга птица' се топонимизира в микротопонимията в географски значения 'било, дял, превал на планина, на рът, зъберак' (Геров I 246); 'било на планина или хребет' (БТР 1995: 1440)²⁰; подобно значение има нарицателното *greben* в срхр. географска терминология (Schütz 1957: 28). Терминът се топонимизира в следните значения: 'скален венец, хребет; остро било като гребен; назъбена като гребен скала; планинско било', главно в едносъставни МИ: *Грèбен* (Радом) (Чолева-Димитрова 2009: 176); *Грèбенецо*, хълм с ниви; *Грèбено*, рилски хребет (Дупн) (Еленин 2006: 222); *Грèбен*, хребет, извит като дъга, подобно на гребен (Брезн) (Велев 2009: 214).

гред: Главно в Северозападна България в значение 'продълговато възвишение, рът' се използва диалектната дума *гред* (стб. *г̀рда*), срв. значението 'малко възвишение между ниви; слог, греда', срв. *греда* 'дълго дебело дърво за строеж, процеп на плуг' (БЕР I 277; РБЕ III 377). Още в старобългарски са употребявани дублетите *г̀рда* и *г̀рдъ* в значение 'греда'. По-късно по метафоричен път е станала диференциацията в значението, така че днес в диалектите думата означава определена земеповърхна форма (Дуриданов 1952: 11). В географската литература названието *гред* е 'общо наименование на линейни, относително невисоки положителни линейни форми на земната повърхност' (Кънев 1999: 8). Терминът е най-разпространен в топонимията на Лом, където е запазен в местния говор с географското значение 'малко продълговат рът' (Дуриданов 1952:

²⁰ Възможно е първоначалното значение да е 'уред със зъбци за сресване; бърдо на домашен стан' (вж. Д.-Тодорова 1987: 110).

110). В микротопоними от Год и Врач нарицателното е онимизирано в същото значение, но то е изчезнало от говорите. Също така в топонимията на Пирд нарицателното е запазено в значението 'дълъг нисък рид' – назовава дълги ридове и гребеновидни склонове, но в говора не е известно географското понятие на думата (Заимов 1959: 38). На територията на Монт думата е разпространена само в значение 'слог на нива' и с това значение е топонимизирана. В микротопонимията на Белосл терминът означава 'малък проточен рът между ниви като насип, греда, слог' (Попов 1960: 106) и е онимизиран в оними, които назовават изгърбени и продълговати като греда местности между падини или ниви. В микротопонимията е онимизирано нарицателното **греда** със значение 'дълъг рът; ивица гора' (Михайлова 2008: 120). МИ: *Гредовете*, продълговати височини, *Гредъ*, малко възвишение (Лом) (Дуриданов 1952: 37, 35); *Гредище* (Врач) (Николов 1997: 163); *Греда*, изгърбена и продълговата местност (Белосл) (Попов 1960: 106); *Гредата*, дълъг рът; ивица гора, *Злата греда*, скали (Ботевгр) (Михайлова 2008: 120); *Греда сърт* (Пирд) (Заимов 1959: 38).

грѣб: Думата *грѣб* 'задната част на тялото от шията до кръста' е топонимизирана с географско значение 'изгърбена височина'; 'хребет, било, рид' (Д.-Тодорова 1987: 110). МИ: *Кѣзи грѣб* (Берк); *Бабин грѣб*, *Ошли грѣб*, гребен на височина (Врач); *Осел грѣб* (Ботевгр); *Стръчѣгрѣб*, стръмен баир, който стръчи като грѣб (Разл) (Попов 1979: 158).

От микротопонимния материал се ексцерпират и следните производни съществителни:

грѣбѣж//грѣбѣж срв. *грѣбеж* 'гърбица' (Геров I 250), развило орографско значение 'гърбовидна местност; рът като гърбица': *Грѣбѣжо*, ниви и ливади; *Пѣтков грѣбѣж*, *Грѣбѣжите* (Радом) (Чолева-Димитрова 2009: 178); **грѣбел** 'местност, която прилича на грѣб': *Грѣбелѣо*, връхчина с ниви (Врач); *Грѣбелѣо*, хълм (Год); **грѣбасѣца** 'гърбица' → 'височини с гърбица': *Грѣбасѣца* (Врач); **грѣбнѣк** 'грѣбнак' → 'стръмен нагънат склон, скалист хребет' (вж. Д.-Тодорова 1987: 111): *Кѣзи грѣбнѣк* (Монт); *Грѣбнѣко* (Берк); *Грѣбнѣко*, скалист хребет (Врач); **грѣбнѣч** 'грѣбнак' → 'стръмно място': *Кѣзи грѣбнѣч* (Брезн).

гѣз: Думата *гѣз* (стб. *гѣзъ* 'задник') (Монт, Берк, Лом) (*газ* с *a < ж* в Берк, Врач, Ботевгр; *гуз* в Брезн) се топонимизира с орографско значение 'обли чуки, височини, върхове' (вж. Д.-Тодорова 1987: 111) и се среща в имена като *Станѣ-гѣз* (Монт); *Плезѣ-гѣз* (Берк); *Вирѣгѣз* (Лом); *Газнѣца* (Врач); *Газѣка* (Ботевгр).

Други нарицателни, преминали по преносен път към сферата на географската терминология, са:

гѣзер: *гѣзер* простонар. 'всяка от двете месести и закръглени половинки на седалищната част на човека и на някои четириноги', *диал.* 'задната част на нещо' (РБЕ III 475) → 'заоблена чука, могила; заоблени височини' (с вариант

гүзер с рефлекс ж > у и -ер) (Год, Монт, Брезн); срв. газер 'долният планински дял на възвишение' (Порече) (Видоески 1999: 39). МИ: Гъзера (Монт); Дòчков гъзер (Врач); Гүзер, Гүзерът (Год); Гүзер, чука; скат (Брезн); Газера, рът (Ботевгр); газей: газей 'връх': Газей, висок пирински връх, два върха (Разл); *газница: Газница, два ръта (Ботевгр); гузница: гузница 'задник': Деръ-гузница (Монт); срв. влачигъзица 'стръмно място', топонимизирано в МИ Влachoгъзица, стръмна, непроходима падина с дъбова гора (Радом) (Чолева-Димитрова 2009: 147); *гъзерчина: гъзерчина 'заоблена чука': Гъзерчината, рът с ниви (Берк).

*дугина: дугина 'издуване на нещо от вятъра', 'издугина, изпъкналост' (БЕР I 450) → 'естествена могила'. МИ: Дугината, голяма естествена могила (Пирд).

дупе: дупе → 'местност с изпъкнала форма'. МИ: Дупенцето, местност с изпъкнала форма (Лом); вж. Дупе валог, голо място, трънак, от *Дупе/в/ валог, прил. от дупе (Радом) (Чолева-Димитрова 2009: 210).

завал: В пет двусъставни вторични имена в Брезн са онимизирани прилагателни от изчезналото нарицателно **завал**, запазено в СелИ *Завала*: *Завалска къитка*, *Завалска Орловица*, *Завалска Црънча*, *Завалско Заделье*, *Завалско ливагье*. Наричателното се среща в други славянски езици, срв. рус. *завал* 'издигнато място, хълм', укр. *завала* 'натрупана маса на нещо, затрупване, снежни преспи'; срв. СелИ *Zavala* в Църна Гора, Хърватско; пол. *zawale* 'лек наклон на земната повърхнина' (Дуриданов 1978: 76; Чолева-Димитрова 2002: 126). Като земеписен термин думата е отразена в речника на руските и полските географски термини (Мурзаев 1984: 211, Nitsche 1964: 177, 251–252).

клюн: Вероятно мотивирани като образни микротопоними са следните имена: *Клюно*, горист връх, рът (Берк); *Клюнът*, връх (Год), в основата на които е легнало нарицателното *клюн* (стб. *ĕŕŕŭ* 'човка на птица; голям нос'), с което се назовават извити и издадени ридове, върхове, скали; срв. и *Клюндеро*, височина между два дола, висок връх, зъбер, скала, могила (Монт); *Клюндеро*, горист рът (Берк), от диал. дума **клюндер** 'човка на птица; голям нос' в същото географско значение.

*кормина: Метафорично е и МИ *Корминеш*, ниска разлата могила с ниви, образувано с топонимна наставка -еш (Пирд) (Заимов 1959: 193), в основата на което е легнало старинното нарицателно ***кормина** 'корем', с което се назовава разлата могила в топонимията.

От микротопонимния материал проличава, че в Северозападна България нарицателните **късак** и **късач** са придобили терминологично значение 'къс рът' – географското значение на *късак* 'къс рът' е отбелязано в БЕР III 227–228.

МИ: *Голѐмио кѣсак*, *Кѣсакò*, горист рът, *Малиò кѣсак* (Монт) (Михайлова 1984: 129); *Кѣсач*, рът с ниви, *Кѣсачò*, рът с ливади, *Мали кѣсач* (Берк) (Михайлова 1986: 100).

могѝла: Повсеместно разпространен в микротопонимията е терминът **могѝла** (стб. *могыла*). Значенията, посочени в българската лексикография, са 'малко земно възвишение; натрупана като хълм пръст, обикновено над старинен гроб'; 'малко естествено или изкуствено земно възвишение' (БЕР I 198; ЕТР 302; БТР 1995: 461). Най-ранното присъствие на апелатива е засвидетелствано в средновековната българска книжнина. От старобългарски терминът е зает в балканолатински, запазен в арум. *maruiă* 'могила, хълм', в рум. *măgura*, а по-късно е зает обратно (БЕР IV 198; Тасева 1988: 107). В топонимията на Год терминът е онимизиран като обратна заемка от рум. *Магѝлица* (вж. Симеонов 1966: 67). Апелативът и негови диалектни варианти *могѝла*//*магѝла*//*могѝла*//*магѝла* често са топонимизирани в микротопонимията. МИ: *Песѣклѝва могѝла*, *Трѝте тѝйнишки могѝли* (Монт); *Магѝла* (Год); *Магѝла*, *Висòка магѝла* (Брезн); *Òстра могѝла* (Ботевгр); *Трѝте могѝли* (Дупн).

За малка височина се използват производните умалителни от *могѝла*: **могѝлка**//**магѝлка**//**магѝлка**//**могѝлка**; **могѝлица**//**магѝлица**; **могѝлче**//**могѝлчє**//**могѝлчє**. МИ: *Могѝлица*, *Могѝлче* (Брезн); *Могѝлиците*, *Могѝлчєто* (Дупн); *Могѝлките* (Берк); *Могѝлката*, *Могѝлките* (Врач); *Могѝлките* (Ботевгр). За място с могили се използват **могѝлище**, онимизирано в МИ *Могѝлище* (Брезн), и събират. **могѝле**, топонимизирано в МИ *Могѝле* (Врач, Ботевгр).

По метафоричен път са възникнали:

пѝп 'корем' → 'полукълбеста могила' (Д.-Тодорова 1987: 112): *Пѝпа*, полукълбеста могила (Пирд); *Пѝлек* (Трънско).

пѝпка 'малка кръгла подутина по кожата на човек или животно' → 'изпъкнал земен участък' (Д.-Тодорова 1987: 112): *Марѝина пѝпка*, ливади и пасища (Берк).

рѝбро: В микротопонимния материал се откриват едносъставни имена, в които е онимизиран апелативът *рѝбро* 'дъгообразна тънка кост, прикрепена за гръбначния стълб' в неговото географско значение 'нанадолнище на планина, склон' (Геров V 75); 'склон на планина' (БТР 1995: 831); 'слог' (Монт), срв. словен. *rébrje*, *rebri* 'склон, стръмнина' (Дуриданов 1978: 80). МИ: *Бòбени рѝбра*, рът, *Рѝбрòто*, рът (Монт); *Рѝбрàта*, зареда от скали (Врач) (Николов 1997: 373); срв. СелИ *Рѝбрò* (Брезн) (Велев 2009: 390).

рид: Намерил широка употреба в микротопонимията от Западна България е книжовният термин *рид* 'висока земна издатина; хълм, рът' (БЕР VI 249; БТР

1995: 843). Топонимизиран е в имена като *Фердинански рид* (Монт) (Михайлова 1984: 182); *Крушечки рид* (Берк) (Михайлова 1986: 98); *Ридовете* (Год) (Симеонов 1966: 95); *Ридопад*, рид със стръмна страна (Разл) (Попов 1979: 148); *Рид Възела*, дълъг рилски хребет, зает от пасища (Дупн) (Еленин 2006: 404). Терминът се очертава като най-разпространения орографски апелатив, онимизиран в западнобългарската микропонимия, а поради значителната му честота в Югозападна България там са онимизирани и най-много производни от него. В микропоними от Радом, Разл и Гоцед е запазен старинният облик **хрид** (*хрит*) от стб. *хридъ: *Хридо* (Радом) (Чолева-Димитрова 2009: 448); *Хридо*, рид и ниви, *Хридо усдето*, рид, ниви и усое (Разл) (Попов 1979: 164); *Кард хрид*, склон с ниви (Гоцед) (Иванов 1996: 118, 185).

В географско значение 'голям рид' се използват пълните номинативни диалектизми **ридар** и **ридйна**. МИ: *Ридар* (Брезн) (Велев 2009: 393); *Ридаро*, *Голата ридйна*, *Ридйната* (Радом) (Чолева-Димитрова 2009: 381); също *Ридарци* (Босилеградско и Кюстендилско) (Заимов 1967: 61); *Баба Катина ридйна* (Дупн) (Еленин 2006: 405). От микропонимния материал се ексцерпират умалителните **ридарче** и **ридѐ**, онимизирани еднократно в имена като *Царичко ридарче* (Радом) (Чолева-Димитрова 2009: 381) и *Ридѐто* (Дупн) (Еленин 2006: 405). В значение 'място с ридове' са онимизирани пълните номинативни диалектизми **ридак**, събир. от *рид*: *Ридако*, каменист рът (Монт) (Михайлова 1984: 165); **ридарѐ**, събират. от *ридар*: *Ридарѐто*, гористи чуки (Радом) (Чолева-Димитрова 2009: 381) и **ридйше**: *Ридйшата* (Дупн) (Еленин 2006: 405).

рът: За назоваване на издигнати места и продълговати височини широко разпространени в микропонимията от Западна България са имена, в които участва терминът *рът* (стб. *рѣтъ*) (БЕР VI 379). Наричателното *рът* е едно от най-често топонимизираните нарицателни в микропоними от Северозападна България, там се регистрират и най-много производни. Синонимите на *рът* са *продълговат рид*; *бърдо*, *хълм*; *врѣх*, *могила*, *чука*, *баир* (БЕР VI 379). МИ: *Гергов р(ъ)т* (Монт) (Михайлова 1984: 95); *Сечѐв рът*, *Рѣтовѐте* (Берк) (Михайлова 1986: 128); *Ска̀д̀вишки рът*, *Рът Дра̀д̀ница* (Дупн) (Еленин 2006: 410); *Рѣта*, *Т̀мов рът* (Ботевгр) (Михайлова 2008: 91, 231). Прави впечатление, че с онимите, в които нарицателното *рът* е онимизирано, са назовани главно невисоки височини, които са заети с работни площи. Топонимният материал сочи, че в Брезн терминът е стеснил своето значение и представлява семантичен диалектизъм, тъй като конкретното значение е 'нисък не дълъг рид, зает с работна площ, страните му се сливат с околното равнище' (Велев 2009: 398). Събирателно от *рът* е топонимизирано изолирано в Монт в оним **Рѣте** (Михайлова 1984: 167).

В значение 'малък рът' се използват словообразователните диалектизми **ръ/т/чйна**: *Рѣчйната*, горист рът, *Т̀нките рѣчйни* (Берк) (Михайлова 1986:

128); **ратлїна**/**рѣтлїна**, широко разпространено в Пирд и рядко в Ботевгр: *Кава̀кова рѣтлїна*, *Рѣтлїните* (Пирд); *Рѣтлина*, нисѣк рѣт, *Та̀нката рѣтлїна* (Ботевгр), сѣщо *рѣтина*: *Вуча рѣтина* (Кюст) (Заимов 1973: 53). Срв. *рѣтлина* 'възвишаваѣ се склон между два дола' (Габровско) (Ковачев 1965: 27).

Семантично равни са названията **р/ѣ/тѣц**/**ѣртѣц**: *Р/ѣ/тѣц* (Монт) (Михайлова 1984: 167); *Брѣѣц* (Берк) (Михайлова 1986: 149); **р/ѣ/тѣч**: *Р/ѣ/тѣчите*, (Монт); **р/ѣ/тѣчка**: *Р/ѣ/тѣчки* (Монт); сѣщо **рѣтлѣче**, умал. от *рѣтлѣк*: *Рѣтлѣчето* (Монт) (Михайлова 1984: 167).

В микротопонимията на Берк и Год е запазено и изчезнало̀то ***арѣа̀г** 'голям рѣт' (вж. Михайлова 1986: 57) в оними *Голѣмио арѣа̀г*, *Малио арѣа̀г*, *Арѣа̀го* (Берк) (Михайлова 1986: 57); *Арѣа̀г*, издигната местност във вид на самар (Год) (Симеонов 1966: 122). В значение 'голям рѣт' се използва и думата **рѣтище**: *Кѣнчовски рѣтища*, мн. ч. (Ботевгр) (Михайлова 2008: 202).

Нарицателното **рѣтлѣк**/**рѣтлѣяк**/**ѣртлѣк**/**рѣтлѣа̀г**/**артлѣк**/**рѣтлѣк** 'малѣк рѣт' сѣщо е топонимизирано в западнобългарската микротопонимия. МИ: *Рѣтлѣяка*, височинка, *Брестѣв рѣтлѣк*, висока равнина до падина (Белосл) (Попов 1960: 160); *Рѣтлѣяка*, малѣк скалист рѣт; малка рѣтлина (Врач) (Николов 1997: 379–380); *Артлѣа̀ка*, горист рѣт, *Кра̀ен рѣтлѣк*, рѣт (Ботевгр) (Михайлова 2008: 202). В Ботевгр апелативът носи значение 'висок равен хѣлм' (Михайлова 2008: 91, 202).

тѣтма: В Северозападна България в значение 'хѣлм' (Берк) (Михайлова 1986: 140); 'височина, хѣлм' (Монт) (Михайлова 1984: 181); 'височина' (Врач) (Николов 1997: 425) е разпространено диалектното название *тѣтма*. Произходът на думата е неясен; в БЕР е посочена думата *тѣтмѣ* 'естествена издигнатост сред нива' (Кулско, Видинско, Белоградчишко) (БЕР VIII 359). Наричателното е познато в говорите на Берк и Монт, онимизирано е в МИ *Иста̀това тѣтма*, *Тѣтмата*, каменист рѣт, грамада от камѣни (Берк) (Михайлова 1986: 140); *Тѣтма*, рѣт (Монт) (Михайлова 1984: 181). Във Врач и Год се използва производното **тѣтмар** 'малка могилка': *Тѣтмара*, височини (Врач) (Николов 1997: 425); *Тѣтмар*, височина (Год) (Симеонов 1965: 36), възможно е обаче наставката да е прибавена на топонимна почва.

Термини, заѣти от други езици:

ба̀йр: Високи места се назовават с термина *ба̀йр* (тур. *bayır*) (БЕР I 26)²¹. Онимизиран е в едносѣставни, двусѣставни и композитни имена, възникнали както на българска, така и на турска почва. Най-често се топонимизира в микротопонимията на Гоцеделчевско, кѣдето означава 'хѣлм, планина; гора'; регистрирана е и умалителната форма с турска наставка **ба̀йрдѣжик** (Иванов

²¹ В РБЕ думата е отбелязана като *разговорна* сѣс значение 'не много високо земно възвишение; хѣлм, рид' (РБЕ I 378).

1996: 71). МИ: *Ба̀йра*, *Куру̀ байр*, *Я̀бкиниа байр* (Пирд 1959: 38); *Меш̀е байр*, *Баирджик*, средновисоко планинско възвишение (Гоцед) (Иванов 1996: 71). Производните *баирчина*, *баирче*, *байрец*, *баирчинка*, *байрище* (БЕР I 26; РБЕ I 379) не са регистрирани в западнобългарската микротопонимия, което потвърждава слабата активност на земеписния термин *байр*.

буру̀н: Дialectтната дума *буру̀н* (тур. *burun* 'нос; издадена част') със значение 'вр̀х, рид, издаден като нос, рът, бърдо, хълм; скалист склон' е топонимизирана в преномени като *Бору̀не*, *Боруне*, *Борунката* (Разл), *Кара буру̀н*, хълм с гора (Гоцед); *Буру̀но*, хълм над дол (Дупн). Наричателното е регистрирано главно в едносъставни местни имена или в композити от Югозападна България. Отбелязано е в лексикографията ни със следните значения и стилистични бележки: **буру̀н* 'издадено от брега навътре в море; нос' (Геров I 86); *буру̀н*, диал., рядко 'рътлина, бърдо, носер' (БЕР I 91); диал. *буру̀н* 1. 'вдадена навътре в морето малка част от сушата; нос'; 2. 'рътлина, бърдо' (РБЕ I 851).

сърт: В микротопонимията на Югозападна България (само в Пирд, Гоцед и Разл) се срещат неголям брой микротопоними, образувани от или с участието на нарицателното *сърт* (тур. *sirt* 'бърдо' в същото значение) (Иванов 1996: 174); 'рът' (Займов 1959: 40). МИ: *Сърта*, склон с ниви; *Съртйца*, пасище и поляни, с топонимна наставка; *Съртовете*, хълмодоліе; *Съртлар*, склон с ниви (Гоцед) (Иванов 1996: 174); *Съртдере*, дере по ридове (Попов 1979: 159).

Умалителната форма **съртичка** се среща в основата на микротопоним еднократно: *Съртичка*, хълм (Гоцед) (Иванов 1996: 174).

теп̀е: Заемка от тур. *tepe* е dialectтната дума *теп̀е* 'вр̀х, могила, хълм; чука, чукара; стръмен планински склон с ронлива пръст, пясък или дребни смъкващи се камъни' (вж. подробно БЕР VII 950); срв. *тепе*, диал. 1) вр̀х; 2) могила, хълм (БТР 1955: 966). В тези значения думата е онимизирана в едносъставни, двусъставни и композитни оними главно в Югозападна България. МИ: *Теп̀ето*, малък горист вр̀х (Дупн) (Еленин 2006: 449); *Теп̀ето*, гол рид (Радам) (Чолева-Димитрова 2009: 427); *Пожар теп̀е* (Гоцед) (Иванов 1996: 175); *Каратеп̀е* (Разл) (Попов 1979: 159).

тѹмба: В Югозападна България в значение 'могила, заоблено възвишение' се среща терминът *тѹмба* (вж. подробно БЕР VIII 374–377). Терминът е най-разпространен в Гоцед. Топонимният материал сочи, че в Брезн значението е 'затревена могила на билото', вж. *Тѹмбеница*//*Тѹмбиница*, затревено било (Велев 2009: 439). МИ: *Тѹмба* (Радам) (Чолева-Димитрова 2009: 437); *Анкината тѹмба*, *Тѹмбите*, ниви и могили (Гоцед) (Иванов 1996: 178).

Малки заоблени възвишения се назовават с умалителните от *тѹмба* **тѹмбе**, регистрирано като основа на малко на брой МИ в Дупн и Радам: *Тѹмбѹтата*, три могили сред ниви (Дупн) (Еленин 2006: 458); *Тѹмбѹето*, малко възвишение

(Радом) (Чолева-Димитрова 2009: 437); също **тѹмбичка**: *Тѹмбичките* (Гоцед); **тѹмбажик**: *Тѹмбажик*, с тур. умалителна наставка *-cik* (Иванов 1996: 179).

В значение 'голяма могила' на територията на Гоцед е фиксирано нарицателното **тумбѹра** в МИ *Тумбѹра*, могила с ливади (Гоцед) (Иванов 1996: 179).

1.2. Названия за възвишеност по отличителни белези

1.2.1. Апелативи, в значението на които е актуализиран семантичният признак 'скалиста височина'

От изследвания микротопонимен материал се ексцерпират голям брой нарицателни за назоваване на скалисти височини.

Онимизирани апелативи в значение 'скалиста височина' са **глѹма**; умалителното **глѹмица**; изчезналото ***глѹмей** (от *глѹма* и *-ей*, както *сѹп-ей*, *чѣрв-ей*); събират. **глѹме**; **грамѹда**//**гармѹда**; събират. **грамѹгье**//**гармѹде**; **грамадище** 'място с каменни грамади' и **прѹпор**, разгледани подробно в точки 1.3.3. *Названия за склонове с южно изложение* и 1.5.1. *Скала, камѹк*.

Малки височини и могили често се назовават с диалектните нарицателни **джѹгла**, **джѹгел**, **джѹгер**. Значението на думата *джѹгла* е 'купчина прѣст, струпана край нива или ливада, за да показва размерите ѝ' (РБЕ V 98), в микротопонимията назовава каменисти височини и върхове. В БЕР е отбелязано *джѹгел*, *джѹгла* 'чукара' (Пирд) (БЕР I 369). МИ: *Джѹгела*, чукара, *Джѹгла*, рид (Пирд) (БЕР I 369; Заимов 1959: 155); *Мѹнкова джѹгла*, *Джѹглите*, изправени скали, *Джѹгел*, каменист врѹх (Врач) (Николов 1997: 177); *Джѹглата* (Брезн) (Велев 2009: 228). В значение 'място с джугли, т.е. скали' е топонимизирана диалектната дума **джуглѹш**: *Джѹглюшо*, голи скали (Врач) (Николов 1997: 177).

крѹш: В северозападната микротопонимия се среща диалектното назоваване **крѹш** 'стрѹмнина', също **крѹш** 'стрѹмно място, стрѹмнина', в срхр. *крш* 'скала, канара; каменист край; отломѹк; чупене' и др. (за прх. вж. БЕР III 66–67; 224). Срв. значенията на нарицателното *крѹш* 'стрѹмно място, стрѹмнина' (Геров II 425); 'голяма скала' (Монт, Берк, Врач) (Михайлова 1984: 128; Михайлова 1986: 99; Николов 1997: 257); 'стрѹмен рид' (Еленин 2006: 309); срв. *крш* 'нанос от камѹни и дърва от порой; гола стрѹмнина' в топонимията на Велешко, Охридско, Порече, Кичевско, Тиквешко 'гол рид' (Видоески 1999: 79). Производните от *крѹш* участват в образуването на по-голям брой имена – **крѹ/шѹк**: *Крѹ/шѹк*, стрѹмен рѹт, стрѹмна скала; *Рѹински крѹ/шѹк*, *Крѹ/шѹко*, дол (Монт) (Михайлова 1984: 128); **крѹшей** 'голяма скала': *Крѹшейо*, скали (Берк) (Михайлова 1986: 99); *Крѹшео*, височина с гора (Врач) (Николов 1997: 257); ***крѹшѹя** 'стрѹмнина': *Крѹшѹята*, горист наклон (Берк) (Михайлова 1986: 99).

В микротопонимията е онимизирано старинното и рядко **креш** < *креж* 'гола канара, покрита с мъх или дребна гора' (Монт, Берк) (Михайлова 1984: 126; Михайлова 1986: 98); 'скалиста височина с храсти и дребна гора' (Ботевгр) (Михайлова 2008: 153); *креш* често срещано в района 'каменисто пасище' (Врач) (Николов 1997: 252); срв. *креж*, *креш* 'скалиста височина, покрита с храсти и дребна гора'; рус. *кряж* 'невисока планинска верига; гористи хълмове'; укр. *кряж* 'могила, хълм' (вж. БЕР II 729). МИ: *Креш*, стръмна скала (Монт) (Михайлова 1984: 126); *Малата креш*, каменист наклон (Берк) (Михайлова 1986: 106); *Крещъ*, скала; *Крешчийцата*, скали, умал. (Ботевгр) (Михайлова 2008: 153).

кѹкла: Орографският термин *кѹкла* се топонимизира често в микротопонимията. Значенията в Северозападна България са 'издигнато място, покрито с канари, камъни и тук-там дървета; хълм, могила; отделен голям камък или скала' (вж. подробно БЕР III 83, 84, 91, 92). Географското значение е посочено и от Н. Геров 'издигнато място, покрито с канари и камъни' (Геров II 428). На територията на Год и Ботевгр диалектното значение на названието е 'голям камък, скала', тъй като в говора *кѹкла* се използва вместо *скала* (Симеонов 1966: 61; Михайлова 2008: 155); в говора на Дупн значението е 'висока скала, канара, подобна на човешка или животинска фигура' (Еленин 2006: 310); 'каменна чука' (Монт, Берк, Врач) (Михайлова 1984: 128; Михайлова 1986: 99; Николов 1997: 257); 'чука, чукара' (Радам) (Чолева-Димитрова 2009: 269). Анализът посочва, че с топоними, образувани от този термин, се назовават именно скали. МИ: *Кѹклата*, изправена скала; каменна чука; гола скала (Врач) (Николов 1997: 258); *Орлова кѹкла*, *Острите кѹкли* (Берк) (Михайлова 1986: 99); *Кѹкла*, скала (Год) (Симеонов 1965: 61); *Кѹкла*, чука (Радам) (Чолева-Димитрова 2009: 269); *Кѹклата*, стръмна канара; висок камък; скала (Дупн) (Еленин 2006: 309–310).

В топонимията на Врач са онимизирани умалителното **кѹклица** (произв. от *кѹкла*): *Кѹклица*, висока скала; също събирателните **кѹклище** 'място с кѹкли, с чуки': *Кѹклище*, височина с изправени скали (Врач) и **кѹклье**: *Вълчето кѹклье* (Врач) (Николов 1997: 258).

кукѹл//кѹкуль: Само в неголям брой микротопоними от Югозападна България е онимизирано производното от *кѹкла* *кукѹл//кѹкуль* 'каменна чука, връх, скалисто място'; 'височина (с форма на конус)' (Ботевгр) (Михайлова 2008: 156); 'чукара' (Заимов 1959: 109), с вариант *кѹколь* 'скалисто място' (Гоцец) (Иванов 1996: 127). За значенията вж. и *кѹкуль* 'чука' (Гоцец); 'малка височина с форма на конус' (Странджа); 'изострена скала' (Велинградско) и др. Терминът е старинен, вж. подробно БЕР III 101–102. Срв. *кукул* 'издигнато място, рид във формата на конус; остра скала; остър каменист връх' (Охридско, Преспанско) (Видоески 1999: 80). Видът на географските обекти, назовани с *кукѹл*, потвърждава извода, че в българската топонимия е съществено значението 'нещо, обект в горната част на рид, хребет, хълм', което е регистрирано

в румънски документи от XIV–XVI в., срв. *sicul* 'горна част на хълм' (Балкански 1993: 507–508). Микротопонимите, в които е топонимизирано нарицателното, назовават скалисти склонове, склисти върхове и остри голи чуки. МИ: *Кукъл*, остър връх (Врач) (Николов 1997: 258); *Кукуля*, височинка (Ботевгр) (Михайлова 2008: 156); *Бабин кукъл*, гола остра чука (Пирд) (Заимов 1959: 109); *Кукулница*, гора (Радом) (Чолева-Димитрова 2009: 269).

*лъбина: В микротопонима *Лъбинци* (Кюст) (Заимов 1967: 61) е засвидетелствана старинната форма **лъбина* със значение 'заоблена чука'. За произхода вж. *лоб* 'чело, череп' (стб. *лъвъ*) (БЕР III 447), срв. Сели *Лѡбош* (Радом) (Чолева 2002: 142) и регистрираното географско значение 'могила' (Д.-Тодорова 1987: 111).

тѐме: Наричателното *тѐме* 'горна част на главата между челото и тила' се използва със специализирано географско значение и в западнобългарската микротопонимия се срещат не малко имена, образувани с негово участие – главно едносъставни микротопоними. Регистрираните значения са 'височина' (Врач); 'гола страна на било' (Брезн) (Велев 2009: 432; Д.-Тодорова 1987: 112); 'гол връх' (Ботевгр) (Михайлова 2008: 215). МИ: *Тѐме*, височина (Врач); *Тѐме*, гола-та страна под билото на Гребен (Брезн); *Тѐмето*, гол връх (Ботевгр), срв. *теме* 'най-горният заравнен дял на планина, заравнен планински връх' (Кичевско) (Видоески 1999: 157).

чѹка: Широко топонимизирана в микротопонимията е синонимната на *кѹкла* книжовна дума *чѹка* в значение 'могила, каменисто възвишение, връх'. Среща се по цялата територия. Преди всичко с нея се назовават каменисти височини, каменисти хълмове, върхове и възвишения, на които има тракийски надгробни могили. Някъде чуките са голи, другаде – покрити с растителност. Географското значение в Год е стеснено – 'издигната камениста местност в склон или било на планина' (Симеонов 1965: 115). МИ: *Космѹта чѹка* (Берк); *Трѹте чѹки* (Монт); *Бѹянина чѹка* (Дупн); *Чѹка*, надгробни тракийски могили; *Чѹката над извѹра* (Брезн); *Чѹка*, гол връх (Радом).

Изключително много се поддават на топонимизация **чѹкар**, **чѹкара**. Регистрираните географски значения са следните: 'голяма планинска могила' (Пирд) (Заимов 1959: 40); 'каменист връх; височина, покрита с растителност' (Врач) (Николов 1997: 450); 'рид, каменист хълм, връх' (Год) (Симеонов 1965: 115); в Монт, Ботевгр, Гоцед терминът е синонимен на *чука* 'камениста височина' (Михайлова 1984: 189; Михайлова 2008: 228; Иванов 1996: 191); 'голяма чука; камениста височина' (Берк) (Михайлова 1986: 146); 'голям каменист хребет' (Дупн) (Еленин 2006: 483); 'голяма чука' (Радом) (Чолева-Димитрова 2009: 463). Топонимният материал сочи, че обикновено в Северозападна България с термина се назовават големи възвишения, които често са покрити с гори, лозя или ниви. МИ: *Кѹсия чѹкар* (Монт) (Михайлова 1984: 189);

Чукàрете, каменисти височини; върхове с пасища (Врач) (Николов 1997: 450); *Чукèр*, чука (Год) (Симеонов 1965: 115); *Чèрен чукàр*, каменист склон (Ботевгр) (Михайлова 2008: 109); *Бонèв чукàр* (Радам) (Чолева-Димитрова 2009: 127).

чўкла: Високи скали, скалисти и каменисти височини (предимно в Югозападна България) се назовават и с диалектните *чўкла* със значение 'сравнително малка, обикновено остра могила; малка насипна могила' (Ботевгр) (Михайлова 2008: 228); също **чўклина**. МИ: *Ќстра чўкла* (Врач) (Николов 1997: 450); *Трїте чўкли*; *Чўклина* (Брезн) (Велев 2009: 462); *Чўклата* (Радам) (Чолева-Димитрова 2009: 464).

Отново в югозападната топонимия малки височини и могили се назовават с оними, образувани от или с участието на умалителните: **чукарчє**, от *чукàр*; **чуклє**, умалително от *чўкла*; **чукарица**, умалително от *чукар*, подобно на *могилица* от *могила*; **чукàрка**, умалително от *чукàра*; **чўклиця**, умалително от *чўкла*. Също **чўчка** и **чўчиця**. МИ: *Чукàрчето*, връхчина с пасище (Врач) (Николов 1997: 450); *Чўклицята*, могила (Ботевгр) (Михайлова 2008: 228); *Чуклє*, *Чуклєто* (Радам) (Чолева 2009: 464); *Бърлòшко чуклє* (Брезн) (Велев 2009: 462); *Чўклицята*, малка чука (Дупн) (Еленин 2006: 483, 484); *Клечòва чўчка* (Радам) (Чолева 2009: 247). За означаване на място с няколко чуки са топонимизирани **чўкье**, събир. от *чука*: *Чўкье* (Брезн); **чукарье**, събир. от *чукàр*: *Чукарьєто* (Радам) (Чолева-Димитрова 2009: 463). Прави впечатление, че производните от *чўка* са топонимизирани предимно в микротопонимията на околиците, принадлежащи към югозападните български говори (рядко в източните от изследваната територия), и не се срещат в онимията, спадаща към северозападните говорни области.

Термини, зети от други езици:

Онимизирани апелативи в значение 'скалиста височина' са **камàра** 'куп камъни' и др. (от гр. *καμάρα* 'свод, купол; сводест покрив; нещо натрупано, сводесто') (БЕР II 184); заетата диалектна дума **кая** 'каменна чука, скала' (тур. *kaşa* 'скала'); зетият географски апелатив **кайрàк**//**кайрèк** //**карèк**//**кайлак**//**кайрек** (от тур. *kayrak* 'каменливо, песъчливо място') (SDD 859) (вж. БЕР II 147) със значения 'каменист рът с трева и дребни храсти' (Берк), 'припечно място; припек'; 'място със слаба земя' (Пирд); 'място, което е голо, каменисто, не ражда нищо' (Самок) (Заимов 1965: 102), разгледани подробно в точка 1.5.1. *Названия за скала, камък*.

чòта: Нарицателното *чòта* откриваме еднократно употребено в качеството на микротопоним в Радам: *Чòта*, склон с ниви и овощни градини. Като географски термин думата се среща в сърбохърватската географска терминология *čõt* 'чука' (Schütz 1957: 23). Срв. с рум. *ciot* 'чепат пън, дънер, чеп', тук вероятно името *Чòта* е привнесено от преселници от западните краища (вж. Чолева-Димитрова 2009: 462).

Локални по разпространение в западнобългарската микротопонимия са диал. **южек**, **южак** 'чукара': *Южека*, *Южака* (Пирд); срв. *Южека* (Момчилградско); *Южек* (Кърджалийско) и др. вероятно от тур. *yüksək*, *yığsək* 'високо място в поле, малка чука, връх' (Зимов 1959: 40, 201).

Изкуствени могили в Пирд се назовават с оними, в които е топонимизирано нарицателното **юк** (вж. диал. тур. форма *ıyık*) (в Североизточна България с това нарицателно се означават многобройни изкуствени могили): *Мави юк*, *Ю тепе*, изкуствена могила (Зимов 1959: 40, 291). Вж. Л. Димитрова-Тодорова, Местните имена в Поповско, 2006 г.

*1.2.2. Апелативи, в значението на които
е актуализиран семантичният признак 'растителност'*

Индикатор за липсата на растителност са онимизираните диалектни апелативи, производни от прилагателното *гол*:

голѧк 'обезлесено място' (Еленин 2008: 209); 'местност, лишена от растителност' (Иванов 1996: 91): *Голѧк/Гѧлак*, гола чука (Дупн) (Еленин 2008: 209); *Голѧка*, гол хълм, *Гѧлек*, склон (Гоцед) (Иванов 1996: 91);

голѧш 'голо място': *Гѧлашица*, извор (Монт) (Михайлова 1984: 97); *Голѧш*, оголено място (Год) (Симеонов 1966: 27);

гѧлеш 'гола местност': *Гѧлеш*, равни ниви, наоколо гора (Радом) (Чолева-Димитрова 2009: 168; Чолева-Димитрова 2002: 112); *Гѧлеш*, каменен зъбер (Пирд) (Заимов 1959: 141) (за наст. вж. Дуриданов 1958: 223);

голешѧна 'голо място, голак': *Голешѧна*, нива (Радом) (Чолева-Димитрова 2009: 168);

голинѧ, също **голинѧ** 'голо незалесено място' (Дуриданов 1952: 134, 136); 'местност без растителност' (Михайлова 1984: 98); 'обезлесено място' (Иванов 1996: 91): *Голинѧта*, *Голинѧто*, равна местност, с наст. -е, срв. СелИ *Гѧлинци*, от стб. *голина* 'гола, необработена земя' (Лом) (Дуриданов 1952: 37, 127); *Голинѧта*, за голи каменисти върхове (Монт) (Михайлова 1984: 98); *Гѧлинѧта*, голи хълмове (Гоцед) (Иванов 1996: 91); *Голинѧ* (Умленски/Ковачев 2009: 140);

*голѧяк 'гола местност': *Голѧяк*, гол рид с глинеста почва (Монт) (Михайлова 1984: 98);

гѧлкѧ 'гола местност': *Гѧлкѧ*, гол рът (Врач) (Николов 1997: 154);

*голоѧ/х/ 'място с път между две височини' (Брезн); 'голо място' (Радом): *Голѧ/х/*, гол рид, *Голѧми голѧ/х/*, *Под Голѧ/х/* (Радом) (Чолева-Димитрова 2009: 169).

Индикатор за присъствие на растителност са онимизираните диалектни апелативи:

перчѧн 'кичур коса, перчем' (тур.-перс. *perçet*) в орографско значение 'височина с шубраци': *Перчѧнка* (Лом); *Мѧкри перчѧн* (Берк).

перчѝнка 'кичур коса' в значение 'височина с шубраци; височина, която прилича на кичур, перчем с шубраците по нея': *Перчѝнки*, рид с букова гора (Монт), както *Кѝчера*, *Космѝтица*, *Рѝшава могѝла*²².

1.3. Названия на части от структурата на възвишените форми на релефа

1.3.1. Названия за върхове

бѝло: Наричателното *бѝло* 'гребен на планина или на рид' се топонимизира в микропонимията на цяла Западна България (за произхода и разволя на значението вж. БЕР I 48). В географската литература с думата се назовава 'най-високата част на положителните форми' (Кънев 1999: 5). Като географски термин най-често се топонимизира в северозападната микропонимия, на югозапад се среща по-рядко, главно в микропонимията на Разложко и Гоцеделчевско. Назовава височини с пасища, гористи върхове, голи рътове, голи хълмове. МИ: *Бѝлото*, гол хълм (Год); *Длъгѝто бѝло* (Ботевгр); *Гѝрното/Дѝлното бѝло* (Радом); *Рилѝцѝко бѝло* (Дупн). Топонимизирано е и умалителното **бѝлце**: *Бѝлцѝто*, било на рид (Ботевгр) (Михайлова 2008: 96).

венѝц: Днес не се схваща като метафора нарицателното *венѝц* 'кръг, изплетен от цветя или клони; месеста покривка на челюст' (стб. **вѝнѝцѝ**) (БЕР I 133–134), с терминологични значения 'извит скалист хребет; скала във форма на венец', вж. 'скалист хребет' (Еленин 2006: 191); 'скала във форма на венец' (Михайлова 1984: 89; Михайлова 1986: 67); 'камъни или дървета във формата на венец' (Радом) (Чолева-Димитрова 2009: 142); 'дъгата между склона и билото' (Брезн) (Велев 2009: 185); 'скална дъга' (Михайлова 2008: 105). Терминът отново е по-разпространен в северозападната микропонимия. МИ: *Венѝцо*, скалист връх, *Орлѝви венѝци* (Монт) (Михайлова 1984: 89); *Лѝковия венѝц*, горист склон (Ботевгр) (Михайлова 2008: 105); *Венѝците*, камъни във формата на венец (Радом) (Чолева-Димитрова 2009: 142); *Венѝц*, голо хълмисто било (Дупн) (Еленин 2006: 191). Среща се диалектният вариант **венѝѝц**: *Венѝѝц*, скала (Монт) (Михайлова 1984: 89); *Венѝѝц*, височина във вид на венец. Умалителната форма **венѝчѝ**: *Венѝчѝ* (Брезн) (Велев 2009: 185). Вероятно мн. ч. от **венѝнич** 'малък (скален) венец', заето от сръб. *в(ј)енчић*, е онимизирано на названието *Венѝчичи* (Монт) (Михайлова 1984: 89).

---

²² Семантичният признак 'покрит с растителност' присъства и в значението на нарицателното **тѝмба** (обикновено 'могила, заоблено възвишение'); 'затревена могилка на билото' в Брезн, вж. *Тѝмбѝница//Тѝмбинѝца*, затревено било; също **чукѝр** 'каменист връх; височина, покрита с растителност' (Врач) (Николов 1997: 450); **кайрѝк**, **кайрек** 'каменист рът с трева и дребни храсти' (Берк) (Заимов 1965: 102). Вж. точка 1.2.1.

врѣх: Названието *врѣх* 'врѣх, гребен на планина' (стб. *врѣхъ*, *врѣхъ*) (БЕР I 190) с неговите варианти и производни е ономизирано в голям брой микропоними по цялата изследвана територия. Фонетичните варианти, които се срещат, са: *вра(х)//врѣ(х)//вѣр//вѣрх*. МИ: *Зади врѣ/х/о*, ниви (Монт) (Михайлова 1984: 113); *Бѣев врѣх* (Белосл) (Попов 1960: 90); *Врѣ/х/а*, обла гола чука (Пирд) (Заимов 1959: 134); *Врѣ/х/ пѣдешки*, врѣх (Ботевгр) (Михайлова 2008: 111).

В значение 'малък врѣх' са регистрирани следните старинни и диалектни форми – **врѣхчѣ:** *Врѣхчѣто*, каменна чука (Пирд) (Заимов 1959: 134); *Врѣфчѣто*, височина (Лом) (Дуриданов 1952: 73, 136); *Врѣшчѣто*, малък врѣх с пасище (Николов 1997: 139), а в част от имената, основно в Северозападна България, е запазено умалителното старо образувание **врѣшѣц:** *Врѣшѣц*, врѣх (Монт) (Михайлова 1984: 94); *Врѣшѣц*, врѣх (Радом) (Чолева-Димитрова 2009: 156), срв. СелИ *Врѣшѣц* (Берк) (Михайлова 1986: 70).

В значение 'врѣх' са онимизирани **глѣма**, **глѣме** 'гол, каменист врѣх' (стб. *гѣм) (БЕР I 246) и **предѣл** (стб. *прѣдѣль* 'граница, страна, област') (БЕР I 472) в значение 'врѣх', който разделя селища, местности, води', срв. 'вододел' (Год) (Симеонов 1966: 88); 'гранична височина, обикновено между две селища' (Ботевгр) (Михайлова 2008: 190); *предѣл* 'вододелно било' (Пирд) (Заимов 1959: 237); 'седловина; вододел' (Разл) (Попов 1979: 142). – Вж. подробно по-долу.

Нарицателното **грѣбен** се топонимизира с терминологично значение 'планинско било' (БЕР I 277) и се оказва значително по-разпространено в Югозападна България (не се среща в Лом, Монт, Берк и Белосл), вж. стр. 39 по-горе.

По метафоричен път са възникнали микропоними като *Иглѣта*, гол врѣх; самотна, много остра скала; *Дяволските игли* (Дупн) (Еленин 2006: 270; 271), в които е ономизирано нарицателното **иглѣ** 'къса (метална) пръчица със заостен край' → 'остър врѣх, остра скала', срв. семантично **прѣбѣй** 'остро сечиво, с което пробиват дупки на желязо' (Геров IV 167) → 'остър врѣх': *Прѣбѣйница*, остър врѣх; *Шилото* (Берк).

ком: *ком* 'куп, купчина, грамада' (БЕР II 566; Симеонов 1966: 56–57), като земеписен термин → 'високо място, врѣх'. Названието *Ком* е разпространено в пределите на южните славяни, у нас назовава върхове в Стара планина и Родопите (Девинско, Смолянско), среща се в Троянско, Карловско, Кюстендилско, Ломско и др. (Симеонов 1966: 56–57). Апелативът е употребен в качеството на местно име в следните оними от изследваната територия: *Ком*, планинският масив, който се издига над с. *Комица* и *Бърля* с върховете *Голѣми Ком* и *Мѣли Ком* (Год) (Симеонов 1966: 56–57); *Ком*, врѣх в Чипровско; *Голѣмио/Мѣлио/*

Средни Ком, върхове (Берк) (Михайлова 1986: 95); срв. също СелИ *Кѡмицица* (Чолева-Димитрова 2002: 132)²³.

копѣто: *копѣто* 'рогово образуване в края на краката на тревопасните животни' → 'извито, издадено било с формата на полукръг' (вж. Д.-Тодорова 1987: 111). МИ: *Марково копѣто*, каменисто било; *Копитото* във Витоша (Брезн) (Велев 2009: 319).

кѡрдел: Названието *кѡрдел* (вж. БЕР II 631) е топонимизирано в микротопонимията от Западна България със следните значения: 'бърчина, набърчено, накъдрено' (Врач) (Николов 1997: 240); 'тесен, стръмен склон или връх между два дола; вододелно било между две реки' (Дупн) (Еленин 2006: 311); 'връх между два дола' (Пирд) (Заимов 1959: 191); 'връх или склон между два дола' (Ботевгр) (Михайлова 2008: 151); срв. *кѡрдел* 'връх между два дола'; 'тесен възходящ склон между два дола' (Севлиевско); 'хребет над два събиращи се дола' (Троян) (БЕР II 630–631); също *кордел* 'тесен възвишаващ се хребет, по който често върви пътека' в Северна Средна Стара планина, топонимията на Габровско, Севлиевско и Троянско' (Ковачев 1973: 83); срв. *кѡрдялъ*, м. р. 'връх между два дола' (Геров II: 399); *курдѣля* > *курдѣлия* 'тесен, стръмен склон или връх между два дола' (Ковачев 1973: 156). МИ: *Кѡрдел*, рътлина с ливади (Врач) (Николов 1997: 240); *Курдѣлия*, вододелно било между две реки (Дупн) (Еленин 2006: 311); *Кѡрдѣля* = *Кордуна*, гол връх в Стара планина (Пирд) (Заимов 1959: 191–192); *Кордѣля*, връх (Ботевгр) (Михайлова 2008: 151).

прѣгор: Диалектно *прѣгор* 'връх, височина, било, хълм' (Геров IV 268), запазено в други славянски езици, срв. също *пригѡре* 'високо планинско място' (вж. БЕР V 706; Михайлова 1989: 521; Михайлова 2008: 191; Schütz 1957: 37) е топонимизирано еднократно в МИ *Пригортѣ*, връх (Ботевгр) (Михайлова 2008: 191).

хрѣбет: Диалектни варианти на книжовния географски термин *хрѣбет* в същото значение 'планински гребен' откриваме само в микротопоними от Врач: *Фѣлипов* /х/рѣбет; /Х/рѣбѣта, височина със скалист хребет, също /х/рѣбѣж в /Х/рѣбѣжо, височина с хребет (Врач) (Николов 1997: 434).

---

²³ В. Миков и Й. Заимов свързват имената с рус. *ком* 'куп, купчина; буца; грамада; топка'; Б. Симеонов също се съгласява със славянския произход на думата, тъй като в романската топонимия на Балканите то не е засвидетелствано (Миков 1943: 196, 242; Заимов 1967: 139; Симеонов 1966: 56–57; Михайлова 1986: 95; БЕР II 566). Срхр. *Кѡм* е често в оронимията. Славянският произход приема и Skok, който сочи в срхр. производни от изходната форма *кѡмац* 'голяма стръмнина', *ѡкомито* 'надолу' и сравнява с укр. *кѡмить* 'стремглаво' (вж. подробно БЕР II 566).

Термини, заети от други езици:

gurgui: Топонимията на Белосл, Соф, Дупн, Брезн е ареалът, в който се срещат микротопоними, назоваващи височини или могили, като за основа на тези имена най-вероятно е послужило румънското нарицателно *gurgui* със значение 'връх на могила; висок хълм, могила'. В БЕР са отбелязани СелИ *Гургуйат* (Соф); *Малък Гургуйет*, *Голем Гургуйет*, могила (Белосл) (БЕР I 295); (вж. също Чолева-Димитрова 2002: 115).

дурѹк: В няколко микротопонима от Берк и Гоцед е топонимизиран апаративът *дурѹк* (тур. *dyruk* 'връх, било') (Михайлова 1986: 83; Иванов 1996: 105). МИ: *Дурѹк вада*, рът с ниви (Берк) (Михайлова 1986: 83); *Ючдурѹк*, хълмодоліе с ниви (Гоцед) (Иванов 1996: 105, 195). Терминът е разпространен на изток в топонимията на Горнооряховско, Първомайско, Севлиево, Ново-загорско.

чал: В микротопонимията на Югозападна България, в неголям брой имена, е онимизиран турският термин *чал* (тур. *çal* 'планински връх') в значения 'височина' (Разл) (Попов 1979: 165); 'планински връх' (Гоцед) (Иванов 1996: 188); 'гол високопланински връх' (Дупн) (Еленин 2006: 475). МИ: *Водни чал*, *Чала*, планинско бърдо (Дупн) (Еленин 2006: 475); *Чале*, височина, *Котѹчкия чал* (Разл) (Попов 1979: 166, 135); *Чала*, връх (Гоцед) (Иванов 1996: 188).

1.3.2. Названия за склонове и стръмни места

Най-често срещаните термини от тази семантична група, онимизирани в западнобългарската микротопонимия, са *брег*, *лицѹ*, *присѹде*, *мъртвина*, *усѹде*, *стран*, *страна*, *усѹйна* и *прѹпек*.

баба: Наричателното *баба* 'стара жена' се среща като земеписен термин в значение 'височина с гърбава форма; гръбовидна местност' в Югозападна България. МИ: *Баба*, връх (Гоцед); *Дивата баба*, пусто място с каменна кариера (Берк); срв. СелИ *Баба* (Трънско); *Бабица* (Брезн) (Велев 2009: 158; Чолева-Димитрова 2002: 95).

бряг: В книжовния български език нарицателното *бряг* означава 'ивица земя край река, море и др.' (стб. *връгъ* 'стръмнина') (БЕР I 84–85). В микротопонимията на цяла Западна България нарицателното *бряг*//*брег* е онимизирано освен с книжовното значение 'бряг на река' и с диалектните значения 'стръмнина' (Монт, Берк, Врач) (Михайлова 1984: 85; Михайлова 1986: 64; Николов 1997: 112); 'отвесна стръмнина' (Брезн) (Велев 2009: 174); 'склон, страна' (Самок) (Заимов 1965: 86); 'стръмен склон от рид' (Радам) (Чолева-Димитрова 2009: 130); 'стръмен склон, склон на речно корито' (Умленски/Ковачев 2008: 86); 'стръмен склон' (Пирд) (Заимов 1959: 121); 'стръмнина, урва; стръмен склон, хълм' (Гоцед) (Иванов 1996: 79). МИ: *Брегѹ*, малка гола височина (Самок)

(Заимов 1965: 86); *Брега*, стръмнина (Ботевгр) (Михайлова 2008: 100); *Бреговете*, стръмнини (Врач) (Николов 1997: 112).

В значение 'голям бряг; стръмнина' е онимизирано старинното нарицателно **брегър**: *Брегъро* (Радам); *Брегъро*, *Брегъра* (Кюст) (Чолева-Димитрова 2009: 130); също РечИ *Брегърска вѡда* (Самок) – прил. от изчезнало МИ **Брегър(о)* от *брегар* 'бреговито, (стръмно) място' или 'голям стръмен бряг', МИ *Брегърица* (Год) (Заимов 1965: 86). Наричателното е послужило за образуване на жителско име, от което е топонимът *Брегарци* в Босилеград (Заимов 1967: 59).

Значението 'стръмно място' носи и диалектното **брежйна** (образувано от *брег* с наст. *-ина* от типа *ровина*, *падина*, *долина*) (вж. БЕР I 84). Ексерпират се имена от събирателното **брѣжинье**: *Брѣжинье*, пасище (Год) (Симеонов 1966: 15); *Брежйнье*, набразден склон (Брезн) (Велев 2009: 174), в значение 'място с брегове' е топонимизирано нарицателно **брежйще**: *Брежйще* (Радам) (Чолева-Димитрова 2009: 131).

врѣло: Диалектното прилагателно *врѣло* е с географско значение 'стръмно място'. Срв. *върл* 'лют, стръмен'; *върлина* 'лютина, стръмнина', *върлак* 'стръмнина' (за прх. вж. БЕР I 211). В микропонимията са онимизирани следните производни от *врѣло*: **врѣляк**/**врѣлак**/**върлак** 'стръмно място' (Михайлова 1984: 92; Михайлова 1986: 69; Чолева-Димитрова 2009: 153); **врѣлище** 'стръмно място' (Михайлова 1984: 92); **врѣ/лѣ/лѣга** 'стръмнина' от *врѣ/л*, като *пенѣга*, *чворѣга* (Михайлова 1984: 93); **врѣлеж** 'стръмнина' с озвучаване на *-и* (Михайлова 2008: 110); **врѣлина** 'стръмнина' (Заимов 1959: 135); срв. *върлина* 'лютина, стръмнина', *върлак* 'стръмнина' (БЕР I 211) и *врѣлешко* 'стръмно място' (Разл). МИ: *Врѣляко*, стръмни ниви (Берк) (Михайлова 1986: 69); *Врѣ/лѣ/лѣгата*, могила (Монт) (Михайлова 1984: 92); *Врѣлѣжо*, *Врѣляците* (Радам) (Чолева 2009: 252–153); *Врѣлото*, стръмен бряг и път (Врач) (Николов 1997: 137). Срв. още *врѣлак* 'стръмно място, стръмнина' (Кукушко), *врѣлеж* 'стръмнина' (Радовишко), *врѣтина* 'стръмно място' (Кумановско), *врѣлина* 'стръмнина' (Кочанско) (Видоески 1999: 36).

злин: Старинното и рядко *злин*, ж.р. 'непристъпна местност, зло място' (Ботевгр, Соф) (БЕР I 646, 664); 'стръмно, непроходимо място' (Михайлова 2008: 139); 'зло, стръмно, проклето място' (Николов 1997: 210–211) е запазено в микропонимията: *Злин*, непроходима гора (Ботевгр); *Злинта* (Свогенско); *Злински рид* (Разл) (Михайлова 1989: 521; Михайлова 2008: 139); *Злинта*, скалист стръмен дол (Врач) (Николов 1997: 210), също **злѣняк**, произв. от *злин* в МИ *Злѣняк*, стръмен каменист склон, *Злѣняко*, стръмна височина с остри камъни (Врач) (Николов 1997: 210); *Злѣняка*, непроходима гора (Ботевгр) (Михайлова 2008: 139). Срв. семантично ***страшер** 'опасно място', произв. от *страх*: *Стрешерѡ*, планински върхове, стръмни, скалисти (Врач) (Николов 1997: 406); **страшник** 'страшно, непроходимо място', образувано от прил. *страшен* с *-ик* (Радам): *Страшника*, гориста долина с много стръмни брегове;

Стр̀анициите, гъста непроходима гора, метаф. (Радом) (Чолева-Димитрова 2009: 416–417).

Стр̀мни склонове са назовани с имена, в основата на които е топонимизиран старинният апелатив *к̀ордел*. – Терминът е разгледан в точка 1.3.1.

̀облег: Рядко в изследвания материал се среща формата *̀облег* 'лек, равен наклон': *Дл̀ги ̀облег*, равен полегат наклон с ливади; *Облега*, наклони (Врач) (Николов 1997: 182, 320–321).

п̀олог: В микротопонимите *Бегл̀ишки п̀олог*, гора, *Манаст̀ирски п̀олог*, ниви (Ботевгр) е онимизирано съществителното *п̀олог* в значение 'нанадолнище, бряг на планина; странище, кръщ' (Геров IV 149; Михайлова 2008: 188); срв. 'втрапена местност' (Троянско); 'планински склон' (вж. БЕР V 504). Терминът се среща в славянската географска терминология – в срхр., словен., рус., укр., чеш., пол., а според Ив. Дуриданов рано се явява в писмени източници като географско название (вж. Мурзаев 1984: 449; Schütz 1967: 40; Nitsche 1964: 36235; 286; Дуриданов 1963: 201).

*прип̀он: Изчезналото нарицателно **прип̀он* 'мъчение, зор' се среща с географско значение 'стр̀мнина'. С МИ *Прип̀он* е назован стр̀мен наклон в Михайловградско. Д. Михайлова извежда името от изч. **прип̀он*, произв. от глг. *п̀на*, поради усилието при изкачване на височината. Вж. *нап̀он* 'нап̀н', *реп̀она* 'сп̀нка, пречка', *сп̀она* 'къса връв, с която се връзват краката на добитъка'; срхр. *прип̀он* 'въже за връзване крака на кон', *преп̀она* 'сп̀нка, пречка' (БЕР VI 56). Срв. също с географския термин *прип̀он* 'стр̀мно място' (Порече) (Видоески 1999: 123).

склон: Книжовното нарицателно *склон* не се поддава на онимизация. То е топонимизирано еднократно в едносъставното име *Склон*, склон над селската река до Ръджавъц (Брезн) (Велев 2009: 408).

стран̀а: Наричателното *стран̀а* (стб. *страна*) има много значения в съвременния български език, географското значение е 'страна на река, страна на планина, страна на височина; стр̀мнина'. Топонимният материал от Западна България посочва следните диалектни варианти на термина: *стран* 'стр̀мнина' (от *стран̀а*, остатък от родителен падеж); *стра̀на*//*стр̀на*//*стър̀на*//*стран̀г*//*стран̀е* 'равен склон на височина' (Врач) (Николов 1997: 405, 406); 'стр̀мнина, склон над река, спус' (Пирд); *стра̀на* 'от слаб почти до отвесен наклон на терена' (Брезн) (Велев 2009: 425); *стра̀на* 'наклонено място' (Радом) (Чолева-Димитрова 2009: 416). МИ: *Стран̀ата*, *Стран̀ето*, *Стран̀та* в Гоцед назовават именно невисоки ниви, лозя и пасища (Гоцед) (Иванов 1996: 172); *Зл̀ата стран* (Врач) (Николов 1997: 405); *Стр̀мната стран̀а* (Ботевгр) (Михайлова 2008: 212); *Стран̀ата*,

стръмни места (Год) (Симеонов 1966: 105); старинно име с *-jъ* *Странча* (Кюст) (Заимов 1973: 54).

Събирателните форми са **стра̀не**/**стра̀нѐ** и се срещат като основа или като втора съставна част: *Ду̀вово стра̀не* (Ботевгр) (Михайлова 2008: 212); *Стра̀нѐто*, стръмни склонове (Монт) (Михайлова 1984: 175); *Стра̀нѐ слѡго*, страна и ниви (Год) (Симеонов 1966: 105).

В топонимията на Брезн в МИ *Мало странище* е онимизирано производното **стра̀нище** 'нанадолнище, бряг, стръмнина на планина, на връх; кръшъ, пологъ' (Геров V 267; Велев 2009: 425); вж. също **стра̀ниџа**: *Страниџа*, дялове на бърда (Врач) (Николов 1997: 405); срв. *страница* 'склон, страна' в *Колче страница* (Белоградчик) (Заимов 1973: 54) и **стра̀н/и/џа* 'стръмнина' (Михайлова 1984: 175).

*стра̀моль: В микротопонимията е запазено и изчезналото нарицателно **стра̀моль* 'стръмнина': *Стра̀мѡльо*, стръмни гори (Берк) (Михайлова 1986: 135); *Стра̀мѡля*, стръмни пътища, брегове, стръмнини (Врач) (Николов 1997: 407); *Стра̀мѡль*, стръмен склон с пасища и орница; *Стра̀мѡля*, дъбак (Радом); *Стра̀моль* (Кюст) (Чолева-Димитрова 2009: 419). Срв. *стра̀молиште* 'стръмнина' (Преспанско) (Видоески 1999: 152).

ѹрва: Книжовното название *ѹрва* (стб. *ѡръѡа* от *ѡръ*) (Младенов ЕТР 654; Михайлова 1986: 140; Михайлова 2008: 221) има следните значения: 1) дол с високи стръмни брегове; 2) нанадолнище, стръмнина (БТР 1999: 1006); 'стръмнина' (Монт) (Михайлова 1984: 182); 'пропаст със стръмни брегове' (Ботевгр) (Михайлова 2008: 221). Терминът се подлага на топонимизация сравнително рядко. МИ: *ѹр/ѡ/ѡиџ*, пасище (Берк) (Михайлова 1986: 140–141); *ѹрѡата*, рът, *При ѹрѡата*, *ѹрѡите*, стръмнини (Монт) (Михайлова 1984: 182); *ѹрѡиџ*, височина (Ботевгр) (Михайлова 2008: 221). Срещат се и диал. **урѡ̀виџе** и **ѹр̀виџе** 'голяма стръмнина': *Урѡ̀виџето*, гориста стръмнина (Дупн) (Еленин 2006: 462); *ѹр̀виџе*, стръмнини с път (Брезн) (Велев 2009: 204).

Термини, заети от други езици:

ѡкѹш: Рядко в топонимията на Югозападна България е онимизирано турското название *ѡкѹш* 'нанадолнище, стръмнина' (от тур. *uokuş* със същото значение) (вж. БЕР II 106): *Ѣкѹшо*, заострено място край р. Джѡрман (Дупн) (Еленин 2006: 274).

панагѡн: Само в двусъставни местни имена е топонимизиран апелативът *панагѡн* 'стръмнина, по която може да се кара само с колесар' (Пирдопско) (за етимологията на нарицателното вж. БЕР V 38): *Панагѡн тепѡ*, стръмна чука, *Кал̀ниѡ панагѡн*, *Рѡшковиѡ панагѡн* (Пирд) (Заимов 1959: 225).

ц̀арина: Географският апелатив *ц̀арина* (от рум. *țarină* 'страна') е онимизиран в микротопонимията на Годечко: *Ц̀арина*, склон, ливади и ниви; лек наклон на долината Нишава с ниви (Симеонов 1966: 112).

Рядко в топонимията на Югозападна България са онимизирани:

яка: *яка* 'склон' (от тур. *yaka*) (Еленин 2006: 497; Иванов 1996: 196; Балкански 2000: 208): *Яка̀та*, земи пирамиди до Ку̀лския рид (Дупн) (Еленин 2006: 497); *Коз̀ара яка̀*, планински връх; *Яка̀лар*, гора (Гоцед) (Иванов 1996: 122, 196).

ялм̀ан: *ялм̀ан* 'стръмнина' (от тур. *yalman* 'стръмнина'): *Ялм̀ана*, стръмнина с ниви (Пирд) (Заимов 1959: 292).

Вероятно турското нарицателно **ям̀ач** със значение 'склон' (от тур.) е онимизирано в МИ *Ям̀ачо*, рътлинна местност с ниви (Самок). Този термин не се среща никъде другаде в топонимията на Западна България, но е разпространен в топонимията на Първомайско и други области (Заимов 1965: 87). Срв. *Минчовия ям̀ач*, стръмен склон с ниви (Поповско) (Димитрова-Тодорова 2006: 495, 633); *Ям̀ачь*, височина, заета от ниви; полегата местност (Първомайско) (Дуриданов 1958: 189) и др.

1.3.3. Названия за склонове с южно изложение

варен̀ик: *варен̀ик* 'припек', произв. от глаг. *варя̀* в МИ *Варен̀ико* (Гоцед) (Иванов 1996: 84)²⁴; срв. семантично местни имена *Гр̀евица*, ливади на припек; *Гр̀ейца*, присое, припек, от глаг. *грея̀* (Разл) (Попов 1979: 99).

*крес: Думата **крес* е изчезнала от книжовния български език и диалектите му. В някои части на Западна България (Брезн, Дупн, Кюст, Санд, Чипровци) са запазени топоними от прилагателно от изчезналото съществително, чието значение вероятно има земеписен признак. Засега лексемата не е изяснена достатъчно. СелИ *Кр̀есна* (Санд), МИ *Кр̀есно* (Чипровци), МИ *Кр̀есна* (Кюст.), МИ *Кр̀есна*, падина с ливади и ниви (Дупн), *Кр̀есна*, скалист стръмни места на припек, в речни проломи (Брезн) вероятно са прил. от **крес*, стб. **крѣсъ*, праслав. **krěsъ* (срв. срхр. *krēs* 'пек, жег; увеселителен огън', словен. *krėsati* 'секвам кремък', рус. *кресить* 'секвам огън' и др.) (БЕР III 1; Дуриданов 1971: 167; Велев 1984; Еленин 2006: 304; Чолева-Димитрова 2002: 135).

лиц̀е: Книжовното нарицателно *лиц̀е* 'предната част на глава на човек; външната (предната) страна на нещо' (стб. *лицѣ*) (БЕР III 438–249) е широко

²⁴ Топонимната наставка *-ик* никога не носи ударение, за разлика от нарицателните, срв. *годен̀ик*, *учен̀ик* (Заимов 1961: 218).

разпространено в микротопонимията на цяла Западна България за означаване на места с южно (или югоизточно) изложение, най-често склонове; срв. *лицѐ* 'припек, присое' (Михайлова 1984: 133; Иванов 1996: 133); 'местност с южно изложение' (Михайлова 1986: 1033); 'стръмнина с южно или югоизточно изложение' (Михайлова 2008: 162); 'припек, присое; слънчево място, обърнато към слънцето, на юг' (Д.-Тодорова 1987: 111). Терминологичното значение вероятно е пренесено по метафоричен път. Среща се значително по-често в северозападната микротопонимия. На северозапад са регистрирани и умалителното *личѐнце* (Монт) и изч. *ликѐ 'припек, присой' (Монт, Берк). Названието най-активно е онимизирано като втора част в двусъставни МИ от Монт, Берк и Врач. МИ: *Лицѐта*, рът с пасище (Берк) (Михайлова 1986: 103); *Личѐнцата*, два рѐта с южно изложение (Монт) (Михайлова 1984: 134); *Ликѐто*, ниви с южно изложение (Монт) (Михайлова 1984: 132).

Една част от микротопонимите, назоваващи склонове с южно изложение, са образувани от географски апелативи от корен *жег-*, *жеж-*, *пек-*. Това са МИ:

Пѐжега (Врач), образувано от диалектното нарицателно *пѐжега*, синонимно на *припек, присое*, срв. диал. *жег* 'жега, пек', *жега* 'горещина, пек'; стб. *жѣшти*, *жѣгж* и *жѣгж* (БЕР I 529–530; Николов 1997: 351); *Жѐжнице*, наклон с южно изложение (Монт); *Жѐжнице*, високо слънчево било (Брезн), в които вероятно е легнало умалително от изч. нарицателно *жѐжница 'горещина', произв. от *жѐг* 'пек'. Срв. с местния глагол *жежа* 'изгарям' (Михайлова 1984: 113; Велев 2009: 249).

В микротопонима *Пеклѐца*, ниви на склон в топонимията на Радом, е запазено изч. нарицателно *пеклѐца 'присое, топло припечно място', успоредици на което можем да открием в хърватското СелИ *Peklanica* и чешкото *Peklo* (вж. подробно Чолева-Димитрова 2009: 342). Семантично равно е местното име *Пѐклѐщице*, гора и камънак (Дупн) от диалектното *пѐклѐщице* 'припечно място, присое' (Еленин 2006: 373); също *печѐщице*: *Печѐщице*, слънчево място с ниви (Брезн) (Велев 2009: 360). Срв. диал. *пекло* 'припек, присое' в СелИ *Пеклище*, връх в суха гора в Скопско (вж. БЕР V 134); също *пекло* 'припек', топонимизирано в оним *Пекляни* (Кочани) (Займов 1967: 61).

От *пещ* 'фурна; пещ; пещера' (вж. БЕР V 220–221) са онимизираните *пѐщица*: *Пѐщица*, каменист припек, умал. от *пещ* (Брезн) и *пѐщище*: *Пѐщище*, обширен каменист припек, увел. от *пещ* (Брезн) (Велев 2009: 360).

прѐпек: Синонимно на *лицѐ* е нарицателното *прѐпек* 'място, където силно пече слънцето' (БЕР V 727–728), което обаче не се подлага активно на топонимизация. МИ: *Прѐпекъ*, полегата местност с южно изложение (Лом) (Дуриданов 1952: 66); *Прѐпека*, място в баир с южно изложение (Белосл) (Попов 1960: 152); *Прѐпечите* (Врач) (Николов 1997: 360).

припор: Семантичният признак 'припек', допълнен с диференциален признак 'камениста стръмнина', е налице в старинното диалектно нарицателно *припор* (вж. БЕР V 730). Думата е топонимизирана главно в имена от Юго-западна България. Географското ѝ значение е познато в родопските говори *припор*//*припар* 'стръмно, голо място, изложено на припек' (Стойчев 1965: 251), вж. 'стръмнина' (Ботевгр); 'стръмно голо място, изложено на припек' (Смолянско); *припорчина* 'стръмно място' (Севлиево, Троянско, Тетевенско) (Балкански 1993: 510; БЕР V 730), срв. и *припор* 'стръмнина, стръмно място' (Велешко), 'височина' (Мариово), 'припек' (Скопско, Радовишко) (Видоески 1999: 123). Значенията, изведени от микротопонимния материал, са: 'стръмно голо място, изложено на припек' (Гоцед) (Иванов 1996: 156); *припор* 'стръмно каменисто място' (Дупн) (Еленин 2006: 392); *припор* 'камениста стръмнина' (Брезн) (Велев 2009: 377); 'стръмнина' (Чолева-Димитрова 2009: 364). МИ: *Припороро*, горист склон; стръмни ниви; стръмен склон; гориста стръмнина (Дупн) (Еленин 2006: 392); *Припороро*, ниви на склон, *На Припороро* (Радам) (Чолева-Димитрова 2009: 364; 321); *Припор*, стръмнини (Брезн) (Велев 2009: 377); *Припороро*, наклонено, стръмно място в Пирин (Разл) (Попов 1979: 143).

В югозападната топонимия най-разпространено в значение 'място, изложено на слънце' е нарицателното *присо̀е*//*пресо̀е*, също *присо̀я*//*пресо̀я* (БЕР V 733). МИ: *Гулѐмото присо̀е*, *Присо̀ето* (Дупн) (Еленин 2006: 393); *Присо̀е* (Радам) (Чолева-Димитрова 2009: 365); *Пресо̀ето*, *Присо̀ето* (Разл) (Попов 1979: 143).

Регистрирани са и производните *присо̀йка* и *присо̀йна*. МИ: *Присо̀йка* (Врач) (Николов 1977: 360); *Лилова присо̀йка* (Ботевгр) (Михайлова 2008: 191); *Присо̀йната*, ниви (Дупн) (Еленин 2006: 393).

пролѐтник: Изчезналото *пролѐтник* 'място с южно изложение' (Радам) (Чолева-Димитрова 2009: 367) се среща в МИ: *Пролѐтничко*, равни ниви (Радам); *Пролѐтничко*, местности с южно изложение (Разл) (Попов 1979: 143).

рогопѐч: В микротопонимията на Врачанско е регистрирана нарицателната композита *рогопѐч* 'припек присо̀е', както *челопеч* и *челопек*. МИ: *Рогопѐч*, южни наклони (Николов 1997: 375). Апелативът е посочен от Й. Заимов (вж. Заимов 1973: 26); срв. терминът *рог*, с който се назовават издигнати места; 'местност, вдадена в друга като рог; кривул' (вж. Геров V 82; също БЕР VI 281–288; Чолева-Димитрова 2002: 162; Видоески 1999: 136). Терминът е разгледан на стр 69.

чѐлò: Наричателното *чѐлò* 'предната част на лицето между косата и веждите, горната лицева част на черепа' служи за назоваване на определена земеповърхна форма, а именно 'издадена висока местност'; срв. и *чело* 'равнинка между два рида; равно и голо място на планина; предният дял на връх на пла-

нина' (Видоески 1999: 171). МИ: *Челòто*, пасища (Радом) (Чолева-Димитрова 2009: 188, 457); *Челòто*, скалист припек (Врач) (Николов 1997: 444); *Челòто* = *Пандурските лòзя*, хълм с лозя (Дупн) (Еленин 2006: 477).

*челопек: Изчезналата дума **челопек* с географско значение 'припек, присое' (Михайлова 1984: 187); 'слънчевата страна на планински склон' (Тасева 1998: 112); 'припек' (Заимов 1967: 62) е запазена в следните топоними (предимно макротопоними или вторични имена): МИ *Челопèк*, ливади (Монт) (Михайлова 1984: 187); СелИ *Челопèчане* (Соф), СелИ *Челòпек* (Врач) (Николов 1997: 444); МИ *Челопèшка ба̀ба*, връх в посока на с. *Челопеч* (Ботевгр) (Михайлова 2008: 225)²⁵. Със същото значение терминът е запазен в диалектите (вж. Пјанка 1970: 154; Григорян 1975: 240, Видоески 1999: 172), познат е и в сърбохърватските диалекти *čelópek* 'Sonnenseite eines Berges' (Schütz 1957: 32). Отсъствието му в другите славянски езици кара Л. Куркина да го определи като иновация в източната част на южнославянския ареал (Куркина 1979: 45). МИ от XIV в. документират разпространението на композитата *Чѣлопѣкъ* в средновековната българска реч. Изследвайки български топоними от гръцки и сръбски средновековни документи, Л. Тасева свързва имената *Чѣлопѣкъ* (1330) в Кумановско или около Перивол, *Чѣлопѣкѣ* (1346) в Тетово и *Чѣлопѣцн* (1348-53) в Кичево именно с апелатива *челопек* 'слънчевата страна на планински склон' (Тасева 1998: 112).

Термини, заети от други езици:

гюнè: В микротопонимията на Югозападна България се среща терминът *гюнè* (срв. тур.) (вж. БЕР II 308), онимизиран в МИ *Гюнèто*, ниви срещу слънцето (Разл); *Гюнйите*, *Гюнлѹка*, залесена местност (Гоцец); срв. МИ *Гюнѹта*, гора на слънчево място от *гюнѹ* 'припек' (Доспатско) (Балкански, Цанков 2000: 124).

1.3.4. Названия за склонове със северно изложение

Склоновете със северно изложение в диалектите се назовават главно с нарицателните *мъртвинà* и *усòе*.

мървина: Регистрираните в микротопонимния материал варианти и значения на нарицателното *мървина*, както и производните му, са: *мрèтвина*//*мр̀твинà* //*мратвинà*//*мъртвинà* 'северен рът, усое'; 'усойна местност в гора' (Ботевгр) (Михайлова 2008: 172); *мр/ѹ/твин*//*мъртвин* 'пусто място' (Брезн) (Велев 2009: 331); *мр̀твàк* 'студено, усойно място със застояла вода' =

²⁵ Й. Заимов извежда СелИ *Челòпеч* (Пирд) от *чèло* 'място, възправено като чело' и *пек* 'припек, присойка', т.е. 'человидно припечно място' (*печ* е получено чрез регресивна асимилация и под влияние на началното ч-). Местонахождението на селото отговаря на името – разположено е в последния склон на полите на Стара планина, срв. семантично МИ *Чело* (Кюст); *Челник* (Белосл); *Причел* (Брезн и Кюст) – имена на чукари, възправени като чела; за втората част срв. МИ *Рогòпеч* (Врач); *Печище* (Соф). Топонимът *Чѣлопѣкъ* се среща в Мрачката грамота на Стефан Душан XIV–XV в., СелИ *Челопеки* (Тетовско), *Челопеци* (Кичево), *Челопец* (Тиквешко) (Заимов 1959: 280), вж. също Чолева-Димитрова 2002: 179.

мрътвѣк (Дупн) (Еленин 2006: 349); срв. *мъртвак* 'склон със северно изложение' (Петрич, Пирдопско) (БЕР IV 420); *мрътвѣк*//*мъртвак* 'пусто място, усойна страна' (Пирд, Брезн) (Заимов 1959: 218; Велев 1984); **мрътвѣло**//**мратвѣло** 'северен склон, усое' (Врач, Пирд, Радом), също 'зимовище на змии' в Пирд (Николов 1997: 311; Заимов 1959: 218; Чолева-Димитрова 2009: 315) (вж. също БЕР IV 421–422). МИ: *Мрътвинѣта*, склон с ниви; *Мрътвинѣте*, рът (Монт) (Михайлова 1984: 143, 144); *Мрътвѣлото*, северен склон с пасище (Врач) (Николов 1997: 310, 311); *Мрътвѣка*, западен склон с ниви; *Мрътвѣлото* (Пирд) (Заимов 1959: 218); *Мрътвинѣта*, сенчеста страна (Брезн) (Велев 2009: 331).

усѣ: Диалектната дума *усѣ* 'северно, неогрявано от слънцето място' (БЕР IV 942–943) по-често се подлага на топонимизация. Освен формата в ср.р., разпространена в югозападната топонимия, е формата в м.р. **усѣй**; също производните **усѣйна**//**осѣйна** и **усѣйка**//**осѣйка**//**усѣйка**. Регистрираните значения на нарицателните в микротопонимния материал са 'сенчесто място, слабо огрявано от слънцето'; често сенчест склон' (Михайлова 1984: 182; Михайлова 1986: 141; Попов 1960: 171; Николов 1997: 429; Иванов 1996: 182; Еленин 2006: 463; Попов 1979: 163). МИ: *Усѣя*, гора, *Усѣйната* (Монт) (Михайлова 1984: 182); *Усѣите*, *Усѣйната* (Врач) (Николов 1997: 429); *Усѣето*, срв. СелИ *Усѣйка*/*Осѣйка*, село, разположено в усойно място (Дупн) (Еленин 2006: 463) и др.

Термини, заети от други езици:

куз: Семантично равно е диалектното **куз** 'усойно място, усое' (от тур.), топонимизирано в малко на брой имена в Пирдопско и Самоковско. МИ: *Кѣза*, усойна стръмнина; *Кѣзове*, голяма пресечена местност; *Тютюнлѣ* куз (Пирд) (Заимов 1959: 39, 197); *Чатѣл куз* (Самок) (Заимов 1965: 107). По-често терминът е онимизиран в топоними от Източна България – в Поповско, Севлиево, Горнооряховско, Първомайско, Новозагорско, Доспатско и др. (Д.-Тодорова 2006: 450; Ковачев 1961: 214; А.-Атанасова 1996: 272; Дуриданов 1958: 151; Петкова 2007: 297; Балкански, Цанков 2000: 154).

1.3.5. Названия за равнина на височина

Обикновено терасовидни местности се назовават с имена, в които са онимизирани апелативи като **лѣвица**; **полѣца**, **полѣчка**, **полѣче**; **пезѣль**; **чѣрдак**; диал. **басамак** (главно ЮЗБ); **скѣле**; **стѣлба**//**слѣба**//**сѣба**, **слѣбница**; срв. **катарѣга** (Врач), **катарашка** (Врач); гр. **клѣмаѣ** 'стѣлба' (Пирд). Имената са образувани въз основа на пренос.

лѣвица: Наричателното *лѣвица* 'полица, рафт; остар. дъска за сядане; пейка, скамейка' има специфично терминологично значение 'терасовидна местност'. МИ: *Мѣгарешката лѣвица*, *Лѣвицата*, рът (Монт); *Лѣвицата*, терасовидна местност (Белосл); *Лѣвиците*, терасовидни наклони (Врач).

*плат: В микротопонима *Оплáтов кръс(т)* (Радом) е запазено изчезналото нарицателно **плат* (с префикс *о*) със земеписно значение 'рид, бърдо; склон, стръмнина; тясна, дълга местност' (Заимов 1967: 61, 159) (вж. подробно Чолева-Димитрова 2009: 331). В МИ *Платà*, стръмни ниви (Монт); *Платò*, равнища (Берк); *Плáтовете* (Врач); *Средоплáт*, стръмнина (Ботевгр); *Плат*, хълм във форма на плат (Год) (Симеонов 1966: 85); *Платò*, стръмнина с дъбова гора (Дупн) (Еленин 2006: 379) е запазено нарицателното със значения: 'равнище на височина' (Врач); 'дълго тясно парче земя' (Дупн) (Еленин 2006: 379); 'проточена надлъжна стръмнина' (Ботевгр) (вж. подробно за славянските паралели Дуриданов 1960: 144–145; Чолева-Димитрова 2009: 331).

полицá: Специализирано географско значение е придобило нарицателното *полицá* и производните му **поличка**, **поличе**. Значенията на *полицá* в съвременния български език са 'хоризонтално закрепена дъска в долап, шкаф или на стена; домакинска мебел от няколко хоризонтално закрепени дъски' (БТР 1955: 675), но в топонимията се регистрира диалектното значение 'терасовидна местност – най-често стъпалообразна стръмнина, терасовидна скала; равнище върху склон'. Географските значения на съществителното са отбелязани в лексикографската литература, срв. *полицá* 'равнинка на склон' (Смолско, Пирдопско, 'полянка на планина, на бърдо, на нанагорнище; застъпка' (Геров), 'тераса на склон' (Пещерско) (БЕР V 500). Срв. също *полицá* 'равнинка в склон' (Заимов 1967: 61); 'равнинка в рът или склон' (Монт, Дупн) (Михайлова 1984: 156; Еленин 2006: 383); *полицá* 'висока равнина' (Дебърско), 'равнина на стръмната страна на възвишение' (Тетовско, Прилепско) (Видоески 1999: 114). Можем да допуснем, че географското значение на лексемата *полицá* е засвидетелствано още през Средновековието, тъй като оттогава са регистрирани географски имена в средновековната българска топонимия и според Л. Тасева се тълкуват по-подходящо чрез посоченото от Геров значение 'полянка на нанагорнище', а не чрез значението в старобългаристичната лексикография 'част от епископска одежда' или 'околожка на шапка' (Тасева 1998: 112). МИ: *Полицáта*, равнинки, поляни в склонове; *Полиците*, равнище, *Поличките*, стъпаловидни полянки; равнинки по склон; *Пòличката*, *Поличките* (Монт) (Михайлова 1984: 156); *Поличката*, малки ниви в склон на хълм (Дупн) (Еленин 2006: 383) и др.

*пòдина: В микротопоними в Дупнишко е запазено изчезналото нарицателно **пòдина* със значение 'равнище в склон на планина' (Еленин 2006: 382); срв. още *пòдина* 'високо равнище' (Петричко), *пòдище* 'равна местност в подножие на възвишение' (Кичевско; Кумановско) (БЕР V 429–430); срхр. *pòdina* 'равнинка в страните на възвишение' (Schütz 1957: 33). Географското разположение на обектите, назовани с тези оними, съответства на географското значение на нарицателното. МИ: *Пòдина*, ниви и равнище в подножието на Кòнявска планина; *Гòлема пòдина*, равнище (Еленин 2006: 258), срв. МИ *Пòдина* (Кочанско), *Пòдинье* (Беровско) (Видоески 1999: 112).

Фигуративно са възникнали микротопоними като:

Стол, равнище върху рът (Берк) (Михайлова 1986: 134); *Стòла*, фиг. за висока равна тераса; *Столòвете*, равни скални тераси (Врач) (Николов 1997: 403); *Столòвете*, най-горната част на *Лисински връх*, камъняци (Год) (Симеонов 1966: 105), в които е онимизирано нарицателното **стол** (стб. **столъ**) 'приспособление за сядане' с орографско значение 'равно било, заравнена височина, скална тераса'; вж. *стол* 'скала с облик на стол, пасище; рид' в МИ в Западна Македония, Леринско, Пелопонес, Епир и др. (Видоески 1999: 151).

Топонимизирани в микротопонимията са нарицателните **стълба**//**слъба**//**съба**, умал. **слъбица** в земеписно значение 'терасовидна местност'. МИ: *Стълба*, *Събите*, високи скали като стълби (Разл) (Попов 1979: 159); *Слъбата*, скалисто място до водопад (Радом) (Чолева-Димитрова 2009: 399); *Слъбица*, терасовидна местност (Монт) (Михайлова 1984: 171); *Слъбица*, терасовидни наклони и скални лавици (Врач) (Николов 1997: 393). Със същото значение са имена като *Катарàгите*, наклон с полици една над друга (Врач); *Катарàшка*, подредени една над друга скали, умал. (Врач) от **катарàга** 'стълба, която се мести' (Геров II 353); диал. 'подвижна стълба' (БЕР II 270) и *Климàш*, голям планински дял в Средна гора, поради стъпаловидните пътеки през чуката, срв. МИ *Кимаш*, Тетевенско (Пирд) (Заимов 1959:186), в основата на които е легнало **гр. κλίμαξ** 'стълба'; срв. МИ *Климàш*, планински дял; рид между Бели и Черни Вит в Тетевенско (БЕР II 450).

Равни места в микротопонимията обикновено се оприличават на:

тепсѝя//**тепѝя** 'голям, кръгъл и разлат меден съд, в който се пече' (БТР 1995: 966) (от тур. *tepsi*) (вж. БЕР VII 954). МИ: *Тепсѝята*, скалиста равнина (Гоцед) (Иванов 1996: 175); *Тепѝята*, ниви, равно място (Разл) (Попов 1979: 159); *Тепѝята*, височина с равно било, заето с ниви (Дупн) (Еленин 2006: 449).

тигàнь 'кръгъл разлат метален съд с дълга дръжка за пържене' (БТР 1995: 969): *Тигàнкова бàра*, локва с кръгла форма, прил. от *тигàн* (Врач) (Николов 1997: 413); *Тигàньо*, равно място с ниви и пасища, *Тигàнь*, равна местност (Радом) (Чолева-Димитрова 2009: 427); **тигàнче**, умал. от *тиган*: *Тигàнчето*, естествен кръгъл скалист вир (Врач) (Николов 1997: 413).

трапèза 'софра' (стб. **трапèза**): *Трапèзата*, терасовидна скалиста местност (Гоцед) (Иванов 1996: 177–178); *Трапèзарѝя*, очертано равнище на билото на Гребен в м. Круше (Брезн) (Велев 2009: 436); **трапèзица**, умалит. от *трапèза*: *Трапèзица*, тесни ниви; рид (Еленин 2006: 453).

тъпан 'ударен музикален инструмент' → 'заоблено незалесено равнище или хълм, височина': *Тапàно*, пустеещи ниви по ветровит склон на хълм (Дупн) (Еленин 2006: 447); *Гол тупàн* (Берк) (Михайлова 1986: 139); *Тупàна*, заоблена

част на хълм (Монт) (Михайлова 1984: 180); *Тупанъц*, хълм, който прилича на тъпан (Год) (Симеонов 1966: 110).

чърдак 'покрита отгоре площадка на къща пред стаите' (от перс. < тур.) (БТР 1995: 1058); срв. **чардак* 'чердак, одър, потон, диван и др.' (Геров V 529) → 'местност, издигната над околността' (Брезн) (Велев 2009: 456); 'терасовидна местност' (Гоцед); 'сенник в полски имот' (Дупн) (Еленин 2006: 476). МИ: *Чърдако*, гол рид, терасовидна местност (Радам) (Чолева-Димитрова 2009: 456); *Чърдак*, тераса с ниви; било (Брезн) (Велев 2009: 456).

1.3.6. Названия, основани на пространствени характеристики

забърдо: Нерядко названието на обектите се мотивира от тяхното положение спрямо други обекти. Така се получава група топоними от географски термини, образувани по модела предлог-представка (който дава информация за посоката) и апелатив (сочещ основния ориентир). В микротопонимията от Западна България се откриват оними, които вероятно се свързват с апелативите *забърдо*//*забрѣдо*//*забѣрдо*, *забрѣгъе*//*забрѣдъе*, *забърце*, образуван от старобългарския предлог *за* 'отвъд, оттатък' и нарицателното *бърдо*, т.е. 'местност зад бърдото'. Имената като *Завръдиѣ* /1284/ в Солунско, *Завръдо* /1361/ в Акарнания-Етолия, *Завръдъникна* /1292, 1300, 1301, 1318, 1322, 1330/ в Халкидики са засвидетелствани в средновековни български и сръбски документи (Тасева 1998: 114–115). Повечето от тези МИ не са познати като апелативи в съвременните български говори. Топонимите обикновено са едносъставни, нечленувани и са регистрирани в следните околии: *Забрѣдо*, падинка с ливади зад *Бърдото* (Врач); *Забрѣдо*, ливади (Ботевгр); *Забрѣдо*, предпланина на Средна гора (Пирд); *Забѣрд*, няколко къщи в полите на бърдо (Брезн); *Забѣрдо*, ниви (Гоцед)²⁶; срв. *забрдо* 'местност зад бърдото' в МИ в Охридско, Леринско, Порече и др. области (Видоески 1999: 60).

*загѣр(ъ)е: Някои МИ пазят старинния географски апелатив **загѣр(ъ)е* 'област зад планина', от старобългарския предлог *за* 'отвъд, оттатък' и нарицателното *гора* с изчезнало значение 'планина', запазен в славянските езици (вж. БЕР I 583; Дуриданов 1960: 125–126; Schütz 1957: 37; Nitsche 1964: 227). МИ: *Загѣре*, горист рът (Берк) (Михайлова 1986: 85); *Загѣрска падина*, дол, ливади и ниви, зад рид (Год) (Симеонов 1966: 43) и др.

*зандѣга: От префиксално-именен тип са имената, в които е онимизиран старинният апелатив **зандѣга* 'местност в долния край, в полите на планина или на планинска местност', запазен като заемка в рум. *zânoagă* 'долина, гор-

²⁶ Микротопонимният материал не може да потвърди със сигурност съществуване на такъв апелатив.

ска поляна', срх. *zānoga* 'местност, речен ръкав', рус. *занога* 'трап', словен. *znojže* 'подножие' (БЕР I 600). Онимите от този апелатив се срещат в цяла Западна България. В топонимната литература произходът им се обяснява по следните начини: 1) чрез посредничеството на рум. *занога* (Миков 1943: 204); 2) според Вл. Георгиев *занога* е 'висока поляна, плато' (Георгиев 1955: 311); 3) според Й. Заимов нарицателното е топонимизирано почти в цяла България за склонове и неголеми височини, през които обикновено минава напречен път закъм билото на планината. Образувано е от старобългарския предлог *за* 'отвъд, оттатък' и съществителното *нога* 'крак', означавало първо 'полегат, сложен път през планина' (= път (удобен) за нога), по-нататък името се е прехвърлило за цялата местност, през която минава такъв път. Действително имената в Пирдопско от апелатива *занòга* назовават склонове и рътлини, често с път (Заимов 1959: 169); 4) според К. Попов апелативът *занòга* по значение съответства на руското *занога* 'ниско място, трапчина, падина' (Попов 1960: 116–117); 5) според В. Велев *занога* означава 'високо място (поляна) в подножието на ясно очертал се голям връх' (Велев 2009: 254); 6) според Б. Симеонов *занога* означава 'място зад ногата, т.е. зад подножието на планината, хълма или баира; първите им стръмнини, по които става изкачването след дола, поляната и под.'. Симеонов обобщава, че често имената от *занога* обхващат не само същинската *занога*, но и местата над и под нея – склона, подножието, долчините, поляните пред склоновете, и това е причината информаторите да го тълкуват като високи, ниски, равни места, оттам и различните значения при авторите. В румънски език *zanoaga* има и трите значения 'планинска долчинка; котловина; ливади и поляни до гора' (Симеонов 1966: 44–45); 7) Т. Балкански анализира географския апелатив *занога*, засвидетелстван в румънски документи от XIV–XVI в. – *zānogā* в значение 'дол; долина; поляна; водовъртеж'. Румънските документи потвърждават късната поява на рум. *zānogā* от начално българско *zānoga*, битувало до XV век в значения 'дол; долина; поляна; водовъртеж'. Според Т. Балкански имената на планински местности в румънски документи потвърждават историческото старобългарско значение на термина 'основа на планина; долен край на планина, хълм' (срв. БЕР I 600); 'местност в долния край в полите на планина или на планинска местност' (Балкански 1993: 512). Микротопонимите обикновено са едносъставни – членувани и нечленувани, с изключение на случаите, в които от термина е образувано прилагателно във вторични двусъставни имена: *Зāногата*, рът; *Зāногите*, горист рът (Монт) (Михайлова 1984: 114); *Занòгата* (Белосл) (Попов 1960: 116–117); *Зāногата*, рът с ниви; *Занòгите*, рът с ниви, срв. СелИ *Занйжене*, от ЖитИ, производно от МИ *Занòга* (Берк) (Михайлова 1986: 86); *Занòгата*, път в подножието на склон (Врач) (Николов 1997: 205); *Занòгата*, височина; *Занòжки дол* (Ботевгр) (Михайлова 2008: 137); *Чука зāнога* (Радом) (Чолева-Димитрова 2009: 221); *Зāнога*, пасище под връх (Брезн) (Велев 2009: 254); *Лесичата занога* (Пирд) (Заимов 1973: 52). Апелативът е топонимизиран в МИ в Габровско, Севлиево, Калोферско и др. (Ковачев 1965: 25).

Срв. и **нога̀** (стб. *нога*) 'крак' → 'стръмен склон с пътека; било на планина' (Д.-Тодорова 1987: 112) и **пòднога** 'нанадолнище, низбръдно, стръмнина, наклон, спуск' (Героу IV 95; БЕР IV 1995: 674).

нос: Изпъкнали земеповърхни форми се оприличават с *нос* (стб. *носъ*) 'орган на обонянието', 'предната заострена част на кораб, лодка и под.' → 'изпъкнала земеповърхна форма, прилична на нос; продълговат рид с ниви и ливади, врязъл се дълбоко между землището; междурек, където се сливат две реки с форма на нос'; също 'остро вдадена в морето суша' (БТР 1995: 540; БЕР IV 686–687). МИ: *Попòв нос*, *Носòвица*, *Гòрна носòвица* (Радом) (Чолева-Димитрова 2009: 327); *Стредонòс*, висок скалист рид, който прилича на нос (Разл) (Попов 1979: 156); ***носàр** (Разл) 'издаден земен участък, подобен на нос': *Носàро* (Радом) (Чолева-Димитрова 2009: 327); **но̀сер** 'връх на нос; ноздра' Зап. (БЕР IV 686) с географско значение 'издаден земен участък, най-често рът, бряг, склон; връх': *Нòсeрo*, рът (Монт); *Снòсeрo* от **С Нòсeрo*. – От *с* 'при, край' (Героу) и *но̀сер* 'издаден земен участък' (Берк) (Михайлова 1986: 132).

òбреш: Микротопоними от изследвания регион пазят географските апелативи *òбреш* диал. 'пътека по стръмен връх; висока равна или полегата местност'; 'път, който пресича висока местност' (Лом); 'местност под или около връх' (Пирд, Монт, Берк); 'пътека въз стръмен път' (Год) (вж. БЕР IV 754; Героу III 307; Дуриданов 1952: 113; Заимов 1959: 221; Михайлова 1984: 147; Михайлова 1986: 114; Симеонов 1966: 79), също ***обръш** 'място около връх' стб. *окръшь* 'височина', запазено в Рилската грамота на цар Иван Шишман, 1378 г.; срв. срхр. *обрш* 'хълм', рус. *обверш* 'връх' (вж. БЕР IV 756; Даль II 1956: 569; Д.-Тодорова 2006: 507; Дуриданов 1963: 200; Михайлова 1984: 147; Михайлова 1986: 114; Михайлова 2008: 177; Николов 1997: 321, 322). Срв. още нарицателното *обрèш* в значение 'високо място, непосредствено под връх на планина' в говорите на Беровско, *òбрш* 'височинка' в Кочанско (Видоески 1999: 99). МИ: *Обреш*, висока стръмна местност, *Обрештò*, висока местност (Лом) (Дуриданов 1952: 113); *Обреш*, гола стръмнина (Год) (Симеонов 1966: 79); *Обръше*, гора, високо място (Разл) (Попов 1979: 134).

Сравнително чести в микротопонимията са имена от нарицателното **обръшина**, производно от **òбрш*. Значението е идентично – 'място около връх или височина' (вж. Михайлова 1984: 147; Михайлова 1986: 114; Попов 1960: 140–141; Героу III 307; Чолева-Димитрова 2009: 328). МИ: *Обръшина*, гори, *Кърпа обръшина*, дол (Монт) (Михайлова 1984: 147); *Обръшина*, височина, работна земя, извор, близо до местността *Калето*, където е имало стара римска крепост (Белосл) (Попов 1969: 140); *Обръшина*, дъбова гора и *Мèчо обръшиньe*, със събирателната форма (Радом) (Чолева-Димитрова 2009: 328).

подъгорнè: Старинен общославянски географски термин от този тип е *подъгорнè* 'подножие на планина' (Дуриданов 1963: 200–201); 'планинска

теснина, планинска област' (БЕР I 264), засвидетелстван в Супрасълския сборник и Асеманиевото евангелие. Срв. оним *Подъгориє* /1348-53/ в Тетовско и др., записан в средновековни български и сръбски документи (Тасева 1998: 114–115), също срхр. *pódgōrje*, словен. *podgōrje*, рус. *podgórje*, чеш. *podhoří* (Schütz 1957: 33); пол. *podgòrze*, укр. *pidhóročka* (Nitsche 1964: 223); *Подгора* в Русия, *Подгория* 'зона с градини в пределите на хълмисти местности' в Румъния (Мурзаев 1984: 443–444). Срв. още **подгора* 'област около подножието на планина' в МИ *Подгора* (Селищев 1931: 259) и *подгорје* 'местност в подножието на планина' (Видоески 1999: 111). Микротопоними от Западна България, в основата на които е залегнал този старинен апелатив, са: *Подгория*, гориста местност в полите на Шумье; *Подгория*, гориста област в полите на *Беласица* (Брезн) (Велев 2009: 365); *Подгорà*, рътлина с пасище (Врач) (Николов 1997: 350).

подлòга: С МИ *Бйкови подлòги* са назовани ниви и гора на три километра от полупланинското с. Бързия (ново име *Клисyра*), което се намира в естествена клисура в подножието на Стара планина. Според Д. Михайлова микротопонимът пази нарицателното *подлòга* с изчезнало значение 'подножие, основа', което има славянски паралели като срхр. *пòдлога* 'основа; подложка; подножие и др.'; срв. и МИ *Пòдложник*, шосе в подножие на планина, Охридско, словенското СелИ *Podlog* (Михайлова 1986: 13, 61, 120). Срв. срхр. *пòдлог*, *пòдлога* 'подложка; основа, фундамент', словен. *podlóg* 'подложка и др.', *podlōga* 'предмет, който се поставя под друг предмет' (БЕР V 455–456).

подножие: Прави впечатление, че книжовният географски апелатив *подножие* 'място под височина, възвишение' (БТР 1995: 655) не се подлага на топонимизация, тъй като не се откриват МИ, образувани от него или с негово участие. Този факт потвърждава твърдението, че не всички лексикални единици са топонимообразуващи.

пола: Чрез семантичен пренос са се образували термини със специализирано географско съдържание, които назовават различни географски обекти. Такъв термин е *пола* с географско значение 'подножие', 'долната част на планина, откъдето се изкачва' (Геров IV 145) (за знач. вж. и БЕР V 491–493). Срв. също *пола* 'най-ниският дял от планината, който допира равнината' (Драмско, Беровско); 'подножие на планина' (Скопско) (Видоески 1999: 113). Диалектното значение на думата 'подножие на планина' е отбелязано в „Кратък речник на диалектните думи“ (Василева, Керемидчиева 2001: 189). Срв. в микротопонимията МИ *Полите*, основа на склон с ливади (Врач) (Николов 1997: 352). Интерес за ономастите, които изследват лексикалните особености на топонимите, представлява фактът, че и нарицателното *пола*, което не се различава по значение от подножие, се топонимизира много рядко.

рог: Освен анатомичното значение на думата *рог* 'твърд заострен израстък на главата на някои тревопасни животни' географското значение е отбелязано в речника на Н. Геров: 'бърдо, издадено от планина' (Героу V 82; също БЕР III 281–288) и в топонимните изследвания по околии: 'роговидно, ъглесто място; местност, вдадена в друга като рог' (Монт); 'остър като рог завои на път или на река' (Врач) (Николов 1997: 375); 'тясна ивица земя между две реки' (Ботевгр) (Михайлова 2008: 199); 'местност, вдадена в друга като рог' (Радам) (Чолева-Димитрова 2009: 383); 'роговидна местност, кривул' (Гоцед) (Иванов 1996: 161); (вж. и Д.-Тодорова 1987: 112). МИ: *Рѡго*, лъки във формата на рог (Год) (Симеонов 1966: 96); *Рогѡ*, ниви, заградени с дерета, които се събират и образуват нещо като рог (Разл) (Попов 1979: 148); *Гѡрни/Дѡлни рог* (Гоцед) (Иванов 1996: 161). Срв. и производното *ро̀гуль* 'завои, кът, ъгъл, краище', произв. от *рог*, по прилика, с наставка -ул, както *крѣвул*: *Рогульѣте* (Берк); *Рогуля*, част от землище, която се връзва като рог; заострена местност (Белосл); *Рогуя* (Ботевгр).

Спрямо местоположението на друг обект са назовани места с микротопоними, в основата на които лежат апелативи с представки *сред-* (*среди-*, *средо-*) – тук предлози, с които се образуват пространствени сложни съществителни, които определят местоположението (на средата между други две местности). Такива са композитните апелативи *средобрѣдѣ*, *средодѡл*, *средорѣк*, *средорѣтляк* (Михайлова 2008: 77).

Изведени от изследвания материал са следните апелативи:

*средѣль 'било между два дола или две реки: *Средѣльо*, рѣт между два дола (Монт) (Михайлова 1984: 173).

средобрѣдо, диал. 'между две бърда' (Николов 1997: 398); **средобрѣдѣ** 'място между две бърда' (Михайлова 2008: 209), *средобрѣгѣ* (събирателно от *бърдо* с омекогено *ѡ' > ѡ'*). МИ: *Средобрѣдѣ*, гора между две бърда (Ботевгр) (Михайлова 2008: 209); *Средобрѣге*, *Средобрѣде*, *Средобрѣдо* (Врач) (Николов 1997: 398); *Средобрѣгѣ*, няколко бърда (неголеми ридове) (Велев 2009: 416); *средобрѣд*: *Средобрѣд*, бърдо с дѣб и пасище (Гоцед) (Иванов 1996: 170); **средобрѣдина**: *бърдина* по строеж като *бърчина*, *падина*, *рѣтлина*, *долина*, *планина*: *Средобрѣдина*, широко продълговато високо пасище (Брезн) (Велев 2009: 416).

*средѡк 'било между две реки' (Монт, Дупн) (Михайлова 1984: 173; Еленин 2006: 441); *средок* 'средно място', от *среда* (Гоцед, Разл) (Иванов 1996: 170; Попов 1979: 158); *Средѡка*, равнище между две дерета (Монт) (Михайлова 1984: 173); *Средѡка*, ниви, пасище (Гоцед) (Иванов 1996: 170); *Средѡко*, пустееща земя посред нивите (Разл) (Попов 1979: 158); срв. в източната топонимия – *средок* 'място, където се събират няколко вододелни била' в МИ *Средѡка* (Грудовско), *Средок* (Смолянско) (Бечева 1998: 177); 'възхождащ хребет между два дола' (Габровско) (Ковачев 1965: 27); 'средено място; рѣт между два дола'; средоче 'малък средок': *Средѡчека* и др. (Смол) (Саламбашев 1976: 67).

средорид: *Средорид*, рид между Равна падина и Бабина ливада (Брезн) (Велев 2009: 416); **средоридар:** *Средоридар*, голям рид между два валога (Брезн) (Велев 2009: 416); **средоридина:** *Средоридина*, както *падина*, *ровина* (Брезн) (Велев 2009: 416).

средорѣт 'място между два рѣта' (Врач): *Средорѣт* в говора на с. Стояновци (Врач) (Николов 1997: 398, 399); **средорѣтина** 'земя между два рѣта': *Средорѣтина*, рѣт с ливади (Берк) (Михайлова 1986: 133); *Средорѣтине*, рѣт (Монт) (Михайлова 1984: 174); **средорѣтляк** 'място сред (ниски) рѣтове': *Средорѣтляк*, ниви между рѣтове (Ботевгр) (Михайлова 2008: 210); **средорѣт/чина** 'земя между два рѣта, средорѣтина', както *бърчина* (Монт): *Средорѣчина*, рѣт; *Средорѣчината*, гора между два дола (Монт) (Михайлова 1984: 174)²⁷.

1.4. Названия за планински проход, теснина

врѣта: Наричателното *врѣта* (стб. *врата*) 'вход на стая, двор, градина и др., през които се влиза и излиза' (БТР 1995: 110) има географско значение 'теснина; 'тесен планински проход' и често се топонимизира в микротопонимията в едносъставни и двусъставни имена като *Врѣта*, път през тесен скалист дол (Врач); *Цареви вратѣ*, теснина (клисурата) (Брезн) (Велев 2009: 193); също **вратѣцѣ**, умал. от *врата*, като име на тесни като врати места (БЕР I 183; Чолева-Димитрова 2002: 108); *Врѣца*, склон с ниви и ливади (Гоцед) (Иванов 1996: 86)²⁸; **вратѣца:** *Варѣтица*, дол със следи от стар път (Разл); също **вратнѣк** 'плетена външна врата': *Вратнѣци*, скали като сводове на мост, откъдето може да се премине (Берк); *Вратнѣци*, теснини (Врач).

гърло: Наричателното *гърло* (стб. *гръло*) 'начало на хранопровода и дишателната трѣба' с варианти *грѣло*//*гѣрло* в микротопонимията се онимизира с географско значение 'тясно място между рѣтове в планината, устие, боаз; устие на река, място на река, където водата се втича в морето' (Геров I 252); 'по-тясна част на блато' (Лом); 'теснина, устие' (Д.-Тодорова 1987: 111). МИ: *Гърлото*, котловина с извор и поточе, врязало се дълбоко (Брезн) (Велев 2009: 220); *Грѣлото*, тясна долинка (Дупн) (Еленин 2006: 225); *Гърлото*, теснина в Пирин, начало на долина (Разл).

Онимизирани в микротопонимния материал са и производните:

грѣлич//**гърлич** от *гърло* 'тясно място между рѣтове' с *-ич*: *Гърлич*, падина (Монт);

²⁷ Срв. и *средорѣк* 'земя между две реки' (Берк, Монт) (Михайлова 1986: 133; Михайлова 1984: 173); 'обградено от ръкави на реки; речно островче; ниско място край река, около което тя лѣкатуши и го залива (когато притече)' (Ботевгр) (Михайлова 2008: 210); *Средорѣко*, гора между два дола и др. (Михайлова 1984: 173); *Средорѣк*, местност между две реки и два върха (Год) (Симеонов 1966: 103) (вж. за *средорек* Заимов 1973: 26).

²⁸ Вж. подробно за Сели *Врѣца* (Чолева-Димитрова 2002: 108).

грѐлище//гърлище 'теснина': *Липаново грѐлище, Грѐлицето*, старо корито (Врач); *Гърлицето*, дол с тесен път (Год). Фигуративно теснини се назовават с имена като *Портата*, тесен проход през скали (Врач); *Портата*, скалиста теснина на р. *Скакавица* (Дупн); *Порта*, теснина (Радом).

ждрелò: Книжовната дума *ждрелò* има следните значения: 'планинска теснина, където духа вятър; уста, гърло; тясно корито на буйна река; място на минерален извор, където блика водата' (БТР 1995: 227) (вж. и Д.-Тодорова 1987: 111); 'планинска теснина; лошо време с дъжд и вятър' (Софийско) (вж. БЕР I 554), стб. *жрѣло* 'гърло; (силен) глас' (БЕР I 554). В географската литература терминът *ждрело* се употребява със значение 'тясна и дълбока речна долина със стръмни скалисти долинни склонове' (Кънев 1999: 12). Топонимният материал показва, че нарицателното рядко се подлага на топонимизация, а наблюденията сочат, че микротопонимите са предимно едносъставни: *Ждрелòто*, ливади; гористо място; извор (Радом) (Чолева-Димитрова 2009: 217); *Ждрелò*, скалиста теснина с река (Брезн) (Велев 2009: 24–8249); *Ждрелите*, каменист рът (Монт) (Михайлова 1984: 112).

превàл: Често се срещат микротопоними, образувани от или с участието на географския термин *превàл* (стб. *прѣвалъ*). Значението на думата, отбелязано в БТР, е 'най-горното място на височина, хълм, планина и пр., откъдето започва наклон надолу' (БТР 1995: 724); в топонимните изследвания най-често – 'място на бърдо, на планина, където се преминава от другата страна' (Михайлова 1984: 158; Николов 1997: 356). Ареалите на онимите са главно в Югозападна България. МИ: *Превàло*, път през рътлина; превал на връх (Врач) (Николов 1997: 356); *Превàлата*, превали в Пирин; *Превàла*, седловина; *Превàлката*, баир с превал (Разл) (Попов 1979: 142). В микротопонимията се среща и умалителното **превàлец**: *Превàлец*, гол рид с ниви (Радом) (Чолева-Димитрова 2009: 359). Срв. *превал* 'място за преминаване между два рида' (Преспа); *превàлец* 'преслап' (Санданско, Охридско и др.) (Видоески 1999: 117); *prèvala* 'водораздел, планинска седловина' (Schütz 1957: 29).

превлàка: Синонимно на *превàл* е диалектното *превлàка* 'място за преминаване; седловина' (Михайлова 2008: 189; Николов 1997: 356). МИ: *Превлàката*, рът с гора и пътека за преминаване през нея (Врач) (Николов 1997: 356); *Превлàка/та/*, седловина; *Васильовска превлàка*, рът (Ботевгр) (Михайлова 2008: 189). Срв. *превлàка* 'място между две реки' (Видоески 1999: 118); срхр. *prèvlaka* 'провлак', чеш. *převlaka* 'нос' и др. (Schütz 1957: 75).

предèл: В неголяма част микротопоними е онимизиран и географският термин *предèл* (стб. *прѣдѣлъ*) 'граница, страна, област' (БЕР I 472). В книжовния български език значенията на думата са 'граница; рамка; страна, местност' (БТР 1995: 728). Значенията, в които се среща в говорите, съответно и в топонимията, са 'област, край' (Монт) (Михайлова 1984: 158); 'вододел' (Год) (Симе-

онов 1966: 88); 'гранична височина, обикновено между две селища' (Ботевгр) (Михайлова 2008: 190); *предял* 'вододелно било' (Пирд) (Заимов 1959: 237); 'седловина; вододел' (Разл) (Попов 1979: 142). МИ: *Предёл*, рът с ливади, *Голёми предёл* (Монт) (Михайлова 1984: 158); *Предёл*, място, където шосе пресича *Видличката верига* (Год) (Симеонов 1966: 88); *Предёла*, връх между две села (Ботевгр) (Михайлова 2008: 190); *Предял*, гора по билото на Стара планина (Пирд) (Заимов 1959: 237).

Следващите термини, топонимизирани в микротопонимния материал, са синонимни на *превал*:

прёмак 'тясно място за преминаване между скатове или скали', от глаг. *прёмаквам* (*се*) 'промъквам се, провирам се', вж. БЕР IV 382–385. МИ: *Прёмако*, ливади и път през скална теснина (Дупн) (Еленин 2006: 390).

прёмка 'място за преминаване, прелез': *Прёмката*, високо и равно място с ниви и път между скали (Дупн) (Еленин 2006: 390); *Прёмката*, седловина, която свързва два върха (Разл) (Попов 1979: 143). Думата лежи в основата на МИ *Опрѣмче* от 1335 г. (Прилеп) (Заимов 1973: 13); вж. и *прёмка* в македонските говори 'място за преминаване, превал, вдлъбнатина между две възвишения' (Видоески 1999: 120).

пресёдлина 'седловина': *Гърна пресёдлина*, рът; *Долна пресёдлина*, равнина с формата на седло (Монт) (Михайлова 1984: 98, 108, 159).

Най-ранното писмено свидетелство за земеписния термин *прѣскѣка* със значение 'проходимо място в планина' е засвидетелствано в топоними от 1328 г. (вж. Тасева 1998: 113). Срв. **прѣсек** 'място, където се пресичат пътища' (Радом) (Чолева-Димитрова 2009: 361); 'пътека през седловина' (Брезн) (Велев 2009: 374); срв. рус. диал. *пресек* 'превал, проход между скали' (Мурзаев 1984: 464); **прѣсекѣе**, събират. от *прѣсек* (Брезн) (Велев 2009: 374); **пресѣка** 'открито място, където винаги духа вятър' (Ихтиманско); 'седловина, предел' (Троянско, Никополско, Пирдопско) (за прх. вж. подробно БЕР V 667–668), също *пресяка* 'превал, седло, водораздел' (Ковачев 1965: 26). МИ: *Прѣсек*, равни ниви (Радом) (Чолева-Димитрова 2009: 361); *Прѣсекѣе*, баирчета между отделни падини, удобни за преминаване (Брезн) (Велев 2009: 374). Срв. МИ *Пресека* в Кичевско, Преспанско, Охридско, Струмичко; също термина *пресека* 'място на планина, удобно за преминаване; седло, превал, превалец, преслоп, раскрсница' (Видоески 1999: 120–121).

Семантично равно е изчезналото нарицателно ***прескѣокъ** със значение 'голям превал' (стб. *прѣскокъ*), запазено в двусъставното МИ *Пѣски прескѣокъ* = *Кучешки прѣслап*, седловина в Дупнишко (Еленин 2006: 390). Срв. семантично нарицателното *прескакало* 'проход, преслап' (Кумановско) (Видоески 1999: 121).

Синонимни на *превъл* са географските апелативи **прѣслап** и **прѣслоп** (диал. *прѣслаб//прѣслап//прѣслѣп//прѣслуп//прѣслоп*).

Значенията са *прѣслап* 'седловина между две височини' (Ихтим, Кюст, Дупн, Благоев, Соф, Белогр, Перн, Струмишко, Преспанско, Охридско); 'долчинка със зеленина' (Самок и пр.) (БЕР V 670–671); *прѣслоп* 'седловина' (Год, Прилеп, Троян, Смолян, Маданско, Соф, Асеновгр, Смолян, Ардино, Порече, Пирд) (БЕР V 672). Терминът *прѣслап* е отбелязан с бележка *народно* и значение 'седловина' в БТР (БТР 1995: 744); (вж. и Schütz 1957: 29). Значенията, изведени от топонимния материал, са 'седловина'; 'предел, вододелно място' в Годечко (Симеонов 1966: 88); 'седловина' в Пирдопско и Ботевгр (Заимов 1959: 237; Михайлова 2008: 190); 'седловина, превал' (Радом) (Чолева-Димитрова 2009: 361; Михайлова 1984: 159); 'седловина, преход, превал' (Разл) (Попов 1979: 143); 'проход; превал на планина' (Гоцед) (Иванов 1996: 156); 'седловина, преход между две височини; превал' (Дупн) (Еленин 2006: 391); 'седловина в снишено било и през него път' (Брезн) (Велев 2009: 375). Апелативите са топонимизирани в МИ в цяла Западна България. Срещат се в м.р. или в ж.р. (в Берк, Монт, Радом). МИ: *Преслаптъ*, като същ. от ж.р. (Монт) (Михайлова 1984: 159); *Прѣслана*, път, който пресича бърдото (Белосл) (Попов 1960: 152); *Прѣслап*, *Прѣслоп*, *Прѣслупа*, *Прѣслѣпа*, *Прѣслоп*, връх със седловина (Врач) (Николов 1997: 357, 358); *Влъчйя прѣслоп* (Ботевгр) (Михайлова 2008: 190); *Прѣслаптъ*, в ж.р., път, *Голѣми прѣслоп*, м.р. (Радом) (Чолева-Димитрова 2009: 361).

прѣход: Не е голям броят на имената, в които е топонимизирано нарицателното *прѣход* (*прѣ/х/од//прѣод//прѣод//прѣход*) с географски значения 'пътека през седловина; превал' (в говора на Радом се среща и със значение 'брод през река') (Монт, Дупн, Радом) (Михайлова 1984: 159; Еленин 2006: 390; Чолева-Димитрова 2009: 360); 'път или пътека за прехождане на река или височина; брод през река' (Врач, Радом) (Николов 1997: 358; Чолева-Димитрова 2009: 360); 'превал, проход' (Гоцед) (Иванов 1996: 156). МИ: *Прѣ/х/ода*, ниви; път, който свързва два ръта (Монт) (Михайлова 1984: 159); *Пре/х/ода*, пътека между два върха (Ботевгр) (Михайлова 2008: 190); *Прѣодо*, част от хълм (Дупн) (Еленин 2006: 390) *Прѣодни дол*, *Прѣодо*, дол (Радом) (Чолева-Димитрова 2009: 360).

Други диалектни поствербални образувания, синонимни на горните, са:

прѣфърла 'място, където се прехвърля', от *прехвърлям*: *Прѣфърлѣта*, склон (Гоцед) (Иванов 1996: 156).

провиралькя 'място, където хората се провират': *Провиралькята*, дупка в скала (Радом) (Чолева-Димитрова 2009: 366); *провиралькя* 'дупка, проход за преминаване': *Провиралькята*, пробита скала върху път (Дупн) (Еленин 2006: 393).

проврѣтняк: *Проврѣтняк*, скала с голям отвор, през който хората се провирали, за да оздравеят (Радом) (Чолева-Димитрова 2009: 366).

прòлез 'място за преминаване през плет, слог, жп линия' (Монт) (Михайлова 1984: 160); 'тясно място за минаване; път през скалисти теснини' (Врач) (Николов 1997: 361); *Тèсни прòлез, Прòлеза*, път през теснини, скалисти теснини (Врач) (Николов 1997: 361); срв. също *пролез* 'теснина между скали, през която минава пътека' (Габровско) (Ковачев 1965: 27); семант. срв. *прòлаз* 'прелез, пролез', 'място, дупка за преминаване само лазешком' (Геров) (БЕР V 757).

прòлом 'речен проход между скали': *Бобошèвски прòлом, Скрìнски прòлом, Кочерìновски прòлом* (Дупн) (Еленин 2006: 394), отбелязано в лексикографската литература, срв. *прòлòм* 'проход между скали, направен от река' от глагола *ломя* 'чупя, троша, кърша' (стб. *ломити, ломилж*) (вж. БЕР III 467; БТР 1995: 774).

прòмка 'теснина за преминаване на добитък': *Прòмката*, рът с лозя (Монт) (Михайлова 1984: 160); 'теснина за минаване, за промъкване през скалисти теснини', разновидност на *пролука*: *Прòмката*, няколко пътеки през скалисти теснини, проход между върхове, скали (Врач) (Николов 1997: 361); 'тесен проход между скали, върхове' (Ботевгр) (Михайлова 2008: 192); срв. *прòмка* 'тесен проход между върхове, скали, гъста гора', 'пътека през плет или между две скали' (Соф) и др., за образуването вж. *промъкна, промъквам* (БЕР V 760).

прòрез 'скална теснина': *Прòреза*, рътлина с врязан коларски път (Врач) (Николов 1997: 362); *Прòрезò*, малка тясна клисура по течението на р. Бистрица (Дупн) (Еленин 2006: 394); срв. диал. *прòрез* 'прорязан отвор или дупка', за образуването вж. *рèжа* (БЕР VI 206–207).

просèк 'просечено място, теснина' (Берк, Врач, Радом, Брезн) (Михайлова 1986: 123; Николов 1997: 362; Велев 1984): МИ *Прòсек*, рът с гора, която е пресечена за минаване на добитъка (Врач) (Николов 1997: 362); **прòсеч** 'просечен път през гора' (Врач) (Николов 1997: 362); **прòсека** 'тясна ивица изсечени дървета в гора' (Дупн) (Еленин 2006: 394); 'тясна ивица изсечени (за път) дървета в гора; седловина, предел' (Михайлова 2008: 192); срв. *прòсек* 'проход между скали' (Соф); *прòсека* 'ивица, част от гората, от която са изсечени дървета, за да мине оттам път или за нещо друго' (Самоков), за образуването вж. глаг. *секà* 'удрям с тежко остро сечиво, за да прережа, разполовя или направя нещо на късове' (БЕР VI 590–595); също **пря̀сика** 'просек, планинска седловина, проход'. МИ: *Голямата пря̀сика* (Гоцед) (Иванов 1996: 157); **просèченик** 'прорязано място, теснина' (Дупн, Радом) (Еленин 2006: 394; Чолева-Димитрова 2009: 367); МИ *Просèченик*, горист рид (Радом) (Чолева-Димитрова 2009: 367). Срв. *просèченик* 'просечено място за преминаване' (Кривопаланечко) (Видоески 1999: 126).

прѹход: Книжовният термин *прѹход* (*прѹх/од*) 'място, дето може да се мине; път за преминаване през планинска местност'; 'достъпно за преминаване понижение на планинското било, път за преминаване през планинска местност' (БЕР V 796; БТР 1995: 785) рядко се е топонимизирал за сметка на диалектните синоними. Ексцерпират се малко на брой микропоними. Забелязва се, че в някои случаи във Врачанско *прѹх/од* е синоним на *просек* 'изсечена за път гора'. МИ: *Прѹх/ода*, тясна пътека през Чуката, *Прѹх/одо*, рът с просечена за път гора (Врач) (Николов 1997: 362); *Мѹчи прѹход*, седловина с пасище (Дупн) (Еленин 2006: 340).

В микропонимията фигуративно теснини се назовават с имена като *Прозѹрецо*, просека в скалите (Врач) (Николов 1997: 361); *Прозѹрчето*, пещера с малък отвор (Врач) (Николов 1997: 361); *Пралѹката*, теснина през скали с път (Врач) (Николов 1997: 356), като апелативът **пролѹка/пралѹка** 'продълговат отвор, тясна празнина между неприлепнали или спукани дъски, непритворена врата и др.; прозирка, разтрога' (БТР 1995: 774) е онимизиран със земеписно значение 'празнина, междина, пукнатина, процеп, теснина в планина, устие, клисура' (Геров), срв. и *прѹлука* 'място между два рида, където може да се премине' (Кумановско) (БЕР V 759).

скрѹка: В микропонимията от Западна България са засвидетелствани микропоними, образувани от апелатива *скрѹка*. Вероятно най-старият документ, в който е регистриран апелативът *скрѹка* (*скрѹрка*) сред южните славяни, е МИ от Хоромани, отразено в средновековни сръбски грамоти (въ *Скрѹкѣ* 1336–46/на *Скрѹкѣ* (1349) (Тасева 1998: 113). МИ: *Скрѹчо*, гола скалиста тераса и стари каменни кариери, *Скрѹчица*, връх (Врач) (Николов 1997: 391–392); *Скрѹчица*, рът (Год) (Симеонов 1966: 100); вж. и БЕР VI 820. – За значенията вж. подробно и Чолева-Димитрова 2002: 166–167. Наричателното е разпространено в топонимията в Беломорието (между Долна Струма и Долна Места): *Скрѹрка*, труднопроходима местност, планинско гърло; *Студѹна скрѹрка*, усоеен склон и др.; *Скрѹката*, *Бѹбина скрѹрка*, дол (Сярско) (Иванов 1979: 325). Апелативът се среща и в говорите на Струмишко, Тиквешко и Велешко, в топонимията на Охридско и Преспанско със значение 'безплодна камениста местност, неплодородна земя', 'стрѹмна нива' 'остра стрѹмнина' в Мариово (Григорян 1975: 202; Шклифов 1973: 133; Пјанка 1970: 164; Видоески 1999: 143).

Диалектните нарицателни **стрѹга** (*стрѹга*) 'преграда; преход, през който пропускат овце при доене; пътека през която минава добитък'; 'междина, процеп, пролука' (Геров V 272; БЕР VII 510–511) и **стѹрга** 'проход, през който пропускат овци за доене' (вж. подробно БЕР VII 527) от стопански понятия в говорите в топонимията на планинските местности са развили следните орографски значения: 'тесен проход, крива местност' (Гоцед); 'тясна пътека между скали' (Врач); (Иванов 1982: 200; Николов 1997: 404, 407). За това свидетелстват мик-

ротопонимите и обектите, които са назовани с тях: *Стръгата*, тесен пролаз, проход през скали, *Кàмена стръга*, тесен скалист проход (Врач) (Николов 1997: 404, 407); *Страгите*, горист рът (Берк) (Михайлова 1986:); *Кàменна стрàга*, тесен проход между скали (Ботевгр) (Михайлова 2008: 212); *Стъргач*, ниска планина на българо-гръцката граница (Гоцед) (Иванов 1996: 200).

сътѣска: Ценна лексикална находка представлява името *Сътеска* (Радом), за което А. Чолева-Димитрова допуска, че е по-старото име на *Землѣнград* и тълкува от съществителното *сътѣска* 'теснина, дефиле', с корен от стб. *тѣскъ*, *тѣската*, запазен в МИ в Сърбия, Босна и Херцеговина (Чолева-Димитрова 2009: 422–423). Терминът е запазен и в онима *Дòлна Сътѣска* (Дупн), селищно име, което се среща в грамотата на византийския император Василий II за правата на Охридската архиепископия (Еленин 2006: 247). Терминът *сътѣска* е регистриран във *Виргинската грамота* (Иванов 1931: 581); срв. *сатеска* 'място между две планини' (Охридско, Преспанско и др.); *сàтѣска* 'теснина, през която духа вятър' (Преспанско) (Видоески 1999: 139, 156); *сатеска* от **sotěska* 'дълбока долина, теснина между два рида, проход' (Демирхисарско и Охридско) (Стаматоски 1990: 223); също срхр. *sùtjeska*, слов. *sotěska*, чеш. *soutěska* (Schütz 1957: 45).

Семантично равни са МИ *Теснотàта*//*Теснотѣта*, тясно място (Белосл) (Попов 1960: 167); *Теснотàта*, тясна ливада (Берк) (Михайлова 1986: 137); *Тескочà*, тясно място; *Тескочà* в Пернишко и Кюстендилско; *Тескочà*, селска ливада (Брезн) (Велев 2009: 432); *Теснинàта*, тясна падина (Берк) (Михайлова 1986: 137); *Теснинàта*, път през тесен пролом (Врач) (Николов 1997: 413); *Теснìко*, места около път (Дупн) (Еленин 2006: 405). В тях се пазят диалектните:

теснотà 'тясно място' (Попов 1960: 167);

теснинà 'тясна местност; клисура' (Михайлова 1986: 137);

теснотчà 'тясно място' (Михайлова 1986: 137) и **тескочà** 'тясно място' (вж. Чолева-Димитрова 2009: 427);

теснìк 'тесен (път, проход)', произв. от *тѣсен* и *-ик*, по строеж като *воднìк*, *зимнìк* (Еленин 2006: 450). Срв. *теснàк* 'тясно място между два бряга, два рида или между две планини' (Кривопапанечко); *теснина* 'тясно място между две възвишения; кладенец, клисура' (Кумановско, Щипско, Кочани) (Видоески 1999: 157); *tiěsnac*, *tjesnàca* 'клисура' (Schütz 1957: 45).

стискàло: Семантично срв. МИ *Стискàлото*, тясно място между скали, от *стискàло*, произв. от корен на глагола *стѣскам* 'притискам, стягам' и наставка *-ало* (Радом) (Чолева-Димитрова 2009: 413).

ухò, ùши: В същия семантичен ред се нареждат имена като *Ушìте*, два рътa (Берк) (Михайлова 1986: 141); *Зàечки ùши*, *Ушìте*, две скали или за два рътa (Монт) (Михайлова 1984: 182); *Ушìте*, две изправени съседни скали; про-

рез през скали за минаване (Врач) (Николов 1997: 429–430), в които са онимизирани апелативите *ухò*, *уши* 'орган на слуха, разположен от страни на главата' с орографско значение 'две съседни височини или прорез, който наподобява уши на животно; две изправени съседни скали; място, където се пресича било; прорез през скали за минаване; седловина между две остри скали'.

фуния 'уред, обикновено коничен, за наливане на течност в съд с тесен отвор' (от гр. > тур.) в значение 'тясна падина; скална теснина': *Фуните*, гора и ливади между две височини (Монт) (Михайлова 1984: 182); *Дрънговска фуния*, *Фунята* – за скални теснини (Врач) (Николов 1997: 431).

Регистрираните думи от чужд произход в разглежданата семантична група лексика са също:

клизура: На първо място, сравнително много са микротопонимите в Западна България, в които е топонимизирано книжовното нарицателно *клизура* 'планинска теснина, проход' (от гр. *κλεισ+ουρα*, а то от латински) (вж. подробно БЕР II 459). МИ: *Клизурата*, проход; *Клизурката*, тесен прорез с път (Пирд) (Заимов 1959: 187); *Клизурата*, планинска теснина (Монт) (Михайлова 1984: 121); *Клизурата*, теснина в поречието на Искър (Самок) (Заимов 1965: 103); *Клизурата*, планинска теснина (Ботевгр) (Михайлова 2008: 148).

бел: В МИ в Разложко *Бѣлмекен* е онимизиран географският апелатив *бел* 'седловина, било' (от тур. *bel* 'планински склон, дефиле') (БЕР I 41). Географският апелатив е разпространен във всички алтайски езици (Мурзаев 1984: 78), в българската топонимия е засвидетелстван по-често в Източна България – срв. МИ *Бѣлабурда*, южен склон с ниви и гора, *Бѣларъсь*, равнинно място с ниви от *bel arası* 'между седловините' (Горнооряховско) (Ангелова-Атанасова 1996: 152); *Коджѣ бѣл*, седловина с ниви и лозя от *koca bel* 'голяма седловина' в Поповско (Д.-Тодорова 2006: 431) и др.

бо̀аз: Макар и рядко в микротопоними – главно от Югозападна България, се среща и диалектното *бо̀аз* 'планински проход; дефиле, пролом' (от тур. *boğaz* 'гърло, планинска теснина') (БЕР I 59; РБЕ I 678). Терминът е запазен в говора на Пирд със значение 'пресечна, мъчно проходима местност' (Заимов 1959: 117). МИ: *Для̀гия бо̀ас*, ливади (Гоцед) (Иванов 1996: 101); *Бог̀азо*, дъбова гора в клисура (Дупн) (Еленин 2006: 176); *Бо̀аза*, габрова стръмнина, *Бог̀аза*, плитък дол с ливади между ридове (Пирд) (Заимов 1959: 117).

дервѐнт: В микротопоними от Югозападна България е топонимизирана и диалектната дума *дервѐнт* 'планински проход; пролом, дефиле, бо̀аз' (РБЕ III 734–735); 'пролом, планинска теснина' (от тур. *derbent*, книж. *derbend*) (вж. БЕР I 344). Видът на географските обекти съответства на значението на апелатива. МИ: *Дервѐно*, гориста стръмнина с път към Ихтиман (Самок)

(Заимов 1959: 94); *Дервѐна* (Пирд) (Заимов 1959: 152); *Деревѐня*, проход и път за Гърция (Гоцед) (Иванов 1996: 99); *Дервѐно*, стар път от Радомирско за Самоковско (Радом) (Чолева-Димитрова 2009: 188); *Дервѐн*, клисура между Предел и Тумба (Брезн) (Велев 2009: 225).

дивиртмѐч: *дивиртмѐч* 'превал': *Дивиртмѐча*//*Дивертмѐча*//*Диветмѐча*, голяма пресечена местност в поречието на р. *Рогач*, от тур. областно *devirtmes* 'място, което от едната страна е високо, а от другата ниско; превал', *devirtmes* 'завой на път' (Пирд) (вж. Заимов 1959: 156).

кисак: *кисак* 'прорез от порой, проход': МИ *Кисаклѐрето*, стръмнина, прорязана от порой, от тур. областно *kısak* 'прорез от порой; тесен порой; тесен проход; затънтено място' (Пирд) (вж. Заимов 1959: 185).

Фигуративно са възникнали имена като *Самарѐте*, горист рът (Берк) (Михайлова 1986: 128); *Самър*, изгърбена височина с пасище (Врач) (Николов 1997: 381); *Самара*, било (Гоцед) (Иванов 1996: 163), обр. от **самър** (от гр. *σαμάρι* 'приспособление, което се слага на гърба на животно при товарене или яздене; всяко приспособление, нагодено за леко и удобно носене тежести на гръб') (БЕР VI 462–463); семантично срв. със **Седлѐ**, седловина в рид (Год) (Симеонов 1966: 98); *Седлѐ*, вдлъбнато било (Берк) (Михайлова 1986: 129); *Седлѐто*, рът между два дола (Монт) (Михайлова 1984: 169); *Седлѐто*, седловини (Врач) (Николов 1997: 385), обр. от **седлѐ** (думата има славянски паралели) 'извито, обикновено кожено седало за ездач, което се привързва на конски гръб' в значение 'седловина между два върха' (вж. БЕР VI 582–583).

1.5. Названия за скала, камък, сипеи, пещера

1.5.1. Названия за скала, камък

балвѐн: В неголям брой имена (назоваващи каменисти чуки в Западна България) е топонимизирано нарицателното *балвѐн* 'грамадна скала, канара; 'грамаден камък, скала, пън, дънер, буца пръст и др.', стб. *калванъ* 'грамаден камък, скала', запазено в другите славянски езици, заето в рум. *bolovan* 'грамадна скала' (вж. БЕР I 29). МИ: *Боловѐн*, гол връх (Дупн) (Еленин 2006: 178); *Балвѐн*, гол заоблен връх в Стара планина (Пирд) (Заимов 1959: 110); МИ *Балвѐн*, скалист връх (Врач) (Николов 1997: 91, 92); *Бѐлван*, голям хълм (Год) (Симеонов 1966: 13); *Балван* (Софийско).

верѝга: Често 'редица от камъни или скали' се назовава с имена, в които е топонимизирано нарицателното *верѝга* (стб. *вѝрига*) (за повече значения вж. БЕР I 135; БТР 1995: 91; РБЕ II 105). МИ: *Верѝгата*, зареда от едри камъни (Врач); срв. *Верѝга*, име на пл. *Верѝла*, т.е. 'верижна планина' (Дупн) (Еленин 2006: 192); *Верѝгата*, планински склон, от който се разклоняват рътлини (Пирд).

*вереница: Изчезналото нарицателно **вереница* 'верига', запазено в рус. със знач. 'редица от еднакви предмети; върволица; ято птици', сродно с *верига* (Монт) (БЕР I 135), е фиксирано в СелИ *Вереница*; МИ *Гърна/Долна Вереница* (Монт); *Верница* (Дупн).

глаз: В МИ *Братанов глаз*, каменист рът (Берк) и РечИ *Глätze* (Банско) вероятно е запазено изчезнало съответствие на пол. *glaz* 'камък, къс, скала' (БЕР I 246; Михайлова 1986: 64, 71; Nitsche 1964: 46, 236, 237). В руски *глаз* има хидрографско значение 'открита вода в блато' и др., срещат се дериватите *глазина*, *глазник*, *глазовина* 'локва'. Първоначално в руски *глаз* означавало 'кълбо, топче; нещо кръгло, сферично', в някои руски диалекти *глаз* има значение 'прозорец' (Мурзаев 1984: 143–144).

глама: Чести са имената в Западна Стара планина от изч. *глама*, *гламе* ср.р. (стб. *голи) (вж. БЕР I 246). Наричателното се среща в значение 'голяма скала' (СЗ); 'чукар, гол връх' (Белоградчишко) (БЕР I 246); 'голяма гола скала' (Михайлова 1984: 96); 'гола височина' (Николов 1997: 149); срв. 'гола височина; голяма гола скала; каменист връх; чукар' в сърбохърватската и руската географска терминология (Schütz 1957: 21). Онимизираните производни са умалителното *гламица* и изчезналото **гламей* (от *глама* и *-ей*, както *сип-ей*, *чёрв-ей*), също събират. *гламе* (Врач). МИ: *Гламе*, ср.р., две съседни чуки (Пирд) (Заимов 1959: 140) *Гламата*, гол връх; гола скала, *Гламите*, голи чуки (Берк) (Михайлова 1986: 71); *Гламеца*, скала (Монт) (Михайлова 1984: 96); *Гламея*, висока скала (Ботевгр) (Михайлова 2008: 116).

грамада: Голям брой са микротопонимите, в които е онимизиран географският термин *грамада*//*гармада* (стб. *грамади*). Значението на термина, синонимен на *могила*, *чука*, е 'естествена или изкуствена купчина камъни, каменисто възвишение; голям куп от камъни; височина с купове от камъни; струпани голи скали' (БЕР I 272). Онимизирани са и събирателните форми *грамадье*//*гармаде*//*грамагье* (с *дь > гь*) и нарицателното *грамадище* 'място с каменни грамади'. МИ: *Грамадата*, каменна чука (Пирд) (Заимов 1959: 144); *Грамадите*, каменисто възвишение (Монт) (Михайлова 1984: 100); *Грамадето*, събират. каменната местност (Ботевгр) (Михайлова 2008: 120); *Грамагье*, местност с камъни (Дупн) (Еленин 2006: 221).

зъб: Наричателното *зъб* (стб. *зжбъ*) 'костен израстък в челюстите на човешка или животинска уста', вж. *зъб* 'всичко остро, което стърчи като зъби' (Геров II 167) се топонимизира в микротопонимията с географско значение 'стърчаща скала или каменист планински връх' (вж. Д.-Тодорова 1987: 111). МИ: *Забъ*, изпъкнала скала и остра канара (Врач); *Зъбиците*, скален гребен (Дупн); *Орлов зъб* (Ботевгр); *Забъко*, хребет, ниви, остри камъчета като зъби (Разл).

Чести са микротопонимите с участието на **зѣбер** (*зѣбер*//*зѹбер*) със значения: 1) остра, стрѣмна скала, канара; скала; 2) планински връх само от камѣни без трева, рудина (Геров II 167); също 'гола стрѣмна и заострена скала или каменист планински връх' (БТР 1995: 282); 'назѣбена скала; каменист планински връх'; 'гола стрѣмна скала; каменист планински връх' (Берк) (Михайлова 1986: 87). МИ: *Зѣберо* (Врач); *Зѹберица*, стрѣмнина (Брезн); *Джѹнин зѣбер* (Берк). В МИ *Пишово зѣберче* (Монт) и *Заберѣко* (Врач) са топонимизирани апелативите **зѣберче** и **заберѣк** 'място със зѣбери', с *a* < ъ.

Апелативът **ка̀мѣк** 'камѣк, скала' (стб. *камѣкъ*) (общославянско) участва в едносоставни, дву- и трисъставни местни имена или композити в цяла България. Значенията в книжовния език са 'твърда и чуплива маса от минерален произход, широко разпространена по земята и в земната кора; скала; отделен къс от такава маса и др.' (БТР 1995: 341; вж. БЕР II 195). Наричателното **ка̀мик** 'камѣк' (вж. БЕР II 191) е онимизирано в най-голям брой микротопоними от Западна България. Книжовното *камѣк* значително по-рядко се топонимизира. Прави впечатление, че в разложката топонимия се среща само апелативът **ка̀мен** 'камѣк' (вж. БЕР II 188–189). Имената назовават както големи скали, така и каменисти ниви, каменисти височини, скалисти склонове, каменни чуки и каменисти върхове.

От микротопонимния материал се ексцерпират нарицателните **ка̀мѣк**, **ка̀мик**, **ка̀мен**//**ка̀мень**; умалителните **ка̀мчец**, **ка̀мич**, **ка̀миче**; събирателните **ка̀мене** //**ка̀менеѣ**, **ка̀мѣне**//**ка̀мѣнеѣ**. В ботевградската микротопонимия е запазено изчезналото **ка̀ман** в МИ *Бѣлите ка̀мане*, кръстоска от *ка̀мак* и *ка̀мен* (Михайлова 2008: 143). МИ: *Ка̀мико*, голяма скала (Дупн) (Еленин 2006: 280); *Камичѣто*, остра каменна чука (Пирд) (Заимов 1959: 178); *Ка̀мчич*, скала, *Камчецо*, скала (Монт) (Михайлова 1984: 119); *Камичѣто*, скала (Ботевгр) (Михайлова 2008: 144).

Най-често каменистите местности са назовани с микротопоними, в които са топонимизирани съществителните **ка̀менѣк** 'място с камѣни'; **ка̀меница** 'камениста местност; камениста почва'; **ка̀мѣняк**//**ка̀манѣк**, **ка̀менѣк** 'каменисто място'; **ка̀менѣш** 'каменисто място'. МИ: *Ка̀меница*, рид с ниви, *Под Ка̀меница* (Радам) (Чолева-Димитрова 2009: 237); *Каманѣка*, каменисти височини и върхове (Врач) (Николов 1997: 220, 222) (вж. БЕР II 188–191).

Фигуративно от следните апелативи са възникнали микротопоними:

ко̀па//**ку̀па** 'голям, висок и закрѣглен куп сено'; 'куп струпано сено, слама; копен' (Геров II 396): *Ко̀пѣте*, скали (Пирд) (Заимов 1959: 190); *Ку̀пата*, могила (Ботевгр).

ко̀пен 'копа сено, слама, шума'; 'копа от снопи при гумно, натрупани

за вършеене' (Геров II 397): *Копѐно*, пасища около малка могила (Дупн) (Еленин 2006: 297); *купѐн* 'голяма чукара': *Купѐна*, чукар (Пирд) (Займов 1959: 198); *Купѐна*, хълм (Ботевгр); *Купѐна*, голяма скала (Гоцед) (Иванов 1996: 128).

кост 'твърда, неогъваща се част, елемент от скелета на човек или живот-но; кокал' (БТР 1995: 387): *Костта*, стръмен каменист дол (Врач).

лѝска 'плочест камък': *Лѝската*, скала (Ботевгр) (Михайлова 2008: 161), срв. *лискà* 'мек камък, който лесно се цепи на плочи' (Соф); 'гладък плосък ка-мък в река' (Врач) и др. (БЕР II 423).

плòча: Нерядко каменисти местности се назовават с имена като *Плòча*; *Плòчак* (Год) (Симеонов 1966: 85); *Плòчко осòе*, склонове на рида, *Плòчи* (прил. с *-(ь)ск-* от МИ *Плòчи*) (Радам) (Чолева-Димитрова 2009: 350), в кои-то са топонимизирани *плòча*//*пльòча*//*пьòча* (от *пльòча* с изч. на меко *-л-*) в значение 'плочест камък; местност, в която има плочести камъни и скални отломъци' (Еленин 2008: 380), също **пьòчàк** 'място с много плочи', произв. от *пьòча*: *Пьòчàк*, скали (Монт); *Гòрен/Дòлен пьòчàк* (Берк); *Пльòчàко* (Врач); **пльòчка**, умал. от *пльòча* 'плоча': *Нѝновска пльòчка* (Монт); *Пльòчките* (Врач); **пльòчище** 'място с плочи': *Пльòчище*, както *бунѝще*, *бàчище* (Врач).

плюскàвица 'вид люспеста синкава скала', от изч. *плюскà* 'люспа': *Плюскàвица*, рид; *Плюскà пльòча*, отвесна скала (Монт) (Михайлова 1984: 155); срв. *плòскавица* 'вид скала, лиска' (Троянско), 'синя пръст, глина' (Ве-ликотърновско, Севлиево) и др. (БЕР V 381–383).

скалà: С книжовното нарицателно *скалà* (*ска̀ла*//*ска̀ля*) 'голям, едър камък или естествена грамада от едри камъни, издигащи се над земната повърхност' (БТР 1995: 887; БЕР VI 718–719) в микротопонимите са назовавани скали, ска-листи хребети, скални късове, скалисти местности. Терминът е топонимизиран главно в югозападната топонимия. МИ: *Елена скала* (Благоевградско) (Займов 1973: 53); *Ска̀лище*, увеличително от *ска̀ла*, *Ска̀ля*, скалиста местност (Гоцед) (Иванов 1996: 168); събират. форма **ска̀лье**: *Ска̀льето*, големи скали (Радам) (Чолева-Димитрова 2009: 397).

товòль: От нарицателното име *товòль*, събират. **товòльє** 'вид варовиков камък' са МИ *Товòльєте*, място с варовити скали, *Тòвòльо*, каменист склон в Радам (Чолева-Димитрова 2009: 428); *Тавòлят*//*Товòльєте* (Брезн) (Велев 2009: 434), а в МИ *Цървеня̀ци*, ниви с големи червеникави камъни-цървеняци (Брезн) (Велев 2009: 451) е онимизирано нарицателното **цървеня̀к**, **цървеня̀ци** 'черве-никави камъни'.

От чужд произход в тази семантична група са следните географски термини:

кайрѝк: Топонимният материал показва, че в малко на брой имена (в Берковско, Пирдопско и Самоковско) са онимизирани заетите географски апелативи *кайрѝк*//*каряк*//*кайрѝк*//*кайлак*//*кайрек* със значения 'каменист рът с трева и дребни храсти' (Берк) (Михайлова 1986: 91); 'каменист склон' (Пирд) (Заимов 1959: 39, 175); 'място, което е голо, каменисто, не ражда нищо' (Самок) (Заимов 1965: 102) (от тур. диалектно *kayrak* 'каменлива, пещчлива местност' (БЕР II 147). Това са главно названия на склонове с пещчливо-глинеата почва. МИ: *Карѝко*, каменист рът с гора и дребни храсти (Берк) (Михайлова 1986: 91); *Кѝйрека*, каменлива присойна на чука (Пирд) (Заимов 1959: 175)²⁹.

канарѝ: Прави впечатление, че нарицателното *канарѝ* 'скала, зъбер' (от тур. диал. *kanara* 'купчина големи камъни, скалисто място') (БЕР II 198) не се поддава на топонимизация в микротопонимията. Регистриран е топоним *Канарѝт*, връх в *Рѝла*, главен орографски и хидрографски възел на *Рѝла* (Дупн) (Еленин 2006: 280).

камѝра: Топонимизиран в микротопонимията е апелативът *камѝра* 'куп камъни' и др. (от гр. *καμάρα* 'свод, купол; сводест покрив; нещо натрупано, сводесто') (БЕР II 184), който назовава каменисти височини и върхове; срв. 'продълговат куп от камъни' (Николов 1997: 220). Среща се и умалителната форма **камѝрица**. МИ: *Камѝрище*, висока местност, заета от ниви и лозя (Лом) (Дуриданов 1952: 35); *Камѝрата*, гола могила (Белосл) (Попов 1960: 118); *Камѝрите*, каменисти височини и върхове (Врач) (Николов 1997: 220); *Камѝрица*, нисък рид, заобиколен от две долини (Радам) (Чолева-Димитрова 2009: 236).

каѝя: Заетата диалектна дума *каѝя* 'каменна чука, скала' (от тур. *kaça* 'скала') служи за основа и участва в образуването на малък брой микротопоними от Югозападна България. МИ: *Каята*, скалист склон (Гоцед) (Иванов 1996: 120); *Кая бурун*, каменна чука с ниви (Самок) (Заимов 1965: 103). Апелативът е онимизиран в голям брой имена в Източна България, вж. МИ в Поповско, Севлиево, Първомайско, Горнооряховско и др. (Д.-Тодорова 2006: 415; Ковачев 1961: 203; Дуриданов 1958: 147; А.-Атанасова 1996: 251).

---

²⁹ Терминът се среща в топонимията на Севлиево, Първомайско, Горнооряховско и др., срв. *кайрѝк* 'камениста почва' в МИ Поповско; *кайрак* 'място, обсипано с дребни камъни и със слаба растителност' в Севлиево; *кайрак* 'каменисто, неплодородно място' в Горнооряховско и Първомайско; *кайрѝк* 'камен рид, припечно място с дребни камъни' в Новозагорско (Д.-Тодорова 2006: 392; Ковачев 1961: 196; А.-Атанасова 1996: 240; Дуриданов 1958: 124; Петкова 2007: 278).

мр̀мор: В МИ *Мр̀морен*, рътлина с бели скали, фигуративно, поради белотата на скалите, е топонимизиран апелативът *мр̀мор*, диал. 'бели скали' (Врач) (Николов 1997: 309); срв. 'камък с варовит състав, удобен за изглаждане' (стб. *мраморъ*, заето от гр.) (БЕР IV 280).

пезу̀ль: Често стръмни песъчливи места се назовават с имена, в които се среща апелативът *пезу̀ль* 'песъчливо, неплодородно, труднодостъпно място' (от нгр. *пезул* 'камениста пътека; ниша') (Дупн) (Еленин 2008: 372); *пезу̀ль* 'песъчлив склон, сипеи; каменак' (Радом) (Чолева-Димитрова 2009: 341); *пезу̀ль*, нар. 'място, издадено от стена пред огнище или другаде в къща; вдлъбнато място в стена за поставяне на неголеми предмети; ниша' (БТР 1995: 622), *пезу̀ль*, гр. 'пред огнище или на др. място издадено от стената като лавица' (Геров IV 20); вж. РРОДД, 342; БЕР V 127–128. МИ: *Пезу̀ль*, гол, стръмен рид с песъчлива почва, каменак; *Пезу̀льо*, стръмен каменист рид; *Над Пезу̀льо* (Радом) (Чолева-Димитрова 2009: 341); *Пезу̀ль*, утаечни седиментни скали и сипеи; *Пезу̀льете* (Брезн) (Велев 2009: 355).

п̀етра: Микротопонимът *Петр̀та*, който назовава скалист баир в Гоцелчевско, пази нарицателното *п̀етра* (гр. *петро̀с* 'скала') (с метатеза и отмет на ударението в членуваната форма) (Гоцед) (Иванов 1996: 151); срв. *п̀етър* таен дръндарски говор 'камък' (Гоцед), от нгр. *петро̀с*, също (БЕР V 208).

таш: В значение *камък, скала* се среща нарицателното *таш*. Заетото е от турското *taş* 'скала' и участва в значително малък брой имена от Западна България. Те са разпространени в ареала Монт (еднократно), Пирд, Брезн, Дупн, Разл, Гоцед. Имената са възникнали на турска или българска почва. МИ: *Ташил̀ баир*, рът (Монт) (Михайлова 1984: 178); *Ташил̀ теп̀е*, каменни чуки (Пирд) (Займов 1959: 266); *Дикилѝташ*, склон с развалини (Гоцед) (Иванов 1996: 175). МИ от апелатива *таш* са чести в микротопонимията на Източна България (вж. Д.-Тодорова 2002: 575, Ковачев 1961: 265, А.-Атанасова 1996: 394–395, Дуриданов 1958: 175 и др.).

За място с камъни се използват производните от *taş*: **ташл̀ък** в МИ *Ташил̀ка*; ниви; скалист склон (Гоцед) (Иванов 1996: 175); *Ташил̀ко*, ниви (Самок) (Займов 1965: 79); **таслидж̀а** 'камънак' в МИ *Таслидж̀ата* (Дупн) (Еленин 2006: 447); **ташил̀я** 'камениста нива': *Ташил̀ите*, ниви, в които са намерени много камъни от (Дупн) (Еленин 2006: 448).

тик̀ла: Често скалисти местности са назовани с имена, в които се среща апелативът *тик̀ла*, диал. 'каменна или пръстена плоча' (БТР 1995: 970) (за прх. вж. БЕР VIII 35–37) в значение 'скалиста местност; тънка каменна плоча'. МИ: *Тикл̀ата*, скалист склон (Гоцед) (Иванов 1996: 176); *Тикл̀ата*, местност, в която има плочи; стръмнина (Разл) (Попов 1979: 160); също **тик̀ларник** 'място, откъдето се добиват тикли за покрив': *Тик̀ларника* (Гоцед) (Иванов 1996: 176); ***тик̀ляш** 'плочак': *Тик̀ляшо*, рът с лозя (Берк) (Михайлова 1986: 137).

чакъл: Рядко се поддава на топонимизация и турската дума *чакъл* 'дребен камък, трошляк' (от тур. *çakıl*): *Чакъл пълъе*, хибридно име (Дупн) (Еленин 2006: 475); *Чакълъ*, баир, камъняк, *Чекълъ*, чакълеста почва (Разл) (Попов 1979: 165, 166).

1.5.2. Названия за сипей

Към разглежданата семантична група лексика спадат следните думи:

гр̀агор 'сипей, чакъл', звукоподражателно от гл. *гърг̀оря* 'шумя силно (за падащи камъни)', срв. *гр̀агор* 'чакъл, сипей' (Дебърско) (БЕР I 270); вж. и *гр̀агор* 'каменлива местност със ситни камъни' в Охридско, Кичевско (Видоески 1999: 44). МИ: *Гр̀агорица/Гр̀ъгорица*, склон със сипей (Дупн) (Еленин 2006: 219).

гроач 'стръмно място, където се чува грохот от свличане на камъни, сипей' (Разл) (Попов 1979: 99); 'камъни потекли по стръмен баир, в планината – сипей' (Велев 2009: 214); ***гру̀а̀ч** 'камънак, сипей' (с изпадане на х в средата) (Дупн) (Еленин 2006: 224); **гру̀а̀ча** 'каменисто място; вид дребни бели камъни' (Радом) (Чолева-Димитрова 2009: 177). Терминът е образуван от глагола *гр̀о̀хам* 'издавам шум' (за дребни камъчета и подобни) (Врач); срв. *гр̀уха̀ч* 'каменисто място' (Кратовско) (с -у- поради редукция при по-стара безудареност) (БЕР I 285). Вж. и *гроач* 'дребни камъни' (Кумановско); 'стръмно място' (Разл); 'камъни от стръмен бряг'; *гру̀а̀ч* 'каменисто място' (Кочани) (Видоески 1999: 47, 48). МИ: *Гру̀а̀ча*, каменак, скали и извор (Радом) (Чолева-Димитрова 2009: 177); *Гро̀а̀че*, стръмно място (Разл) (Попов 1979: 99); *Гру̀а̀ч*, борова гора и скала в Рила (Дупн) (Еленин 2006: 224).

гр̀охот: Със същото значение са нарицателните **гр̀о̀х/от**, **гр̀одут** 'сипей, камъни потекли по стръмен баир в планина' (Разл) (Попов 1979: 100); **гро̀х/ота̀к** 'каменисто място; сипей' (Ботевгр) (Михайлова 2008: 121); ***гро̀х/отище**; **гро̀х/а̀лка** 'хлопка', производно от *гр̀о̀(х)от* (Монт) (Михайлова 1984: 101; Михайлова 2008: 120), онимизирани в следните МИ: *Гр̀о̀ук/Гр̀о̀уч/Гр̀одут*, остра пропаст със сипей; *Гр̀о̀уте*, високо и стръмно скалисто място със сипей (Разл) (Попов 1979: 100); *Гро̀ота̀ка*, каменист склон; *Гр̀о̀алка*, каменист дол с лозя от **Гро̀х/а̀лка* (Монт) (Михайлова 1984: 101); срв. *гро̀хота̀* 'сипей от едри камъни'; *гро̀утак* 'сипей' (Банско) от глг. *гр̀о̀хам* и наст. -от (вж. БЕР I 285). Вж. и *гр̀овот* 'земя и камъни' (Скопско, Тиквешко, Кичевско) (Видоески 1999: 47). Терминът *grohot* 'сипей' се среща в румънски документи от XIV–XVI век (Балкански 1993: 510).

мел: Наричателното *мел* (стб. *мѣлъ* 'варовик, вар') е запазено в голям брой микротопоними. Значенията са 'ронлива скала' (Монт) (Михайлова 1984: 139–140); 'бяла пръст; ронлива скала' (Белосл) (Попов 1960: 134); 'вид мек и лесно ронлив камък; ронлива скала' (Врач) (Николов 1997: 295); 'рон-

лив бряг, песъчлива скала' (Дупн) (Еленин 2006: 339); 'сипей' (Брезн) (Велев 2009: 322); 'песъклива скала' (Михайлова 2008: 168). (За повече значения и за славянските паралели вж. БЕР III 725). МИ: *Мелò*, ронлива скала (Врач) (Николов 1997: 295); *Меловето*, каменисти хълмове (Дупн) (Еленин 2006: 339); *Мелове*, шест голи мергелни хълма (Брезн) (Велев 2009: 322).

В югозападната микротопонимия са онимизирани следните производни: **мелйще** 'място с мел' в МИ *Мелйще*, ниви и кариера (Радом); умалителното **мёлчина** от типа на *бърчина*, *долчина* е топонимизирано в МИ *Мёлчина*, падина с пясъчни брегове (Брезн) (Велев 2009: 322); **меляк** 'място с много варовити скали' в МИ *Меляко*, ниви (Радом) (Чолева-Димитрова 2009: 303).

Семантично близки до *сипей* са метафоричните географски апелативи **пузълкя//пузълкя** 'пързалка': МИ *Пузълкята*, хлъзгава стръмна местност (Дупн) (Еленин 2006: 395); *Пузълкя*, гол стръмен склон с каменна почва; *Мòмина пузълкя* (Радом) (Чолева-Димитрова 2009: 369).

плъз: Ексерпирана от микротопонимния материал е диалектната дума *плъз* 'стръмнина, където се пълзи', легнала в основата на МИ *Пълзъ*, стръмна пътека (Врач) (Николов 1997: 366). Срв. *плъз* 'стръмнина' (по която се спущат трупи): *Заплъжане* (Призрен); *Приплъжене* (Монт) (Заимов 1967: 61); *плъз* 'стръмно място в планината, дето спущат дърва' (Геров); *плъзница* 'сипей' (Гоцеделчевско); *плъзйка* 'пътека за свличане на труп' (Пазарджишко) и др. (вж. за прх. БЕР VI 45–46).

ропулак: *ропулак* 'сипей със ситни камъчета': *Ропулака*, ниви от сиперлива земя (Пирд) (Заимов 1959: 40, 244).

свлàчище: *с(в)лàчище* 'място, където земята се свлича' е рядко: *Слàчище*, каменист рът; *Слàчището*, рът (Берк) (Михайлова 1986: 131); *Свлàчището//Слàчището//Усадете* (Ботевгр) (Михайлова 2008: 205); *Свлàчище*, страна, почвата на която се свлича (Брезн) (Велев 2009: 403).

сип: диалектната дума *сип* 'сипей' (Михайлова 1984: 170); 'склон, бряг с ронлива почва; склон с дребни камъни, с ронлива пръст; сипей': *Сипа*, рът (Монт) (Михайлова 1984: 170); *Сипò*, планински сипей (Врач) (Николов 1997: 390); *Сипище*, стръмно място с ронлива почва (Год) (Симеонов 1966: 100);

сипей: *сипей* 'стръмен ронлив склон': *Сипея*, дол (Монт) (Михайлова 1984: 171); *Сипеò*, стръмнина със сипей и стръмен плаз (Врач) (Николов 1997: 390); *Сипеат*, сипей (Пирд) (Заимов 1959: 154);

сипак: Изчезналото съществително *сипак 'голям сип' или събир. от *сип* е легнало в основата на МИ *Сипак*, скали (Монт) (Михайлова 1984: 171); също събирателната форма **сипейк** 'място със сипей': *Сипейка*, хълм (Монт) (Михайлова 1984: 171); *Сипейка*, стръмнини със сипей (Врач) (Николов 1997: 390);

Сипейка, сипей (Ботевгр) (Михайлова 2008: 206). От нарицателното *сип* в диалектите се използват много производни (вж. подробно БЕР VI 678), които са онимизирани главно в северозападната топонимия.

Синонимни са диалектните орографски термини **соринало** 'свлечено място' (от глаг. *сорина* 'срутя се, падна') (Радом) (Чолева-Димитрова 2009: 403) // **суринало** 'сринато място; свлачище' (от корен на глаг. *сурина се* 'свлека се, срина се, падна') (Радом) (Чолева-Димитрова 2009: 421); **сориняк** 'свлачище, сипей', срв. *сориница* 'почва, която се срина, срутва'; **соседлак** 'свлачище' (от глаг. *сосядам* 'слизам от кон, отсядам') (Разл) (Попов 1979: 155); **спадалище** 'наклон' (произв. от глаг. */с/падам*) (Монт) (Михайлова 1984: 173); **спузнало** 'свлечено място' (произв. от глаг. *спузналям се* 'пързаям се') (Дупн); **спушало** 'стръмно място, където се спускат трупи (Разл) (Попов 1979: 156); **спузница** 'свлачище'; **суревище** 'място, което се сурива, свлича' (Дупн) (Еленин 2006: 432); *сурёвище*//*сүровище* 'стръмен терен; свлачище' (от глаг. *сурева се* 'свлича се') (Брезн) (Велев 2009: 428); **суркавица** 'свлачище' (произв. от глаг. *суркам* */се/* 'влача се') (Гоцед); **сүрканица** 'пързалка' (Гоцед) (Иванов 1996: 173). МИ: *Суринало*, свлачище (Радом) (Чолева-Димитрова 2009: 403, 421); *Соседлако*, бряг, на който почвата се свлича (Разл) (Попов 1979: 155); *Спадалище*, дълбок дол (Монт) (Михайлова 1984: 173); *Спузниците*, ниви и ливади (Дупн) (Еленин 2006: 432); *Сүровище*, полегатото равнище с ниви, чиято пръст се свлича (Брезн) (Велев 2009: 428); *Суркавицата*, сипей, свлачище; *Сүрканицата*, склон и път (Гоцед) (Иванов 1996: 173); *Спуцало*, стръмно място, където се спускат трупи (Разл) (Попов 1979: 156).

Рядко са топонимизирани:

трѫхаль: *трѫхаль* 'развалини; сипей' в МИ *Трѫхалето*, склон и старо римско селище; (Гоцед) (Иванов 1996: 178); вж. 'местност, изпълнена с много едри камъни' (Гоце Делчев) (БЕР VIII 291).

*ўсад: изчезналото нарицателно **ўсад* 'стръмен бряг или склон, който се ўсада' 'свлича се'; 'земно свлачище' (Николов 1997: 428); 'падина, хлътнатина' (Займов 1959: 275); *ўсад* 'стръмнина, на която земята хлътва и се свлича' (Еленин 2006: 463); също **ўсадина** 'земно свлачище' (Николов 1997: 428; Еленин 2006: 462). МИ: *Ўсада*, стръмнини със свлачища (Врач) (Николов 1997: 428); *Ўсадете*, стръмнина (Ботевгр) (Михайлова 2008: 221); *Ўсадините*, пропадливи стръмнини (Врач) (Николов 1997: 428).

ўсип: Семантично равно на горните е диалектното *ўсип* 'насип; сипей, свлачище'. МИ: *Ўсипо*, свлачище и гора (Радом); *Ўсипо* (Кюст) (Чолева-Димитрова 2009: 442); срв. *ўсип* 'място, където почвата се сипе, сипей' (Грудовско) (Бечева 1998: 38); вж. *ў/сип* (Младенов ЕТР 581, 655).

Термини, заети от други езици:

*вал: От румънски произход е апелативът **вал* диал. 'дълга издатина, насип' (от рум. *val* 'насип'), запазен в МИ *Валот* (Прилепско), *Вала* (Ботевгр); *Вало* (Санданско) (вж. БЕР I 114); *Вàлове*, ниви (Ботевгр) (Михайлова 2008: 103).

кумнàк: тур. *кумнàк* 'склон, който не задържа сняг; гол сипей' (Пирд) (Заимов 1959: 39, 198); *Кумнàците*, две големи рътлини; *Голèмия кумнàк*; *Кумнàчето*, обла чукара (Заимов 1959: 198).

1.5.3. Названия за пещера

бърлòга: В микротопонимията на Брезнишко е регистрирано МИ *Бърлòга*, което назовава малка пещера. Топонимът пази избледнялата дума *бърлòг/а/* в значение 'пещера', срв. МИ *Мèчи бърлог*, скалист хълм с голяма дупка (Год) (Симеонов 1966: 72; Заимов 1973: 51). В книжовния български език *бърлòга* означава 'леговище на диво животно', стб. *върлогъ* 'скривалище, леговище' (БТР 1995: 83; БЕР I 103).

ивèрка: Към тази група термини се отнася и неясният откъм произход апелатив *ивèрка* в значение 'тясна дупка с дъно, вдлъбнатина във формата на чиния, паница, която се пълни с вода при дъжд' (Год) (Симеонов 1966: 47); 'дупка в скала с дъждовна вода, използвана за пиене от овчарите' (Брезн) (Велев 2009: 258); 'ямичка в скала, където се събира дъждовна вода' (Трън) (БЕР II 4), послужил за основа на МИ *Йверка*, скали и издълбани дупки в тях; *Ивèркe*, големи скали с вдлъбнатини, задържащи дъждовна вода, която пастирите използват за пиене (Год) (Симеонов 1966: 47); *Иверкeтe*, скалисто място, мн.ч. (Брезн) (Велев 2009: 258).

ннрѣць: Старобългарската дума *ннрѣць* 'пещера' е запазена в местно име *Ннрец*, пещера и във вторичните имена, също *Ннрска падѣна*, *Ннрска чѣкла* и др. (Врач) (Николов 1997: 319); срв. *ннрѣц* 'празно място, голяма дупка в планината, в скала или под земята; пещера'; рус. *ныр* 'дупка за промъкване, проход, прелез, където се влиза пълзешком' (БЕР IV 653).

пещера: Най-широко разпространени са микротопонимите, в които е онимизиран терминът *пещера* 'дупка, празнина, издълбана в скала от действието на водата' (стб. *пѣштѣра* 'пещера; пещ') (БЕР V 223; БТР 1995: 629). Формите, регистрирани в микротопонимния материал, са: книжовното *пещерà* (Монт, Берк, Белосл, Врач, Белосл, Дупн, Радом, Ботевгр, Пирд); диалектните *пѣшура* (Разл, Гоцед); *пѣщера* (Радом, Гоцед), *пѣшчера* (Разл); *пѣщеръ* (Гоцед); също *пѣщер* (Радом).

Регистрирани са и диалектните **печ** 'пещ; пещера' (Лом, Монт) (Михайлова 1984: 153); **пеш, пеш:** *пеш*, м.р. 'пещера' (Врач) (Николов 1997: 343); *пеш*, ж.р. 'пещера' (Монт, Врач, Ботевгр) (Михайлова 2008: 185); умалителните **пѣшка, пешкѣ** 'малка пещера' (Врач) (Николов 1997: 343); срв. *пѣщер* 'скала' (БЕР 5 222); **пещайник**, събират. от *пеш* (Врач), **пештан**, произв. от *пеш* (Врач) (Николов 1997: 344). МИ: *Пещерата*; *Печ*, скала с пещера (Монт), срв. *Попова печ* (Белоградчишко); *Сухи печ* (Лом) (Михайлова 1984: 153, 154); *Пѣшка*, малка пещера; *Пешкѣто*, пещера; *Пещта*, пещери (Врач) (Николов 1997: 343, 344); *Пещите*, четири пещери, *Пещерин дол* (Ботевгр) (Михайлова 2008: 185).

шўпла: В неголям брой имена в югозападната топонимия са онимизирани прилагателни с *-ја* от съществителното *шўпла* 'дупка, кухня' (Монт, Радом); 'малка кухня с дупки' (Брезн). Това са МИ *Шўпли дол* (Монт) (Михайлова 1984: 191–192); *Шўпли камик*, канънак (Грън, Кюст, Радом) (Чолева-Димитрова 2009: 475). В книжовния български думата означава 'неголяма кухня, дупка в хляб, сирене, камък и др.' (БТР 1995: 1083). За прх. вж. Младенов ЕтР 696–697.

Термини, заети от други езици:

мара: Диалектното *мара* (тур. *mağara* 'яма; кухня, каверна; пещера' от араб. *magāra*) (БЕР III 660; Иванов 1996: 138) е онимизирано в МИ *Мара гедик*//*Мара гидия*, връх (Ботевгр) (Михайлова 2008: 166); *Марата*, ливади, пасища (Гоцед) (Иванов 1996: 138) и др.

2. Означения за вдлъбнати земеповърхни форми и техните елементи

2.1. Общи названия за ниско място

вълòг: Вдлъбнатина между планински височини, т.е. 'дълга падина между ридове' се назовава с думата *вълòг*, топонимизирана в микротопонимията на цяла Западна България. Най-често са назовавани долове и пасища. Значенията, изведени от топонимния материал, са: *вълòг*//*вълàг* 'падина, долчина, място на превал' (Врач) (Николов 1997: 121) 'долчина' (Год) (Симеонов 1966: 19); 'дълга падина между ридове' (Ботевгр) (Михайлова 2008: 180); 'чиято вода при дъжд не се оттича' (Брезн) (Велев 2009: 181); 'дълга падина, долина; долче, долинка' (Пирд) (Заимов 1959: 128); 'отдалечена и закрита местност, използвана от зверове за леговище' и 'дол, дълга падина' (Радом) (Чолева-Димитрова 2009: 138); 'падина, дол' (Разл) (Попов 1979: 90); 'слог' (Гоцед) (Иванов 1996: 83). Срв. *валог* 'долина между два рида' (Порече), 'място, заградено с ридове' (Струмишко); срхр. *vāldga, hāluga* (Видоески 1999: 29; Schütz 1957:

42, 59; Вж. БЕР I 114–115; ЕТР, 57). В географската наука с термина *валог* се назовава 'заоблена или коритовидна негативна карстова форма, образувана от сливането на няколко съседни въртопа'. По големина е преходен между въртоп и увала (Кънев 1999: 6). В топонимията се срещат варианти и производни от нарицателното. Това са *в`алаг* (с *a* - *a* < *a* - *o* от *валог*) (Монт, Берк, Врач)<sup>30</sup>; *в`алога* (Монт, Год, Брезн); умалителните *валогч`е* (Дупн), *валошч`е* (начално *валожче* > *валошче*) (Брезн); *вал`ожка*<sup>31</sup> (Год, Дупн, Радом), *вал`ошка* (с асимилация от *вал`ожка* или прил. от *вал`ог*) (Радом) (Чолева-Димитрова 2009: 138); събирателното *в`алогье* (Год, Брезн). МИ: *В`алагъ*, ниски местности, заети от ниви (Лом) (Дуриданов 1952: 43); *Ти/х/ в`алаг*, само при дъжд се събира вода (Монт) (Михайлова 1984: 88); *В`алозите*, долчини (Врач) (Николов 1997: 121); *В`алошка*, ниви (Радом) (Чолева-Димитрова 2009: 138); *Енчи валог* (Самок) (Заимов 1973: 51).

**в`апа:** Формите *в`апа*, *в`апа*, *в`опа* са запазени предимно в едносъставни микротопоними в топонимията на Югозападна България. Значенията са 'вдлъбнатина, котловина, яма, трап'; срв. 'вдлъбнатина, котловина' (Смолянско); 'трап, яма, вдлъбната местност; стара рудна яма' (Странджа) (БЕР I 118); 'кръгла вдлъбнатина, котловинка' (Дупн) (Еленин 2006: 189); 'вдлъбнатина, котловина, яма' (Разл) (Попов 1979: 90). Апелативът *вапа* е засвидетелстван в стб. със значение 'блато, езеро' (Дуриданов 1963: 192). Топонимният материал сочи, че в действителност микротопонимите, в които е онимизиран този апелатив, назовават вдлъбнатини с водни обекти (Радом и Разл); ями (Гоцед). МИ: *В`апата*, хребет в Рила (Дупн) (Еленин 2006: 189); *В`апа*, поляна с глог и извор (Радом) (Чолева-Димитрова 2009: 156); *В`апата*, вдлъбнатина с две езера (Разл) (Попов 1979: 90). Географският апелатив се среща в топонимията на Охридско, вж. също срхр. *в`апа*, слов. *vara* 'локва', рус. *вана* 'бара, езеро', алб. *varë*, рум. *văpaș* (Видовски 1999: 30; Мурзаев 1984: 113).

**кор`ито:** Нерядко метафората лежи в основата на превръщането на едно собствено име в нарицателно. Апелатив, който се приближава до функцията на орографски термин, е *кор`ито*, стб. *кор`ыто* 'корито' 'дълъг съд (обикновено от дърво) за пране или за храна на добитък; улей на воденица; лозарски кораб; легло на река' 'трап' (Кочевско) (БЕР II 638-639); срв. 'място между върхове, между рътове, което е като корито; котловина (Геров II 400); също 'леговище на река' (Димитрова-Тодорова 1989: 92). В ексцерпирания микротопонимен материал терминът е онимизиран в своето орографско значение в МИ *Кор`итиите*, ниска вдлъбната местност (Лом).

³⁰ Срв. *в`алага* 'надолнище' (Видинско, Белоградчишко), произв. от *валог* с асимилация. Думата е осмислена като женски род с член -а; вж. *валога*, *валог* (БЕР I 114).

³¹ Тук в ж.р. от *вал`ог* с -(ь)ка (Чолева-Димитрова 2009: 138).

котёл: Наричателното *котёл* (стб. *кѣтъль* 'дълбок меден съд') в съвременния книжовен български език означава 'меден съд', а в микротопонимията по преносен път назовава 'вдлъбната земеповърхна форма; котловина' (Иванов 1996: 128); 'високо обло голо бърдо' (Михайлова 2008: 157) (за съответствията в другите славянски езици вж. БЕР III 673–674). Апелативът е топонимизиран с това географско значение в топоними от цяла България. В своето земеписно значение думата се среща главно в микротопонимията от югозападната територия. МИ: *Котлите*, равна ниска местност с падини (Лом) (Дуриданов 1952: 33); *Котел*, вдлъбнато поле между рътове; *Котля*, скала, която задържа вода (Берк) (Михайлова 1986: 96, 100); *Котличка долѣчка* = *Котлички дол*, прил. от МИ **Котлиѣца* от *котёл* и *-ица* (Монт) (Михайлова 1984: 125).

Малки вдлъбнатини се назовават с думите **котлѣйка** (Монт); **котлѣ**, **котлевѣрка**, **котлениѣца** (Врач) 'вид съд, малък котел', т.е. 'малка падина': *Котлѣйка*, котловина с букова гора (Монт) (Михайлова 1984: 125); *Котлѣто*, *Котлениѣца*, дълбока падинка с ливади (Врач) (Николов 1997: 243). Изчезналото нарицателно ***котлиш** със значение 'котловина' (от *котёл* и *-иш*) се среща в МИ *Котлиш*, котловина, както *Золѣшо*, *Кременѣш*, *Клокотѣш* (Монт) (Михайлова 1984: 125).

В микротопонимията се онимизират и следните географски апелативи: **кѣтлина** (Радом, Брезн)//**котлена**//**котлима** (Брезн), **котловѣйна** (Врач, Дупн). Терминът **котловѣйна** се среща само като определител в двусъставно име. В книжовния български терминът означава 'вдлъбнато поле между вдлъбнатини', в специализираната географска литература се означава като 'негативна форма на земата повърхност, затворена от всички страни или отворена в една или в две взаимно противоположни посоки от дренираща речна долина' (БТР 1995: 388; Кънев 1999: 17). МИ: *Котленѣ*, няколко котловинки, събират. от същ. *котлена* 'котловинка'; *Кѣтлина*, котловина (Брезн) (Велев 2009: 286); *Котловинѣте*, падинки с ливади (Врач) (Николов 1997: 244).

С географско значение 'вдлъбната земеповърхна форма; котловина' са и апелативът **кѣтел** диал. 'голям дървен или каменен съд за чукане в него сол или друго нещо; дървена паница' и производните му (за прх. вж. БЕР III 155–157): *Кѣтеля*, местност с формата на *кutel* (Белосл) (Попов 1960: 126); **кѣтелче**//**кѣтельче** (Гоцед) *Кѣтелчето*, скалист склон (Гоцед) (Иванов 1996: 129). *Кутленѣто*, падина и кладенец (Берк) (Михайлова 1986: 100).

низина: Книжовното название *низина* не се екскерпира от имената в западнобългарската микротопонимия.

пад: В микротопонимията на Западна България се срещат имена от думата *пад*. Книжовното нарицателно *пад* (стб. *падъ*) има значения 'наклон на вода на воденичен улей', 'отсечена стръмнина' (Пирд), 'стръмно място' (Троян) (БЕР IV 998); 'място в река, поток и др., където има рязко увеличаване на наклона на коритото, при което течащата вода пада от високо; водопад'; 'форма от земната

повърхност, където има рязък наклон, спускане или вдлъбнатина между две височини; падина'; *спец.* 'разлика в надморската височина на речно корито преди и след водопад, язовирна стена или водоелектрическа станция' (РБЕ XII 15). Регистрираните в микротопонимния материал значения са: 'равнина, под която има отсечена стръмнина' (Берк) (Михайлова 1986: 115); 'стръмнина, пропаст' (Дупн) (Еленин 2006: 365) – назовава равнини, под които има *пад* 'отсечена стръмнина' (Заимов 1959: 225). Имената са с наст. *-еш*, както *Гòлеш*, *Мòкреш*, *Дупеш*, различна от *-èж*, която образува отглаголни имена и носи ударение (Заимов 1959: 225). МИ *Пàдеш* е регистрирано в нечленувани едносъставни имена: *Пàдеш*, стръмнина край река (Берк) (Михайлова 1986: 115); *Пàдеш*, стръмен дол (Ботевгр) (Михайлова 2008: 180); *Пàдеш*, стръмни склонове край град Рила (Дупн) (Еленин 2006: 365); *Пàдеш*, стръмнина, чиято почва се свлича (Соф), срв. Дуриданов 1968: 233.

Произведен от *пад* е изчезналият географски апелатив **пàдище* 'пропадливо място, свлачище'. МИ: *Пàдище*, лъка със стръмни склонове (Дупн) (Еленин 2006: 366); *Пàдище*, падина (Разл) (Попов 1979: 136); срв. с *падйиште* 'стръмно място с падини' (Кумановско, Струмичко, Щипско); 'нива в планината' (Леринско) (Видоески 1999: 104).

Най-разпространеният термин от тази семантична група се оказва *падинà*. Наричателното *падинà* е образувано от корен *пад-* и наст. *-ина*, както *дол-ина*, *ров-ина* (вж. подробно БЕР V 3)³². Значенията, регистрирани в топонимния материал, са 'вдлъбната земеповърхна форма' (Радом, Разл и Гоцед) (Чолева-Димитрова 2009: 335; Попов 1979: 135–136; Иванов 1996: 148); 'долина' (Год) (Симеонов 1966: 82), 'долина, ниско място, чиято дъждовна вода се оттича' (Брезн) (Велев 2009: 348); 'плитка долина или поляна между височини' (Ботевгр) (Михайлова 2008: 180). МИ: *Чолàкова падй̀на* (Лом) (Дуриданов 1952: 21); *Падй̀нъе*, събир., пасище (Берк) (Михайлова 1986: 115, 116); *Дл̀бòка падй̀на* (Ботевгр) (Михайлова 2008: 180). Малки падини се назовават с производните, умал. от *падй̀на* – *падй̀нка* и *падинч̀е*. МИ: *П̀ецови падй̀нки* (Лом) (Дуриданов 1952: 66); *Падй̀нката*, малка падина с ливади (Врач) (Николов 1997: 333); *Падй̀нките*, три дола (Дупн) (Еленин 2006: 366); *Мàлите падинч̀ета* (Радом) (Чолева-Димитрова 2009: 336).

³² Книжовните значения на нарицателното са 'плитка долина без река, поляна между върхове или рътлини'; 'вдлъбнато, снижено място върху земната повърхност, което е обградено с височини; долина, долчина, котловина'; *геол.* 'голяма вдлъбнатина в земната кора, представляваща част от океанско, морско или езерно дъно', диалектните значения са 'голяма котловина, поле между планини' (Асеновградско; Смолянско, Маданско, Крумовградско, Ивайловградско, Девинско, Пещерско, Гоцед), 'дол' (Сливнишко), 'ниско място, валог' (Пирд), 'долина, низина' (Кюст, Чепеларско), 'долина с равно дъно' (Белосл), 'хлътнало място' (Ихтим), 'наклонено място' (Кюст), 'нива между два върха' (СЗ); 'полянка между две рътлини' и др. (БЕР V 3; РБЕ XII 30; БТР 1995: 608).

В микротопонимията на Брезн и Берк са регистрирани местностни имена от събирателните от *падѝна* и *падѝнка* – **падѝнѝе**: *Падѝнѝе*, пасище (Берк) (Михайлова 1986: 116); *Падѝнѝе*, ниски места (Брезн) (Велев 2009: 349) и **падѝнкѝе**: *Падѝнкѝе*, рид с малки падини в *Падѝнѝе* (Брезн) (Велев 2009: 349).

Наблюденията над онимния материал сочат, че при назоваване се оценяват главно формата и размерът на обектите и често се използват преноси. По метафоричен път са възникнали и следните географски апелативи:

панѝца 'разлат или дълък глинен дъд за ястие' в географско значение 'падина; скални образувания': *Мъркова панѝца*, пустеещи места с падина (Дупн) (Еленин 2006: 368); *Панѝца*, валтинка с пасища (Радом) (Чолева-Димитрова 2009: 338); *Панѝца*, котловинка (Брезн) (Велев 2009: 352); **панѝче**, умал. от *панѝца*: *Панѝчето*, горист дол и кладенец (Дупн) (Еленин 2006: 368); **панѝчка** 'изворчета в скала, издълбана като паница, или за местност, заградена отвсякъде със склонове', умал. от *панѝца*: *Златната панѝчка*, *Панѝчката*, извор (Радом) (Чолева-Димитрова 2009: 338); **панѝчище** 'заоблени падини и низини': *Панѝчище*, високопланински поляни, гори и езеро (Дупн) (Еленин 2006: 369).

Към разглежданата семантична група *Общи названия за ниско място* спадат и диалектните думи **падналѝчка** 'пропаднала, свлечена земя' (Дупн) (Еленин 2006: 368); **провѝл** (Радом) (Чолева-Димитрова 2009: 366); ***провѝлѝя** 'пропаст, дупка' (Берк) (Михайлова 1986: 123); 'провалено място' (Год) (Симеонов 1966: 89); **провѝлъе** 'пропадливо място' (Врач) (Николов 1997: 360–361); **провѝлъц** 'хлътнало място' с наст. -ѝц (Брезн) (Велев 2009: 378); **продѝнка** 'нещо, което е продѝнено, останало без дѝно' (Врач) (Николов 1997: 361). Изчезналият термин **провѝлѝя* е онимизиран в две едносъставни местностни названия в Берк и Год. Наричателното е производно от глагола *провѝлям* 'права дупка' и е отбелязано в РРОДД – диал. *провѝлѝя* 'пропаст, бездна' (РРОДД 1974: 403); също *провѝла* остар. 'бездна, пропаст' (БТР 1995: 767). Диалектните *провѝл*, *провѝлъе*, *провѝлъц* са топонимизирани еднократно, срв. МИ *Провѝлѝния кѝмънь* (Гоцед) (Иванов 1996: 156). На българските *прѝвал*, м.р., *прѝвала*, ж.р. отговарят следните паралели от славянската географска терминология: срхр. *прѝвала*, *провѝлија*, рус. *провѝл*, укр. *провала*, *провалина*, чеш. *proval* (вж. Schütz 1957: 45; Мурзаев 1984: 461; също Чолева-Димитрова 2002: 159). МИ: *Пандалѝчката*, ливади и свлечища (Дупн) (Еленин 2006: 368); *Провѝлѝя*, пропаднало място, ниви (Год) (Симеонов 1966: 89); *Провѝлъето*, пропадлив скат (Врач) (Николов 1997: 360); *Провѝлѝния кѝмънь* (Гоцед) (Иванов 1996: 156); *Провѝлец*, равни ниви и ливади под височина; срв. *Провѝлъеница*, ниви; вж. СелИ *Провѝлѝница* (Радом) (Чолева-Димитрова 2009: 366; Чолева-Димитрова 2002: 159).

Диалектните думи **прѝпад**, **прѝпадък** 'пропаднало, хлътнало място' са онимизирани в малко на брой имена. Срв. стб. *прѝпадъ* 'пропаст' и срхр. *propad*

’пропаст, бездна’, струс. *propadъ*, чеш. *propad* = *propadlište* ’място, което пропада’ (Schütz 1957 45; Дуриданов 1963: 204). Значенията, извлечени от микротопонимния материал, са *прòпад* ’място, което се свлича, пропада’ (Берк, Врач, Радом) (Михайлова 1986: 121; Николов 1997: 362; Чолева-Димитрова 2009: 367); *прòпадък* ’пропаст’ (Гоцед) (Иванов 1996: 156); срв. и географските апелативи *прòпагъе* мн.ч. ’трапове, места, където почвата е пропаднала’ (Странджанско); *прòпадлъица* ’лошо, кално място за преминаване’ (Соф) (БЕР IV 1001). МИ: *Прòпадо*, свлечено място под *Курилово*, в миналото имало галерия (Радом) (Чолева-Димитрова 2009: 367); *Прòпадъка*, гора (Гоцед) (Иванов 1996: 156). Срв. и множеството имена от глагола *пропадам* като *Прòпадналица*, свлацища и ливадки с оброчище, *Прòпаднала зѐмя*, ниви със земни свлацища (Дупн) (Еленин 2006: 394).

прòпаст: Наричателното *прòпаст* (*прòпас/т///прèпус/т///прòпус/т*) рядко се поддава на топонимизация в микротопонимията. В български език терминът носи значения ’голяма открита дълбочина под стръмна скала, бряг, висока сграда; бездна; гибел; голямо различие, съществено разногласие; много дълбока яма, бездна, провала /Геров/ (БЕР V 762; вж. и Дуриданов 1963: 204). Топонимният материал дава възможност да изведем следните значения: ’карстова яма, пропаст’ (Врач) (Николов 1997: 357); ’дълбок дол, трап (Монт) (Михайлова 1984: 169). МИ: *Прòпастта*, въртопи (Белосл) (Попов 1960: 154); *Прèпусстта*, карстова пропаст (Врач) (Николов 1997: 357, 362); *Прòпастта*, хлътнала местност между две скали (Ботевгр) (Михайлова 2008: 192); *Прòпас/т/*, дол; стръмно място (Радом) (Чолева-Димитрова 2009: 367).

*р̀а̀зпа̀дина: изч. **р̀а̀зпа̀дина* ’разклонена падина’ е топонимизирано в МИ *Р̀а̀зпа̀дина*, падина, *Р̀а̀зпа̀дините* (Монт) (Михайлова 1984: 163). Терминът е от *разпад* с изч. знач. ’дълбок дол, пропаст’, днес ’каменак, който се разпада, руши и образува сипей’ (Смолянско); срв. срхр. *р̀а̀сп̀а̀д* ’разпадане, пропаст’, словен. *razpád* ’разпадане’, рус. диал. *распáдок* ’малка падина’, чеш. *rozpad* ’разпадане, срутване’, пол. *rozpad* също (Михайлова 1984: 163).

Метафорично е възникнало МИ *Ску̀то*, падина (Радом) (Чолева-Димитрова 2009: 397) (от *скуп* ’мястото от корема до коленете на седнал човек’) (БТР 1995: 892) в значение ’падина’; срв. *скуп* ’поли на планина’ в местно име *Ску̀тлен* (Източна Тракия) (Заимов 1967: 62); ’поли на склон’ (Д.-Тодорова 1987: 112); *скуп̀е*, умал. от *скуп*: *Скуп̀ето*, падина (Радом) (Чолева-Димитрова 2009: 397).

̀уплат: *̀уплат* ’валог, ограден с рид само от една страна’, произв. от *плат* ’тясна дълга местност’ (Монт) (Михайлова 1984: 181, 182); ’валог’ (Врач) (Николов 1997: 428); срв. *̀уплат*, ж.р. ’валог, ограден с рид само от една страна’ (Панагюрско) (Заимов 1977: 55): *̀Уплато*, равнище под рът (Михайлова 1984: 181, 182); *̀Уплато*, висока тераса с ливади (Николов 1997: 428).

Термини, заети от други езици:

В югозападната микротопонимия се топонимизират заетите от турски нарицателни *батък* и *алчак*.

алчак: В микротопонимията на Радом, Пирд, Разл, Гоцед е топонимизирано нарицателното *алчак* с варианти *алчѐк* (Пирд), *алчѐг* (Разл), *альчаг* (Гоцед). Прави впечатление, че в Пирдопско терминът се среща в общо 99 имена, от които 97 двусловни имена (20 са възникнали на турска почва, останалите от заемка на българска почва) (Заимов 1959: 38). Значенията са 'ниско място, падина' (Радом) (Чолева-Димитрова 2009: 102); 'ниско място, разлата падина, низина' (Пирд) (Заимов 1959: 105); 'ниско място с вода, мочурище' (Разл) (Попов 1979: 79); срв. диал. *алчак* 'дол' (от тур. 'нисък') (РБЕ I 236). МИ: *Алчаците* = *Алчѐците*, падина с пасище (Пирд) (Заимов 1959: 105); *Альчага*, равни ниви (Гоцед) (Иванов 1996: 68). Наричателното е често в топонимията на Севлиевско, в Поповско, Новозагорско, Първомайско; срв. *алчак* 'ниско мочурливо място; падинка' в МИ в Светиниколско, Гевгелийско, Сярско (Ковачев 1961: 12; Д.-Тодорова 2006: 246; Петкова 2007: 212; Балкански 1998: 118–119; Дуриданов 1958: 116; Видоески 1999: 16).

батък: Диалектното название *батък* (от тур.) означава 'ниви в ниско място' (вж. БЕР I 36). Думата е тяснолокална, тъй като от изследваната територия е регистрирана в малко МИ: *Батъка*, валог, ниви, *Батък чешме*, ниско водно място; *Манàховия батък*, ниви (Гоцед) (Иванов 1996: 73). Среща се в микротопонимията на други райони като Досатско крайще, Сярско.

гювѐч//гювѐдж: Както беше посочено, нерядко метафората лежи в основата на превръщането на едно собствено име в нарицателно. Микротопоними, образувани от или с участието на апелативи, които се приближават до функцията на орографски термин, са: *Гювѐджо*, скала с вдлъбнатина като гювеч, фиг. (Дупн) (Еленин 2006: 228); *Гювѐджът*, било (Брезн) (Велев 2009: 222); *Гювѐджетата*, издълбана скала, в която се събира вода (Радом) (Чолева-Димитрова 2009: 138), в основата на които са легнали нарицателните *гювѐч//гювѐдж* 'плитък глинен съд за печене' (заемка от тур. *güveç*) и умал. **гювѐдже** 'глинен съд за печене' (БЕР I 307).

казан: Географски термин, който често се топонимизира и е възникнал в резултат на метафоричен пренос също, е *казан* 'котел' 'голям котел за варене на ракия, за готвене на войници и др.' (вж. БЕР II 137) с географско значение 'вдлъбнатото място'. Апелативът влиза в състава на много топоними, с които се назовават котловинни местности (Димитрова-Тодорова 1989: 92). МИ: *Казане* (Разл) (Попов 1979: 114); *Казано*, котловинка (Дупн) (Еленин 2006: 276); *Казанете*, за места с дупки (Пирд) (Заимов 1959: 175); също **казанче**: *Казанчето*, вир и гьол (Гоцед).

цѝркус: Към географската терминология се отнася названието *цѝркус* (от лат. *circus* 'кръг') със специализирано значение 'креслоподобни вдлъбнатини по високите планински склонове, образувани от рушителната сила на ледниковия лед и мразовитото изветряване' (Кънев 1999: 32). В топонимията на Дупн са регистрирани следните микропоними, образувани с участието на този термин: *Криворѝчки цѝркус*, *Цѝркус на Седемтѝ Рѝлски езерѝ*, долина, в която са разположени *Седемтѝ Рѝлски езерѝ* (Дупн) (Еленин 2006: 471).

2.2. Названия за низини по отличителни белези

2.2.1. Апелативи, в значението на които е актуализиран семантичният признак 'наличие на влага'

ба̀бка: Диалектното нарицателно *ба̀бка* 'яма, трап, дупка'; 'малка дупка, ямичка, трапче' (БЕР I 23; РБЕ I 366) е топонимизирано предимно в северозападната микропонимия. В значение 'трап, падина' думата *ба̀пка* е известна в цялата Ломска околия, във Врач означава 'трапчива низина с подвир на плитка подпочвена вода' (Николов 1997: 90). В действителност микропонимите, образувани с участието на този апелатив, назовават низини, долове с ливади или ниви, мочурливи низини³³. МИ: *Ба̀пката*, ниска местност; *Прѝка ба̀пка*, напречно разположена на пътищата падина (Лом) (Дуриданов 1952: 59, 92, 38); *Ба̀бките*, падини, равни места с трапове (Берк) (Михайлова 1986: 57); *Ба̀пката*, мочурливи ливади, дол с изворчета (Врач) (Николов 1997: 90); *Лѝцини ба̀пки* (Ботевгр) (Михайлова 2008: 93).

бла̀то: Често ниски места със застояла вода се назовават с нарицателното *бла̀то* (стб. *влатѝ*, прасл. *bolto). В микропонимията са онимизирани географските апелативи *бла̀то*, производното *бла̀т/це*, *блатище*; също *ба̀лта* и *ва̀лта*³⁴. Тези географски термини образуват едносъставни и двусъставни имена в цяла Западна България. Най-често назовават ниски места, където е имало блато или след дъжд се задържа вода. Наричателното *бла̀то* често е натоварено със семантичен признак 'покрит с растителност', докато за *ва̀лта* е характерно семантично сближаване с *валог*, *падина*, *долина*; срв. 'ниско място със застояла вода, обрасло с растителност'; 'ливада, поляна' (Банско); *ва̀лта* 'мочур' (Солунско, Петричко, Мелнишко, Гоцед); 'ниско място в лозе

³³ Според Ив. Дуриданов съществителното има звукоподражателен произход и стои във връзка с глагола *ба̀пна* 'падам в някой трап, като стъпвам невнимателно', също *ба̀пна*, *ба̀бна* 'да ударя, да бачна, да бушна' (Дуриданов 1952: 110), но вероятно нарицателното е образувано чрез асимилация от *ва̀пка*, умал. от *ва̀па* (БЕР I 23).

³⁴ Наричателното *ба̀лта* е от рум. *baltă*, заето от стб., а *ва̀лта* е заето от нгр. *βαλτη, βάλτων* – то е заемка от стб. *валѝто*, по-късно *влатѝ*. От нгр. е заето в турските говори (вж. БЕР I 54, 115).

или в нива' (Станкедимитровско); *валтѝна* 'голяма валта' (Кюст) (БЕР I 54, 115); също срв. значенията, изведени от микротопонимния материал, 'неголяма, къса и не много дълбока долина' (Радом) (Чолева-Димитрова 2009: 138); 'ниско място със застояла вода (Монт, Берк, Ботевгр, Гоцед) (Михайлова 1984: 83; Михайлова 1986: 62; Михайлова 2008: 87; Иванов 1996: 83); 'мочур' (Разл) (Попов 1979: 90); също *бл̀а/т/це* 'ливада под вода' (Разл, Гоцед) (Попов 1979: 86; Иванов 1996: 77). Терминът *бл̀ато* е онимизиран в цяла Западна България, докато съществителното *валта* има ареал на разпространение в югозападната микротопонимия. Среща се в следните форми: **ва̀лта** (Разл, Гоцед, Дупн, Брезн, Кюст), **ва̀лтишче** (Брезн), **валта̀на**, увелич. от *валта* (Кюст, Дупн), **валчинка**, умал. от *валтина* (Кюст), **валта̀р** 'място с валти /блата/' (Дупн). МИ: *Черв̀еното бл̀ато*, *Бл̀ато* (Монт) (Михайлова 1984: 83); *Блато/то/* (Лом) (Дуриданов 1952: 23, 24, 26, 34); *Бер̀емското бл̀ато*, ливади (Дупн) (Еленин 2006: 172); *Ба̀лта* (Год); *Ва̀лтите* (Разл); *Валтината*, *Валтинката* (Кюст); *Валта̀ро*, ниви (Дупн).

Ниски места се назовават с имена, от които ексцерпираме термините:

въртанкя: диал. *въртанкя* 'кръгла вдлъбнатина': *Върта̀нкя*, падина с гора в ниската част' (Брезн) (Велев 2009: 197)³⁵.

*върто̀ль: изч. **върто̀ль* 'пропаст, дълбок дол' (Геров I 161), близко по значение с *върто̀н*: *Върто̀ля*, дол, хълм (Гоцед) (Иванов 1996: 88); срв. *въртол* 'падина, заоблена от височини; водовъртеж в река' (Грудовско) (Бечева 1998: 38).

върто̀н: В топонимията на почти цяла Западна България е онимизиран апаративът *върто̀н* (стб. *врѣтънѣ* 'пещера; ад; градина', *врѣтънѣ* 'пещера') с диалектни варианти *въртон*/*врѣ/ѣ/тон*/*въртон* (за прх. вж. БЕР I 212). Остарялото значение на нарицателното е 'свърталище, дом'. В съвременния български език значенията на *върто̀н* са 'водовъртеж; фуниевидна вдлъбнатина; планинска теснина; завой на река, път и др.; вихър'; място в река, езеро, море, където водата се върти в кръг и увлича надолу към дъното; водовъртеж; планинска теснина' (БЕР I 212; РРОДД 1974: 76; РБЕ II 674–675; БТР 1995: 123). Терминът *върто̀н* е значително по-разпространен в югозападната топонимия. Регистрираните в микротопонимния материал значения са 'фуниевидна вдлъбнатина, хлътване в терена' (Монт, Берк) (Михайлова 1984: 93; Михайлова 1986: 70); 'дупка (във

³⁵ Срв. семантично диал. *врѣтляк*, *врѣток* 'водовъртеж' във Врач (Николов 1997: 137); *врѣто̀ля* 'завой на път или река' (Берк) (Михайлова 1986: 69); изч. **врѣто̀к* 'завой на път или река', произв. от *въртя* (Берк) (Михайлова 1986: 70); срв. също *врѣтак* 'криволичещ път'; *врѣ/ѣ/та̀ча*, *врѣ/ѣ/тлек* 'водовъртеж'; *врѣто̀ля* 'завой'; *врѣто̀к* 'завой на път' (Монт) (Михайлова 1984: 93, 94). От *въртя*, *въртвам*, *въртна* 'движи се в кръг', стб. *вратити*, *врѣтѣти* с (Супр.). Има много производни (БЕР I 212). Вж. и Василева, Л. Българско словно богатство. Словообразователни хетероними в българските говори. С., 2009, 348–352.

вода); водовъртеж' (Ботевгр) (Михайлова 2008: 111); 'водовъртеж' (Заимов 1959: 133). Семантични паралели се срещат в някои славянски езици – срв. *вртоп* 'водовъртеж' (Тиквешко), 'завой на река' (Струмишко), запазено в срхр., словен., рус. (Видоески 1999: 37). МИ във Врач показват, че с нарицателното са назовани главно карстови терени с пропасти, по-рядко места с водовъртежи (вж. Николов 1997: 138). В микротопонимията на Дупн съществителното е синоним на *водовъртеж*, *пещера* (Еленин 2006: 199). Началното знач. 'низина, където се задържа вода; яма, пропаст; място, където пропада и се "върти" вода', на места е избледняло и се дава и с друго обяснение – назовава както долини, така и места с дупки, ями или пропасти, където няма вода, понякога равни места (Радам и Разл). В Радам, Пирд и Разл нарицателното често назовава равни, достъпни места – вж. 'равно, сгодно място' (Банско) (БЕР I 212). В научната географска литература с термина *вртоп* се назовава 'голяма негативна карстова форма, кръгла, елипсовидна или със сложни очертания, която достига до няколкостотин метра в диаметър и до 100 м дълбочина. Образува се от дъждовни и снежни води, корозирани водопроводящи пукнатини. Могат да се запълват с вода и да образуват езера и блата' (Кънев 1999: 6). МИ: *Вр'ъ/мон*, падини (Монт) (Михайлова 1984: 93); *Вр'ътона*, вир с водовъртеж; карстови пропасти; пропасти с извори, *Вр'ътонете*, карстов терен с пропасти (Врач) (Николов 1997: 138); *Вр'ътона*, водовъртеж (Ботевгр) (Михайлова 2008: 111).

³⁶ Стб. *долъ* (царски грамоти XIII, XIV век), *долѣ* (Супр.), *раздоліе* 'раздол' (Ман. хр.), *ждолъ* 'дол' *ждолие* 'подоліе, поречие' (Син. пс.), произв. *доліна*, *долінка*, *доліице*, *долищаѣ*, събират., *дълче*, *долчина*; *наддълнище*, *нанаддлу*, *нанаддълница*, *нанаддълнище*; *поддъліе*; *разддъл* 'раздвоен дол', заето в рум. и тур. (вж. БЕР I 408-409). Срв. *подолѣ* (Займов 1967: 61); *придол* (Займов 1963: 302). Срв. и *удол* в МИ *Удол*, долина (Радом). Вж. и стерб. *ѣдолъ* 'долина', *ѣдоліе*; срхр. *удолѣ* 'котловина'; словен. МИ *Vodol*; рус. *уддл*, *уддль* 'низина, поречие'; чеш. *údol*, *údoli* 'долина, местност между върхове'; пол. *wąddł* 'тесен дол, яр' (вж. Дуриданов 1963: 206; Чолева-Димитрова 2009: 440); срв. *удол* 'южна страна' (Солунско), *удоліна* 'долина, падина' (Битолско), срхр. *удоліна*, *удоліжа*, *удоліје* (Видоески 1999: 164); *одол: *Odoleni* (Крайова) (Займов 1967: 61).

тава на които участва нарицателното *дол*, обикновено са вдлъбнатини между височини, по-рядко рекички между ридове. Изведени от топонимния материал са следните значения: 'вдлъбнатина между ридове; рекичка между ридове' (Берк) (Михайлова 1986: 80); 'низина, вдлъбнатина между височини' (Врач) (Николов 1997: 184). МИ: *Долъ*, малък дол; голям дол, зает от пасище (Лом) (Дуриданов 1952: 31, 76); *Ддлич*, дол от *дол* и *-ич* (Монт) (Михайлова 1984: 107); *Дебълски дол*, *Игнатов дол* (Берк) (Михайлова 1986: 80).

Производните от *дол*, регистрирани в микротопонимията от Западна България, са следните:

долѝна 'продълговато, тясно, вдлъбнато място върху земната повърхнинна, обградено с височини' (РБЕ IV 244); 'ниско място между височини'; място около течението на река' (БТР 1995:184) – участва в сравнително малко на брой микротопоними главно от Югозападна България. МИ: *Долѝнето*, дол с ливади (Берк) (Михайлова 1986: 81); *Войнишката долѝна* (Монт) (Михайлова 1984: 107); *Долѝнѐ*, дол с трънаци (Год) (Симеонов 1966: 37); *Вонѝщенска долѝна* (Ботевгр) (Михайлова 2008: 129); събират. от *долѝна* **долѝне**: *Долѝнето*, дол с ливади (Берк) (Михайлова 1986: 81); умалителните: **долѝнка**: *Долѝнка*, борова гора (Иванов 1996: 102); **долѝчка**, умал. от *долѝца*, срв. *водѝчка* от *водѝца*, *горѝчка* от *горѝца*. Наричателното участва главно като втора част в двусъставни МИ в Северозападна България: *Бѝковска долѝчка* (Монт) (Михайлова 1984: 108); *Долѝчка*, каменист дол (Берк) (Михайлова 1986: 81); **долчѐ**: *Долчѐ*, малък дол (Брезн) (Велев 2009: 237); *Долчѐто*, дол (Гоцед) (Иванов 1996: 103); *Петруново долчѐ* (Радом) (Чолева-Димитрова 2009: 346); **долѐц**, умал. от *дол* в МИ *Лѝтитѐ ддлци*, *Ддлцитѐ* (Дупн) (Еленин 2006: 250); *Косѐв долѐц* (Радом) (Чолева-Димитрова 2009: 258); **долчѝна** 'малък дол; долец' (Михайлова 1984: 108); срв. 'ниско вдлъбнато място от земната повърхност, обградено с височини; дол'; *остар. и диал.* 'поток, бара, вада; дол' (РБЕ IV 352-253). МИ: *Лозанска долчѝна* (Лом) (Дуриданов 1952: 77, 78); *Долчѝнитѐ*, ниви (Врач) (Николов 1997: 189); *Крѝнитѐ долчѝни* (Берк) (Михайлова 1986: 82); **долчѝнка**, умал. от *долчѝна*: *Кдпана долчѝнка* (Монт) (Михайлова 1984: 108); *Трѝтѐ долчѝнки* (Ботевгр) (Михайлова 2008: 130); **долѝч**, умал. от *дол*: *Милдков долѝч* (Лом) (Дуриданов 1952: 78). Увеличителното **долище** 'голям дол' е регистрирано само в микротопонимията на Брезн и Радом в МИ като *Ддлшитѐ*, поток със стръмни брегове; суходолия (Брезн) (Велев 2009: 234); *Добрѐви долѝца* (Радом) (Чолева-Димитрова 2009: 198).

Значението на първата част на микротопонима *Дрѝгѝ равнѝща* (*Драгѝ равнѝщѐ*), слаб наклон, хубави ливади, мочур, път (Брезн) е избледняло, но то е живо в други славянски езици. Срв. срх. *драга* 'теснина, проход'; словен. *dràga* 'дол, бара, водотек; седловина, падина'; рус. *дорога* 'път'; чеш. *dràha* 'път'; луж. *droha*, *droga* 'път, улица' (БЕР I 418), също *дрѝга* 'нанадолнище' (Болетино Реканско) (БЕР I 418); *драга* 'място в планина, където може да се мине' (Тиквешко); 'долина между скали' (Кичевско); 'долина' (Струмичко) (Видоески

1999: 54). Терминът е отбелязан в речника на Мурзаев – *дорога* първоначално просека 'място сред дървета и храсти; овраг, ров', днес 'улица' в Сибир 'легло на временен воден поток' и др. (Мурзаев 1984: 189–190); вж. в срхр. географска терминология (Schutz 1957: 40), семантично срв. СелИ *Драговѣицица* (Соф) (Чолева-Димитрова 2002: 221–222), срв. и МИ *Дрѣжен кѣмик*, вир на Малки Искър, вероятно от *драга 'теснина, дол' (Ботевгр) (Заимов 1963: 302).

лѡква: Към разглежданата семантична група може да се отнесе географският термин *лѡква* и производните му. Наричателното *лѡква* (стб. *локы*) (вж. БЕР III 461–462) е онимизирано в голям брой микротопоними в следните значения и варианти: *лѡква* 'трап с мътна застояла вода' (Михайлова 1986: 104; Николов 1997: 278–279); *лѡква* 'ниско, влажно място' (Симеонов 1966: 66); *лѡкма* (с асимилация *кв > км*) 'трап, пълен с вода; локва' (Радам, Пирд) (Заимов 1959: 205); *лѡкова* 'локва; бара' (Пирд, Гоцед, Ботевгр). На северозапад с нарицателното са названи ниски местности, в които има или е имало локви, които при дъжд задържат вода, а на югозапад – влажни падини, мочурливи места, пресъхнали блата. Срв. и *локва* 'малка вдлъбнатина, изпълнена с вода' (Порече, Струмишко, Охридско, Преспанско, Костурско); *локвиште* 'място с локви' (Порече); *локма* 'вир с вода; локва' (Струмишко, Охридско и др.) (Видоески 1999: 85, 86). МИ: *Лѡката*, малка падина (Лом) (Дуриданов 1952: 22); *Лѡкмата*, локва (Пирд) (Заимов 1959: 205). Също в микротопонимията на Лом, Дупн и Радам е онимизиран апелативът *лѡквище* 'голяма локва' или 'място с локви' (от *локва* и *-ище*). МИ: *Лѡквището*, ниска местност, заета от ниви, в която е имало локва (Лом) (Дуриданов 1952: 57, 137); *Гѡрно лѡквище* (Радам) (Чолева-Димитрова 2009: 286); *Лѡквище*, ниви и дъбова гора (Дупн) (Еленин 2006: 323).

От същия произход е апелативът *лѡчка* със значения 'малка локва' (Брезн, Соф); 'локва' (Пернишко, Брезн, Трън, Кюст и др.); 'яма, дупка' (Смолянско, Разложко); 'дупка, образувана от стъпалото на животно' (Благоевград, Родопите и др.) (вж. подробно БЕР III 480). Срв. МИ *Прилочка*, ниви и ливади (Кюстендилско); срв. *лочка* 'мочурище' (Дуриданов 1960: 141); срв. *лочка* 'яма, дупка' (Битолско), 'дупки, в които се събира дъждовна вода' (Тиквешко); 'дупка в камък, където се събира вода' (Мариово); 'дупки с вода' (Велешко) (Видоески 1999: 86). В микротопонимията апелативът е онимизиран в имена от Югозападна България. Значенията на *лѡчка* в тези области са 'локва' (Радам) (Чолева-Димитрова 2009: 286); 'скачени локви за водопой на овце' (Пирд) (Заимов 1959: 205–206); 'малка локва' (Разл) (Попов 1979: 127); 'трапчинка, падина' (Гоцед) (Иванов 1996: 134). МИ: *Лѡчката*, ливади (Радам); *Лѡчката*, локвичка (Разл) (Попов 1979: 127); *Лѡчката*, ниви в ниско място (Гоцед) (Иванов 1996: 134).

*млѡмол: Изчезналото нарицателно *млѡмол (запазено в словен. *mlàtol* 'пропаст, бездна', вж. БЕР IV 160; Заимов 1963: 303; Дуриданов 1970: 60; Дуриданов 1978: 78–79; Еленин 2006: 344–345; Чолева-Димитрова 2002: 147)

е съхранено в следните микротопоними в Брезн и Дупн: *Мл̀амол*, долинка с вада и няколко извора; *Мл̀амол ба̀рата*, вада през Мламо̀л; РечИ *Мламо̀л* в Брезн; *Мл̀амолски рид*, дълъг хълм в Дупн. Срв. и СелИ *Мл̀амолово* (Дупн).

òвраг: В микротопонима *Сюлейма̀нов òвраг*, ниви (Радом) и вероятно в *Половра̀г*, връх в Лозенската планина (Соф) е запазено изчезналото нарицателно òвраг (Чолева-Димитрова 2009: 423; БЕР I 179). Значенията на апелатива са 'теснина; дол със стръмни брегове', срв. рус. *враг* 'прорез, теснина', *овраг* също (Младенов ЕТР 372; БЕР I 179; Мурзаев 1984: 404). Срв. също МИ *Polovraci* (Крайова) (Заимов 1973: 13, 53). В географската наука с термина *овраг* се назовава 'дълбока, линейна ерозионна форма на земната повърхност със стръмни склонове. Образува се главно под активното действие на временнотечащи води, особено върху млади седименти в равнинно-хълмистите области или в подножията. Достигат до няколко км дължина, десетки метри ширина и дълбочина. Активна ерозионна форма, често предизвикана от активна стопанска дейност (Кънев 1999: 20–21).

Географските термини *подмол* и *понор* са редки в топонимията и не се срещат в източната част на Западна България.

пòдмол: Думата *пòдмол* 1) 'вдлъбнатина отдолу на бряг'; 2) 'подводна скала' (БТР 1995: 655) се среща в югозападната част на България, най-често във врачанската микротопонимия. Вж. *пòдмол* 'вдлъбнатина под бряг, под подводна скала или камък; подводна скала', нар. или диал. 'бряг, надвиснал над река; подкоп в бряг на река; пясък, камък или друго нещо под водата в река, в море; подкоп, тунел; камък, дърво или нещо друго, подложени под бъчва, под колело (за да спира колата)' (Геров IV 93); 'дупка по дъното на река' (Ихтим); 'дълбочина под коренище на бряг' (Самок) и мн. др. (вж. БЕР V 457 458); срв. *подмол* 'дупка в скала, под камък или под дърво в речно корито (Порече, Кукушко, Струмичко); *подмол̀ин* 'подмол' (Тиквешко); *подмолиште* 'подмол; място в река или езеро, където има подмоли' (Струмичко) (Видоески 1999: 112). МИ: *Подмòлска стран*, пещера в скали (Берк) (Михайлова 1986: 120); *Пòдмольо*, висока скала с вдлъбнатина, (Врач) (Николов 1997: 350); *Пòдмоль*, стръмнина под голяма скала (Год) (Симеонов 1966: 85); *Пòдмола*, надвесена скала над река (Пирд) (Заимов 1959: 233).

понòр: Диалектната дума *понòр* 'място, където водата се губи в земята' (стб. *пoнoрꙋ*) (вж. БТР 1995: 686; Младенов ЕТР 476; БЕР V 517) се топонимизира в МИ: *Понòра*, карстова водна пещера, *Понòрете*, карстова местност с много пропасти, в които водата пропада (Врач) (Николов 1997: 353); *Понòрище*, яма, ливади и извор (Год) (Симеонов 1966: 86). В специализираната географска литература с термина *понор* се назовава 'естествен отвор на дъното на карстовите слепи долини, кладенци, фунии и други форми. Поглътща повърхностните води и ги превръща в подземни (Кънев 1999: 22).

Срв. също *понир* 'място, където водата пропада; пропаст' в МИ *Понир* (Порече, Понер, Леринско, Понирало, Охридско и Дебарско); рус. *понор* 'поглъщащи отверстия на дъното на карстови образувания, където водата се губи под земята; вертикални или наклонени подземни канали; подземен поток' (Видоески 1999: 115; Мурзаев 1964: 453).

прѐкоп: Онимизиран в изследваната микротопонимия е ографският термин *прѐкоп* със значения: 'дълъг ров; ровина, изрита от вода или прекопана' (Монт) (Михайлова 1984: 158); 'водоотточен канал за дъждовна и изворна вода от мочурливо място' (Дупн) (Еленин 2006: 389); 'ровина, изрита от вода или прекопана' (Радам) (Чолева-Димитрова 2009: 360); 'дълъг изкоп' (Ботевгр) (Михайлова 2008: 190); срв. *рядко* 'дълъг изкоп за провеждане на вода' (БТР 1995: 735); диал. 'яма; яма в лозе за изтичане на вода' и др. (Кюстендилско); 'изкоп, окоп' (Самоковско) и още много значения (вж. БЕР II 610–613). Срв. също срхр. *prjekor*, словен *prekop* 'канал, ров', рус. *прекоп* 'напречен ров или насип' (Михайлова 1984: 158); срв. *прекоп* 'място, където се съединяват езера и блага' (Преспанско); 'бразда на нива за събиране на дъждовна вода' (Кривопаленчко); 'тясно място между два рида' (Кочанско); *прекопище* 'изкопано място, изкоп' (Кратовско) (Видоески 1999: 119). МИ: *Прекòп*, ров между две могили (Монт) (Михайлова 1984: 158); *Прекòпо*, ниви (Радам); МИ *Прекоп* в Кюст, Перн, Самок (Чолева-Димитрова 2009: 360).

*придоля: В качеството на микротопоним е запазен апелативът **придоля*: *Придоля*, дол (Ботевгр) (Михайлова 2008: 191); срв. *придол* (Заимов 1963: 302); *подолье* (Заимов 1967: 61)³⁷.

раздòл: Производни от *дол* са географските термини *раздòл* 'раздвоен дол' (БЕР I 409); **раздòлец**, **раздòлина** и **раздòлчина**, регистрирани в западнобългарската микротопонимия. *Раздòл*, *раздòлина* и *раздòлчина* се срещат само в югозападната микротопонимия, а *раздòлец* и в Монт и Берк на северозапад. Значенията на *раздòл*, изведени от топонимния материал, са: 'място, където се разделят долове, раздòлие' (Врач) (Николов 1997: 369); 'хълм между два дола' (Дупн) (Еленин 2006: 399); 'дол, който се дели' (Радам) (Чолева-Димитрова 2009: 374); 'раздвоен дол' (Пирд) (Заимов 1959: 241); *раздòлец* 'място, където се делят долове' (Монт, Берк, Ботевгр) (Михайлова 1984: 163; Михайлова 1986: 125; Михайлова 2008: 196); 'раздвоен дол; равнозначен на разкол и разклон' (Брезн) (Велев 2009: 385). МИ: *Раздòло*, зеленчукова градина между два дола; *Раздòлѐто*, долчета с изворна вода, мн.ч. (Дупн) (Еленин 2006: 399); *Раздòлци*, *Раздòлците*, места, където се делят два или повече дола (Монт) (Михайлова 1984: 163); *Раздòлина*, склон с ниви (Гоцед) (Иванов 1996: 159);

³⁷ Вж. *дол* на с. 97–98.

срв. *раздолина* 'долина между два дола' (Тиквешко, Костурско) (Видоески 1999: 130)³⁸.

ров: Наричателното *ров* 'изровено, издълбано в земята място; яма, трап' (стб. *ровъ* 'яма') (БТР 1995: 845) не се поддава на топонимизация. Онимизирани са производните от *ров* **ровѝна**; събирателното **ровинѝе**, умалителните **ровинка** и **ровинчѝе**; събират. от *ровинка* **ровинкѝе**, събират. **ровинѝк**//**равинѝк**. В най-много на брой МИ, регистрирани главно на югозападната територия, е топонимизиран апелативът *ровѝна* 'тясна и стръмна долчина, изровена от планински порой; ровище'. Значенията на *ровѝна* са 'дол, изровен от вода' (Монт, Берк) (Михайлова 1984: 165; Михайлова 1986: 126); 'малък овраг, яма' (Год) (Симеонов 1966: 96); 'дол, изровен от планински порой; ровище' (Дупн) (Еленин 2006: 408); 'изровена земя; дол, изровен от вода' (Радом) (Чолева-Димитрова 2009: 382); 'дълъг ров, направен от порой' (Пирд) (Заимов 1959: 40); срв. 'ров, яма, дупка' (Геров); 'дол' (Соф, Трънско); 'дълъг ров, направен от порой' (Пирд); 'водна бразда по планински склонове' (Соф); 'вадичка' (Трънско); 'дере' (Босилеградско); 'дол' (Кумановско) (БЕР VI 277); срв. *ровина* 'голям дълбок дол' (Куманово), срхр. *рѝвина* (Видоески 1999: 135; Schütz 1957: 47). В специализираната географска литература *ровина* означава 'неголяма, открита, линейна, негативна, ерозионна форма'. Образува се от ерозионна бразда, която увеличава водосбора си върху наклонени слабоспоени материали. Отличава се от оврага по размерите си и специфичния си надлъжен профил, който наподобява повърхността на склона, върху който се развива формата (Кънев 1999: 25). МИ: *Рѝвините*, ров, изкопан от река (Монт) (Михайлова 1984: 165); *Ровѝната*, гориста дълбока падина (Дупн) (Еленин 2006: 408); *Ровѝните*, ровини по склон на чука (Пирд) (Заимов 1959: 244). Събирателното *ровинѝе* е топонимизирано в едносъставни МИ в Брезн и Радом, умалителните *ровинка* и *ровинчѝе* и събират. *ровинкѝе* се срещат в основата или като определител в малко на брой МИ в Брезн. МИ: *Ровинѝе*, място с ровини; *Ситните ровинчѝета* и *Ровинкѝе*, ниви с малки ровове (Брезн) (Велев 2009: 395); вж. и стб. *ровѝинкѝъ*, *рѝвѝинкѝъ* 'ров, яма, кладенец' (Дуриданов 1963: 205).

средодѝл: Топонимизирано в микротопонимията е нарицателното *средодѝл* 'местност между два дола': *Средодѝл*, поток (Ботевгр) (Михайлова 2008: 209)³⁹.

Вероятно следните изчезнали думи са запазени в няколко микротопонима от Западна България:

струга: *струга* 'речен ръкав, вир' в МИ *Стружѝе* (Трън) (Чолева-Димитрова, Влахова-Ангелова 2017: 274). Срв. стсл. *стрѝга* 'ток, бразда', словен. *struga* 'речно корито', рус. *струѝга* 'речно корито', укр. *струѝга* 'планински по-

³⁸ Вж. *дол* на с. 97–98.

³⁹ Вж. *дол* на с. 97–98.

ток', пол. *struga* 'струя, течение, поток' и др.: езеро *Стругское* в Ленинградска област; река *Рудовска Струга* в Полша и др. (Мурзаев 1984: 527), МИ *Струга*, планинска местност (Тет) (Видоески 1999: 153); **стружище** 'място, където има много струги': *Стружище* (Трън) (Чолева-Димитрова, Влахова 2017: 274).

суходол: Книжовното название *суходол* 'дол, в който тече само дъждовна или снежна вода' (БТР 1995: 939) е онимизирано в малко на брой микротопоними: *Суоддло*, сухоречие, дол (Год) (Симеонов 1966: 107); *Суоддъл*, дълбок дол, по който тече вода само през пролетта, когато се топи снегът в Пирин (Разл) (Попов 1979: 159, 159); срв. в диалектите *су/в/оддъл* (Битолско, Кочанско); *суводолина* (Кратовско); *су/в/одолица* (Преспанско, Солунско, Ресенско, Демирхисарско); *суводдлка* (Кумановско, Битолско) (Видоески 1999: 154)⁴⁰.

Синонимни на *суходол* са изчезналите в говорите нарицателни **сушйло* (Монт); **сушѐк* (Берк) и **сухина* 'суходол'.

Апелативът **сушйло* 'суходол' е топонимизиран в МИ *Сушйлец*, суходол на межда (Монт) (Михайлова 1984: 177); **сушѐк//шушѐк* в *Тѝшин сушѐк*, пустеещо място; *Шушѐго*, река и горист рът, *Урѹчки шушѐк*, ливади и др. (диал. *шушѐг* 'сушав, безводен' – с уподобяване *с - ш > ш - ш* и с озвучено *к* от *сушѐк*) (Берк) (Михайлова 1986: 136, 149); *Шушѐго*, сух безводен дол с пасище (Врач) (Николов 1997: 457); *Сушѐга*, суходол (Ботевгр) (Михайлова 2008: 214).

Прави впечатление, че в изследваната територия с МИ *Сушйца*, дол със суха почва (Михайлова 1984: 177); *Сушйца*, дол (Дупн) (Еленин 2006: 445); *Сушйца*, суходолия (Гоцед) (Иванов 1996: 174) са назовани суходолия. Не може със сигурност да се каже дали тези оними са образувани от прил *сух*, *суха* (за долина, река) и топонимна наставка *-ица* или изцяло от нарицателно **сушица** 'суха долина; изсъхнала земя'; вж. за СелИ *Сушйца* (Радам) (Чолева-Димитрова 2002: 173). Срв. *сушица* 'суха река' (Драмско); *шушица* 'река, която пресъхва лятото; суха река' в МИ в Костурско, Виничко, Делчевско, в значение 'трап' Леринско (Видоески 1999: 156, 179).

ѹлей: В значение 'тесен дол' (Михайлова 1984: 18; Михайлова 1986: 140; Еленин 2006: 461); 'тясно корито на поток или ручей' (Врач) (Николов 1997: 427) в микротопонимията е онимизирано нарицателното *ѹлей*. С него са образувани предимно едносъставни микротопоними – само в микротопонимията на Дупнишко думата участва като определител в двусъставни имена, назоваващи сипеи. МИ: *йлея*, дълбок дол (Монт) (Михайлова 1984: 181); *йлеите*, два дола, *При ѹлейо* (Берк) (Михайлова 1986: 140); *йлея*, тясна долчина (Врач) (Николов 1997: 427); *йлеете*, каменисти стръмнини от върхове като улеи (Пирд) (Заимов 1959: 274); *Бѐлия ѹлей*, стръмен сипей (Дупн) (Еленин 2006: 258, 170, 461).

---

⁴⁰ Вж. *дол* на с. 97–98.

Метафорично са възникнали оними като *Чаишката*, камък с дупки като чаша, която при дъжд се пълни (Год) (Симеонов 1966: 114).

Термини, заети от други езици⁴¹:

дерè: В много случаи нарицателното *дерè* е синоним на *дол*. Вж. *дерè* 'дол; река, рекичка' (от тур. *dere*) (БЕР I 344); 'дълбок дол, обикновено със стръмни брегове' (РБЕ III 735). Срв. *дере* 'река, поток' (Кичевско); 'долина; корито на суходолие' (Банско, Гоцед, Благоевградско) (Видоески 1999: 51). Терминът е онимизиран главно като определител в двусъставни МИ в югозападната топонимия. МИ: *Дерè чайр*, *дере* с ниви (Берк) (Михайлова 1986: 78); *Демърдерè*, *Дерèто*, *Голèмо дере* (Разл) (Попов 1979: 103).

лаккос: От гръцки език е думата *лаккос* 'дол, ров', онимизирана в МИ *Лàко дерè*, *дол*; *Лàкото*, *дол* (Гоцед) (Иванов 1996: 131); срв. СелИ *Лàкос* (СЗ от Сярско); МИ *Лàкос*, местност в землището на Райковци (Иванов 1982: 150). Й. Заимов посочва името *Вадилакос*, река в Солунско (Заимов 2012: 180).

2.2.2. Апелативи, в значението на които е актуализиран семантичният признак 'покрит с растителност'

В тази семантична група се откроява стб. съществително *дъбрь*, *дъбрь* 'яма' (откъдето е книжовното *дèбри* 'непроходима гора'), запазено в бълг. и срхр. в микро- и макротопоними. МИ: р. *Дèбрьщица*, прил. с *-щица* от СелИ *Дèбрь* (Дупн) (Еленин 2006: 232-233); *Дèбренско ливàде*, *ливади*; *Дèбренско пòле*, *ниви* и *руини* от стар манастир от СелИ *Дèбрен* (Гоцед) (Иванов 1996: 98); *Дебрèщица*, *гориста могила* (от **дъбрь-ска* и *-ица*) (Ботевгр) (Михайлова 2008: 124). Срв. изч. СелИ *Дèбрь* (Рила); СелИ *Дèбрене* (Санданско) (ЖитИ от МИ **Дèбрь*), гр. *Дèбрь* (Македония); СелИ *Дèбрен*, *Дебрян* (Драмско); СелИ *Дебреше* (Гостиварско); МИ *Дебрич* (Струшко); СелИ *Дебриште* (Прилепско); МИ *Дибри* (Албания) (БЕР I 329-330; Дуриданов 1963: 203; Иванов 1996: 98; Еленин 2006: 232-233; Чолева-Димитрова 2002: 117; Видоески 1999: 50; Селищев 1931: 222). Според Г. Клепикова географският термин *дъбрь*/*дъбрь* е разпространен в севернославянските езици и в украинските говори от карпатската зона. Терминът е незначително разпространен в южнославянската територия, където е запазен главно в географски названия – като топоними от този корен срещахме само в Западна България (Клепикова 1970: 62-63).

⁴¹ Следните имена са от апелативи, които имат български произход – тук се уточнява заемаването им от други езици, чрез които са преминали в микротопонимията. МИ: *Балта* – от рум. *baltă*, заето от стб.; *Вàлтите* – от нгр. *βάλτη, βάλτον*, заето от стб.

2.3. Названия за ями

бѹмбак: Диалектното нарицателно *бѹмбак* се среща в говорите на ЮЗ България. *Бѹмбак* означава 'дълбок речен вир' (Брезн, Трън) (за прх. вж. БЕР I 89). Освен 'вир' в Брезн *бѹмбак* има значение 'изкопана яма' в сухите години, за да се завири с вода за пиене или за поливане на градини – с МИ *Бѹмбак* са назовани три низини (Брезн) (Велев 2009: 178). В Радом и Год се среща в значение 'дълбок речен вир': *Бѹмбако* = *Бучалото*, вир на р. *Глѡвеш* (Радом) (Чолева-Димитрова 2009: 134); *Бѹмбак*, два вира (Год) (Симеонов 1966: 17).

гѡмка: В значение 'трап, пропадливо място' апелативът *гѡмка* и производното *гѡмляк* 'трапчина' са онимизирани във Врач в МИ *Гѡмката*, долчина с пасище, втрапени ливади; *Гѡмките*, поле с трапове; *Гѡмляка*, низина с трап; *Гѡмляко*, падинка с локва (Врач) (Николов 1997: 143). В Белосл значението е 'пресечена от урви местност или наклонена равнина'. МИ: *Гѡмеците*, неравна земя, ями, могилки, обрасли с шумак /дѣб/, свинака, мекиш (Попов 1960: 101); срв. *гѡмка* 'най-дълбокото място на реката' (Тетевенско) (БЕР I 228).

дѹпка: Наричателното *дѹпка* 'пробито или вдлъбнатото място; яма, трап' (БЕР I 448) е топонимизирано в цяла Западна България, като най-голям брой са микротопонимите във Врачанско. Терминът *дѹпка* е топонимизиран в следните значения: 'пещера' (Берк, Монт, Белосл, Год, Врач) (Михайлова 1984: 110; Михайлова 1986: 83; Николов 1997: 197); 'котловина; падина; хлътно място; низина' (Брезн); 'ниски места – ливади, дерета, заградени от баири, гора' (Разл) (Попов 1979: 109); 'вдлъбната земеповърхна форма, пещера, яма' (Гоцед, Дупн, Радом) (Еленин 2006: 256). МИ: *Мѣча дѹпка*, *Дѹпките*, ливада, нива (Радом) (Чолева-Димитрова 2009: 210–211); *Дѹпките*, равнище с дупки, (Самок) (Заимов 1965: 97); *Вучи дупки* (Кюст) (Заимов 1973: 52).

От старата дума *дѹпа 'дупка' е производно *дѹплина* 'дупка, яма' (БЕР I 448). Срв. словен. *dirina* 'яма в земята или в скала', *струс*. *дѹпина* (Дуриданов 1963: 203). МИ: *Дупѹница*, нива (Радом); *Дупѹняк* с омекотяване (Брезн); срв. и СелИ *Дѹпница* (от *дѹпа* 'дупка' и *-ѹн-ица* или от *дѹпина* и *-ица*) (Чолева-Димитрова 2002: 123). Срв. и *Дѹпни кѡмик*, скала; *Дѹпничко лице*, каменист рът по МИ *Дѹпница (Монт) (Михайлова 1984: 110–111); *Дѹпни могили*, по върховете им има падини (Лом) (Дуриданов 1952: 58); *Голѣми/Малки Дупѹч*, ридове с язови дупки (Пирд) и др.

Онимизиран е и апелативът *дѹпляк* 'място с много дупки, пещери': *Дѹпляк*, скали с много дупки (Врач) (Николов 1997: 197); *Дѹпляка*, начало на долина, мястото прилича на падина (Белосл) (Попов 1960: 598).

лѡпка: В малко едносъставни МИ в микротопонимията на Гоцед е ономизирано диалектното *лѡпка* 'яма, дупка'. МИ: *Лѡпката* (Гоцед) (Иванов 1996: 134); вж. и МИ *Лѡпката*, равни ниви до Белотинци (Иванов 1982: 153).

Със същото значение съществителното се употребява в Костандово, Ракитово, Велинградско, Дедеагачко и др. За прх. вж. *лоб* 'дъно' (на котел, тенджера и др.), семантични паралели *дъно*, *дупка* (подробно БЕР III 447).

окоп: Книжовният термин *окоп* 'изкоп, трап' (за прх. вж. *копѣя* БЕР III 610–613) е топонимизиран в микротопонимията. МИ: *Окопете*, ограждани с окоп имоти, *Окопето*, граница на землище, събират. от *окоп* – за ограждане на имоти и землища (Врач) (Николов 1997: 324); *Окопете*, окопи от Руско-турската война (Ботевгр) (Михайлова 2008: 177); *Окопъ*, местност, през която минава стар окоп (Лом) (Дуриданов 1952: 41).

рупа: В МИ от почти цяла Западна България е онимизирано нарицателното *рупа нар.* 'тясна и стръмна долчина, изровена от планински порой' (БТР 1995: 850)⁴², също *ропа*⁴³. Значенията на *рупа*, *ропа* в говорите на изследваната територия са: 'плитка руднична шахта' (Монт) (Михайлова 1984: 166); 'дупка, трап от извадени камъни или плитка руднична шахта' (Врач) (Николов 1997: 377); 'ями от някогашното рударство' (Брезн) (Велев 2009: 397); 'рударска яма' (Дупн) (Еленин 2006: 409); 'тесен дълбок дол със стръмни страни, изровен от порой' (Ботевгр) (Михайлова 2008: 200); 'дупка, яма, обикновено пълна с вода' (Радом) (вж. Чолева-Димитрова 2009: 384); 'ровина, изровена от порой' (Пирд) (Замов 1959: 40, 245); 'тесен дълбок дол със стръмни брегове, изровени от вода' (Ботевгр) (Заимов 1959: 245; Михайлова 2006: 200); 'падина, трап, дупка' (Разл) (Попов 1979: 148, 149); 'дупка, галерия, трап' (Гоцед) (Иванов 1996: 162). Срв. *рупа* 'дол, изровен от поройни дъждове' (Порече, Кичевско, Охридско, Преспанско, Гоцед); *рупак* 'рупеста местност' (Кратовско); *рупиите* 'местност с повече вдлъбнатинки' (Порече); *рупка* 'малка рупа', запазено в МИ в Битолско, Кичевско, Леринско (Видоески 1999: 137, 138). МИ: *Рупски прѣпек*, полегата местност с южно изложение (Лом) (Дуриданов 1952: 88); *Рупе*, падина, мн.ч.; *Рупие*, падини, събир. от *рупа* (Монт) (Михайлова 1984: 166); *Рупска могила* (Ботевгр) (Михайлова 2008: 200); *Рупье*, склон с ливади, събир. (Радом) (Чолева-Димитрова 2009: 384); *Рупе*, ниви с рупи (Брезн) (Велев 2009: 397).

трап: Ареалът на термина *трап* 'естествена или изкопана в земята вдлъбнатина; яма, ров' (БТР 1995: 979; БЕР VIII 180–183; Младенов ЕТР 637) е широк. Прави впечатление, че нарицателното участва в най-голям брой микротопоними във Врачанско, с които са назовани низини с ливади, пропадливи места, свлачища, места с трапове. Значенията в говорите, изведени

⁴² Срв. *рупа* 'тясна и стръмна долчина, изровена от планински порой' (Ботевградско); 'яма, трап' (Кюстендилско); 'трапчина; земна падина' (Софийско); 'водна бразда по планински склонове' (Церово, Софийско); 'дълбока и широка вада, изровена от порой; порой в такава вада' (Смолско, Пирдопско); 'вдлъбнатина в планински терен' (Кичевско); срв. срхр. *рѹпа* 'яма', слов. *ripa* 'яма, падина с вода', рус. *рупа* 'яма за картофи', укр. *рупа* също; *рупак* 'местност с рупи', Ботевградско и др.; *рупалка* 'малък ров' (БЕР VI 346).

⁴³ *Рѹпа* е успореден облик на *рупа* (вж. подробно БЕР VI 322).

от топонимния материал, са следните: *трап* 'малка падина, яма' (Монт, Берк, Радам) (Михайлова 1984: 179; Михайлова 1986: 138; Чолева-Димитрова 2009: 431); 'яма, пропадливо място' (Врач) (Николов 1997: 419); 'широка яма, дупка' (Пирд) (Заимов 1959: 40); *трап* (*трапé*) 'дупка, сипей; склон' (Гоцед) (Иванов 1996: 177). Срв. *трап* 'бразда в нива' (Делчевско); 'граница между две ниви, между две бразди' (Берово); 'дол, вдлъбнатина между две височинки' (Мариово, Тиквешко); 'суходолие' (Преспанско); 'клизура' (Леринско); 'межда между ниви' (Кукушко); *трапиите* 'местност, където има или е имало трапове; яма, вдлъбнатина' (Порече); *трапчика* 'дол' (Тиквешко) (Видоески 1999: 160). МИ: *Траповéте*, склон с ниви, сега няма трапове, *Тра́па*, падина с овощни градини (Пирд) (Заимов 1959: 270); *Ра́чков трап* (Ботевгр) (Михайлова 2008: 217).

Регистрираните производни са: **тра́пище** 'голям трап': *Тра́пища*, трапове; *Тра́пищата*, падини (Монт) (Михайлова 1984: 179); *Тата́рски тра́пища*, пасище с трапове; свлачища (Врач) (Николов 1997: 419); **тра́пче** и **тра́пец**, умал. от *трап*: МИ *Тра́пчето*, *Тра́пеца*, малък трап (Ботевгр) (Михайлова 2008: 218); **трапlíна**, умал. от *трап*: *Трапlíната*, малък трап (Ботевгр) (Михайлова 2008: 218); **трапlíнка**, умалително от *трапlíна*, среща се като нарицателно и е топонимизирано еднократно в МИ *Трапlíнките*, местност с малки трапове (Пирд) и *Трапlíнка//Трапlíнките*, валог (Ботевгр) (Заимов 1959: 271; Михайлова 2008: 218); **трапчинá** 'ров, дупка', онимизирано единично в МИ *Трапчиньé*, нива с вдлъбнатини, мн.ч. (Дупн) (Еленин 2006: 453).

язовина: Като географски термин думата *язовина*//*язбина*//*язина* е онимизирана почти в цяла Западна България. Стб. дума *язвина*, *ѣзвина* 'дупка, яма' има славянски паралели в южнославянските, източнославянските езици и чешкия език (вж. Дуриданов 1963: 205). Най-голям е броят на имената във Врачанско. Във Врач, Монт, Берк е топонимизирана и събирателната форма **язовинье**, в Брезн и Радам – **язбинье** (срв. в срх. *јазбина*, също 'бърлога, леговище') (Брезн) (Велев 2009: 473). Значенията на *язовина* са: 'дупка на язовец' (Монт, Берк, Дупн, Ботевгр) (Михайлова 1984: 192; Михайлова 1986: 150; Еленин 2006: 496; Михайлова 2008: 232); 'място с дупки от язовци' (Врач) (Николов 1997: 459). МИ: *Я́зовините* (Лом) (Дуриданов 1952: 55); *Я́зовинье*, пусто място, в което се крият язовци (Год) (Симеонов 1966: 118); *Я́зовините*, гора (Дупн) (Еленин 2006: 496); *Я́зовината*, стръмнина с дупки (Врач) (Николов 1997: 459).

я́ма: Наричателното *я́ма* (стб. *јама*) (Младенов ЕТР 703) е онимизирано в микропоними с широк ареал на разпространение. Терминът отново е най-често срещан в микропонимията на Врачанско. Значения на нарицателното са: 'голяма дупка' (Берк) (Михайлова 1986: 150); 'трап, дупка или пропасть' (Врач) (Николов 1997: 460); 'вдлъбната земеповърхна форма; изкоп' (Дупн, Гоцед) (Еленин 2006: 497; Иванов 1996: 196); 'трап, дупка' (Михайлова 2008: 232). Ямите са изкуствени или естествени – срв. ями, копани за землянки в Белосл, падини, пропасть в Берк, пропасти и карстови дупки във Врач, котловини и низини в Брезн, възглишарски ями в Гоцед; срв. *јама* 'дълбока дупка' (Охридско,

Кочанско, Сярско); 'дупка' (Леринско и др.) (Видоески 1999: 67). МИ: *Ѓмите*, дупки (Монт) (Михайлова 1984: 192, 193); *Ѓмите*, падини (Берк) (Михайлова 1986: 150); *Ѓмите*, местност с много ями (Год) (Симеонов 1966: 118, 119); *Ѓми дол* (Пирд) (Заимов 1973: 54); *Влѣчите ѓми* (Ботевгр) (Михайлова 2008: 232).

Производни от *яма* се експерпират главно от топонимията на Северозападна България. Това са термините: *ѓмище* 'голяма дупка', произв. от *ѓма*: *Ѓмище*, гора и ниви (Монт) (Михайлова 1984: 193); *ѓмник* 'място с ями': *Ѓмник*, дол, ниви, *Ѓмнико*, ливади и ниви (Монт) (Михайлова 1984: 193); изчезнало *ѓмѓга 'яма' (обр. с -уга, както *пенѓга*, *вѓрлѓга*): *Ѓмѓгите*, ниви (Монт) (Михайлова 1984: 193). За 'малка яма' се използват умалителни от *ѓма* *ѓмка* и *ѓмѓ*. МИ: *Ѓмките*, равнище с трапове (Врач) (Николов 1997: 460); *Ѓмките*, гора с много дупки, *Сѓмова ѓмка*, *Ѓмките*, пещери, ями (Радом) (Чолева-Димитрова 2009: 478); *Ѓмѓто*, зеленчукови градини и ниви (Радом) (Чолева-Димитрова 2009: 477).

ѓмбол: Диалектното *ѓмбол* е регистрирано главно в МИ от Северозападна България. Някои от вариантите са *ѓмбол*/*ѓмбул*/*ѓбул*. Във Врачанско се топонимизира и умалителното *ѓмбулче* (*ѓболче* с изпадане на -м-). Значенията на термина са 'камен котел, издълбан от течаща вода' (Монт, Ботевгр) (Михайлова 1984: 192; Михайлова 2008: 232); 'дълбок вир' (Белосл) (Попов 1960: 177); *ѓмбул* 'вир; трап, пропаст' (Врач) (Николов 1997: 458, 460); срв. *ѓмбол* 'водо-въртеж' (ПРОДЦ 1974: 588); срв. *ѓмбол* 'вдлъбнатина в скала' (Кривопаланечко); 'вир, където водата пада от камък' (Охридско) (Видоески 1999: 67). МИ: *Ѓмбола*, ниви и градини, (Монт) (Михайлова 1984: 192); *Ѓмбула*, издълбано място, дълбок вир (Белосл) (Попов 1960: 177); *Ѓболче*, малка карстова пропаст; *Над Ѓбулче* (Врач) (Николов 1997: 460, 458); *Ѓмболово равнище* (Ботевгр) (Михайлова 2008: 232).

Термини, заети от други езици:

грѓпан: Румънската дума *groapă* 'яма' (останала от влашко население) е топонимизирана в едносъставни МИ в Северозападна България. МИ: *Грѓпан*, вир на р. *Лесконѓш* (Врач) (Николов 1997: 164); *Групѓня*, ниско място, гьол, от който извира барата в м. Бреске (Белосл). Името отразява временното преселване на брениченете във Влашко през кърджалийските времена (Попов 1960: 107); вж. *грѓпа* 'яма за гасене на вар' (Банско), 'яма в клиника за отпадѓци' (Габрово), *гронан* диал. 'вдлъбнатина, яма' – от рум. *groapă* 'яма' (БЕР I 285; Младенов БТР 477).

лѓгор: С неизяснен произход е старинната дума *лѓгор* (вж. подробно БЕР III 453; вж. и Заимов 1959: 205; Михайлова 1984: 134; 2008: 162; Симеонов 1966: 65–66; Велев 2009: 305; А.-Атанасова 1996: 287), която е легнала в основата на микропоними, регистрирани в Монт, Год, Пирд, Ботевгр и Брезн. Това са МИ *Лѓгори*, гори и ливади (Монт) (Михайлова 1984: 134); *Лѓгурѓе*, стари окопи, наричани от местното население *логурѓе* (Год) (Симеонов 1966: 65–66); *Лѓгора* = *Лѓгура*, било на Стара планина до Стъргел и склон с ниви

и дребни храсти (Пирд) (Заимов 1959: 205); *Логър*, високо място, пасище и следи от военни окопи (Брезн); *Логора*, проход през планинско било (Ботевгр) (Михайлова 2008: 162). Названието се пази и в Соф. Регистрираните значения са: 'дупка' (Михайлова 1984: 134); *логор* 'дупка, окоп' (Михайлова 2008: 162); 'пропаднала местност' (Заимов 1959: 205).

Ар.-тур. дума *hendek* 'ров, трап' е заета в българския език и топонимизирана в МИ от Югозападна България. Вариантите са **андък//андак//хандък//хендэк//ендек//ендък**. Най-много са имената в Дупнишко, където е онимизирана и умал. форма **андачина**. Регистрираните значения са следните: 'трап, дупка' (Пирд) (Заимов 1959: 39); 'малко суходолие' (Еленин 2006: 155); срв. *андак* 'трап' (Кумановско); 'шанец' (Делчевско, Благоевградско, Санданско, Гоцец, Кукушко, Банско); *ендек* 'ров, трап; поток' (Кочанско) (Видоески 1999: 16, 58, 168). МИ: *При ендако*, ливада, *На ендеко*, (Радам) (Чолева-Димитрова 2009: 104, 215); *Андака*, хълмодоліе, *Андъците*, хълмодоліе, *Хендеците*, хълмодоліе (Гоцец) (Иванов 1996: 68, 69, 107, 185); *Ендека*, голям трап, изровен от дере (Пирд) (Заимов 1959: 39); *Двете андачини* (Дупн) (Еленин 2006: 155).

чукър: Турската заемка *чукър* 'трап, яма' (от тур. *çukur* 'яма, дупка') е онимизирано в МИ в Берк, Пирд и Гоцец. МИ: *Чукуро*, рът с ниви (Берк) (Михайлова 1986: 146); *Чукюра*, падина (Пирд) (Заимов 1959: 286); *Чукюра*, склон с ливади, с делабиализация (Гоцец) (Иванов 1996: 190). Срв. *чукур* 'дол, вдлъбнатинка, яма' в МИ в Светиниколско и Щипско (Видоески 1999: 178).

шанец: Малко са микротопонимите, в основата на които е легнал апелативът *шанец* 'дълъг ров, окоп' (от нем. *Schanze*). Това са едносъставни МИ в Дупн и Радам: *Шанците*, хълм със следи от окопи, останали от Балканската война; пустеещи места и гора (Дупн) (Еленин 2006: 487); *Шанците*, път с ниви (Радам) (Чолева-Димитрова 2009: 467). Срв. *шанец* 'дълъг ров, който най-често служи за отвеждане на вода; канал', срв. срхр. *шанец*, рум. *șanț*, нем. *Schanze* (Skok 3, 381) (Видоески 1999: 175).

шарампól: Също така в Монт, Белосл, Дупн и Пирд се откриват едносъставни МИ от диал. *шарампól* (от тур. *şarampol*, заето от унг. *sorompó* 'оградено място, укрепление, зид') със значение 'крепост; окоп, яма' /Панчев/ (Михайлова 1984: 190); 'укрепление, твърдина, окопи от плетища, изпълнени с пръст, от огради с колове и греди' (Геров V 574). МИ: *Шарампól*, рид (с *н < м*) (Монт) (Михайлова 1984: 190); *Шарампóля* (Белосл) (Попов 1960: 175); *Шарампóло*, ниви и лозя по склон (Дупн) (Еленин 2006: 487); *Шарампóлье*, склон, където е имало крепостен зид, осмислено с българското *пól/ь/е* (Пирд) (Заимов 1959: 287)⁴⁴.

⁴⁴ Последните апелативи, както и окоп могат да бъдат прибавени към отделна група термини като *Названия за ями с изкуствен произход*.

ТРЕТА ГЛАВА

Речникови особености, топонимизираща активност и разпространение на орографската лексика в микротопонимията от Западна България

1. Речникови особености на орографската лексика с топонимообразуваща роля в микротопонимията от Западна България

На първо място, изследването на микротопонимен материал от една такава обширна говорна област ясно показва, че топонимията включва обща за съответния език лексика, на чийто фон се употребява и специфичен за различните говори лексикален пласт (вж. Мурзаев 1974: 22; Ковачев 1973: 77–79; Ковачев 1987: 75, 86). Действително много от нарицателните със служба на местни имена или на основни техни елементи са диалектни думи, думи от български или чужд произход, които имат ограничена диалектна употреба, също старинни думи (архаизми).

Конкретното топонимно проучване предоставя възможност да се илюстрира *взаимодействието между общонародната и локално ограничената орографска лексика в микротопонимията от изследваната област*. За тази цел можем да разграничим **Орографска лексика, която изгражда основния речников фонд на българските диалекти** (вж. Стойков 2002: 69, 296–297) или **общия фонд** (по терминологията на Ив. Кочев) (Кочев 1969: 91–96), и **Орографска лексика, която можем да отнесем към собственодиалектния фонд на лексиката на различните говори, т.е. лексика, известна само в отделни микрорегиони** (Кочев 1969: 97). Според Ив. Кочев, за да се установи *общият лексикален фонд* е необходим съпоставим материал (Кочев 1969: 96), а микротопонимията от изследваните околии дава такава възможност.

1.1. Орографска лексика, която изгражда *основния речников фонд на българските диалекти* (вж. Стойков 2002: 69, 296–297) или *общия фонд* (по терминологията на Ив. Кочев) (Кочев 1969: 91–96)

- По отношение на книжовния език в основната си част топонимизираните названия за означаване на понятия, свързани с релефа, съвпадат с книжовните думи и техните значения. Към тази група лексика спадат термини като:

– За изпъкнали земеповърхни форми: *баир, балкан, било, бряг, бърдо, вис, височина, връх, грамада, гребен, дупка, ждрело, камънак, канара, камък, клисура, могила, пещера, планина, превал, припек, присое, присой, пролом, проход, рид, рът, рътлина, свлачище, сипей, скала, склон, теснина, усое, усой, урва, хребет, хълм, чука, чукар, чукла;*

– За вдлъбнати земеповърхни форми: *блато, блатце, блатище, въртоп, валог, дере, дол, долче, долина, долинка, долчина, долчинка, долище, дупка, котловина, локва, овраг, падина, падинка, подмол, пропаст, ров, ровина, суходол, трап, хендек, циркус, яма, ямка*.

• Голяма част от апелативите са онимизирани в техните диалектни фонетични, акцентни, граматични и словообразователни варианти като *брѣдо//бѣрдо, вра(х), //врѣ(х)//врѣ//врѣх, магѣла//могѣла//магѣла, прѣх/од, /х/рѣбет* и т.н. Анализът на онимния материал показва, че този тип орографска лексика е топонимизирана в голям брой микротопоними в техните книжовни значения. Такива са например микротопонимите *Бѣлия сѣпей* (Ботевгр) (Михайлова 2008: 95); *Бобошѣвски прѣлом* (Дупн) (Еленин 2006: 394); *Бѣев врѣх* (Белосл) (Попов 1960: 90); *Разлѣжски прѣвал* (Разл) (Попов 1979: 142).

• Към *общия диалектен фонд* спадат споменатите вече нарицателни, както и някои диалектни думи, които се отличават с голяма честота и широки ареали в микротопонимията. Такива са например *кукла* 'издигнато място, покрито с канари и камъни' (Геров II 428; БЕР III 83, 84, 91, 92); *мел* 'ронлива скала' (БЕР III 725); *мъртина* 'северен рът, усое' (БЕР IV 421–422); *прѣслан* 'седловина между две височини' (БЕР V 670–671); *прѣслоп* 'седловина' (БЕР V 672); *раздѣл* 'раздвоен дол' (БЕР I 408–409); *сип* 'склон с дребни камъни; сипей' (БЕР VI 678); *усойна* 'северно, неогрявано от слънцето място' (БЕР IV 942–943) и др.

Екскерпирането на географската терминология показва, че **термините, които принадлежат към общия фонд, са топонимизирани в най-голям брой местни имена и имат най-широк ареал на разпространение. Те съставят основния корпус микротопоними, в състава на които откриваме орографска лексика. Думите са стари по произход и изграждат единството на българските диалекти като част от националния език в областта на речника, както и единството на западнобългарската топонимия**⁴⁵.

1.2. Орографска лексика, която можем да отнесем към собственодиалектния фонд на българските говори, т.е. лексика, известна само в отделни микрорегиони (Кочев 1969: 97)

Диалектната орографска лексика с ограничена териториална употреба се открива в голям брой названия, възникването на част от които е обусловено от необходимостта да бъдат именувани някои специални земеповърхни форми. Повечето от думите спадат към т.нар. *непротивопоставни диалектизми* (по терминологията на Ст. Стойков – *пълни номинативни* или *терминологични диалектизми*) и *противопоставни* (по терминологията на Ст. Стойков – *частични номинативни, терминологични диалектизми*) (Стойков 2002: 69, 296–297;

⁴⁵ Българският национален език се отличава от отделните български говори по речников състав и фонетичен облик, но е еднакъв с тях по граматичен строеж и основен речников фонд (Стойков 2002: 69).

Кочев 1969: 91–96). Такива са например: *гроач* 'стръмно място, където се чува грохот от свличане на камъни, сипей'; *груача* 'каменисто място; вид дребни бели камъни'; *грò/x/от*, *грòут* 'сипей, камъни, потекли по стръмен баир в планина'; *джугляш* 'място с джугли, т.е. скали'; *злин*, ж.р. 'непристъпна местност, зло място'; 'стръмно, непроходимо място'; *кръшей* 'голяма скала'; *късак* 'къс рът'; *спушало* 'стръмно място, където се спускат трупи и други. Някои от названията са с по-сложна семантична структура, които са едновременно стопански и географски понятия, например *стръга* 'тясна пътека между скали' (Врач); 'пътека за добитък' (Ботевгр); *прòсека* 'тясна ивица изсечени (за път) дървета в гора; седловина, предел' и др.

Тази група термини е изключително многочислена. Към нея се причисляват нарицателни като *алчак*, *бабка*, *батък*, *бумбак*, *бърчинка*, *връляк*, *вр/ъ/люга*, *върлина*, *въпа*, *гамка*, *гòлеш*, *голешина*, *голаш*, *голина*, *голияк*, *гòляк*, *голак*, *грагор*, *дервент*, *джугла*, *джугел*, *джугер*, *джугляш*, *долчка*, *дупляк*, *каменяш*, *камчич*, *куз*, *куклище*, *куклье*, *кукул*, *кукол*, *личенце*, *могълище*, *могълче*, *обръшина*, *падинче*, *падйнье*, *пекълище*, *печ*, *пец*, *пèщица*, *плюскавица*, *превалец*, *превлака*, *премка*, *прòсек*, *преслòпище*, *припор*, *присòя/пресòя*, *присòйка/пресòйка*, *присòйна*, *провал*, *провалье*, *понор*, *прòмка*, *прòпад*, *прòпадък*, *просèк*, *прòсеч*, *прòсека*, *просèченик*, *провиралькя*, *проврътняк*, *прясика*, *раздòл*, *ридар*, *ридина*, *ридарче*, *ридак*, *ридище*, *ровиняк/равиняк*, *рупак*, *р/т/чина*, *рътлина/ратлина/*, *р/ъ/тèч*, *р/ъ/тйч*, *р/ъ/тйчка*, *ръчак*, *рътлак/рътляк*, *рътлаче*, *рътика*, *скръка*, *страна*, *средобръгье*, *средобръдина*, *средобрърд*, *средобръдо*, *средонòс*, *средорид*, *средоридар*, *средоридина*, *средорът*, *средорътина*, *средоръчина*, *стръга/стърга*, *сърт*, *сътèска*, *съртичка*, *таш*, *таслиджа*, *ташилйа*, *ташилък*, *тепе*, *тескоча*, *тесник*, *теснота*, *тесноча*, *траплинка*, *трапчина*, *тумба*, *тумбè*, *тумбичка*, *тумбара*, *тутма*, *тутмар*, *усадина*, *усип*, *чуклина*, *чуклè*, *чуклица*, *чукка*, *чучица*⁴⁶. Част от тях нямат аналог в книжовния език (спадат към т.нар. *непротивопоставни* или *пълни номинативни диалектизми*), друга – спадат към т.нар. *противопоставни* или *частични номинативни диалектизми*).

Според онимния анализ **термините със служба на местни имена или на основни техни елементи, които изграждат собственодиалектния фонд, т.е. диалектно ограничените орографски термини, са значително повече на брой от тези, принадлежащи към общонародния лексикален фонд, но образуваният слой имена, в които са топонимизирани, е сравнително по-малък.** Вероятно това е следствие от факта, че в общонародния език при назоваването на изпъкнали релефни форми и вдлъбнатини на земната повърхност се отчитат главно общите признаци на географските обекти, поради което значението при тях е обобщаващо. В микротопонимията обаче се онимизират диалектни думи, в които са залегнали допълнителни признаци на обекта.

⁴⁶ Термините са разгледани подробно във Втора глава.

1.3. Орографска лексика, която можем да отнесем към т.нар. семантични диалектизми

Нерядко взаимодействието между *общонародна* и *локално ограничена орографска лексика* в микротопонимията е продиктувано от семантиката на нарицателните, които са в тясната зависимост от многообразието и динамичното изменение на реалиите от географската среда. Сравнително често апелативът, легнал в основата на микротопонима, се отличава с диалектно значение, различно от книжовното. Това са т.нар. *семантични диалектизми*. Така например в микротопонимията на цяла Западна България нарицателното *бряг* е онимизирано освен с книжовното значение 'ивица земя край река, море и др.' (БЕР I 84–85) и с диалектните значения 'стръмнина, урва; стръмен склон, хълм', срв. *Брегà*, стръмнина (Ботевгр); нарицателното *глава* 'най-горната или предна част на тялото на човек или животно' (БТР 1995: 132; РБЕ III 137); 'извор, начало на река' (БТР 1995: 132; РБЕ III 137), нерядко е онимизирано с орографско значение 'височина, връх'; 'обла чукара; могила, заоблена височина, връх с обла форма' (Д.-Тодорова 1987: 110), разгледани във Втора глава.

2. Орографска лексика и микротопоними, възникнали по пътя на преносната употреба

Обект на интерес в изследването представлява микротопонимията от Западна България с участие на орографска лексика, възникнала по пътя на преносната употреба. „Метафоричното име е собствено име, което изразява действително или предполагаемо сходство на назования обект с други предмети“ (Чолева-Димитрова 2002: 23). Поставената изследователска цел е да се хвърли светлина върху лексикалните особености на микротопонимите, да се установят някои закономерности на метафоризацията в българската микротопонимия, същевременно с това да се покаже продуктивността на образната номинация като тип номинативен модел.

Процесът на образуване на топонимията е дълъг. Възникването на имената става по следните начини: чрез естествена онимизация, чрез изкуствено създаване, чрез заимстване на готови имена или именни основи от други езици и чрез исторически преобразувания на онимите. Топонимите, както и микротопонимите се изменят заедно с измененията в географската среда и социално-икономическите условия (това са фактори, които променят отношението на обществото към географската среда).

Както е известно, преносните значения са вторични значения – възникват на основата на преките и се мотивират от тях⁴⁷. Различават се три основни вида

---

⁴⁷ За първичната и вторичната (семантичната) номинация вж. Пернишка 1993. Авторката използва термините *вторична номинация*, *вторична номинативна функция*, *вторичен номинат*, *производно значение*, свързани с ономаσιологичния подход, и *вторична*

пренасяне – метафора, метонимия и синекдоха (в зависимост от това по какъв признак и на какво основание се извършва преносът). За пръв път у нас пренасянето на образ и причините му са изследвани задълбочено от Д. Иванова-Мирчева. „Преносимостта се създава от образното мислене, чрез пренасяне на названието на едно понятие върху друго, с което първото се намира в някаква връзка и зависимост“. Авторката определя преносните значения (вж. термините *преносна употреба*, *образна употреба*) като вид разширени значения на думите, в основата на които често стои метафората или метонимията (Иванова-Мирчева 1979: 54–55; вж. също Пернишка 1993: 28–29). Като най-важен фактор за създаване на преносни значения се смята именно метафората, докато продуктивността на метонимията е значително по-малка (Иванова-Мирчева 1979: 61). Следва да се уточни, че главна роля при номинацията на микротопонимите играят както зрителните възприятия и представи за обекта, така и историческите, стопанските и културните отношения, като топонимните преосмисляния се поместват в трите модела на семантична мотивация – метафора, метонимия и синекдоха (Михайлова 2012: 25, 80). В ономастичната литература е доказано, че метафоричните названия се срещат по-често в микротопонимията и оронимията и по-рядко в хидронимията (Фасмер 51–53; Матвеев 1977: 6; Димитрова-Тодорова 1989: 91), както и че в оронимията преди всичко се среща предметната метафора, докато олицетворяващата е характерна за хидронимията (Димитрова-Тодорова 2001а: 59–65).

2.1. Микротопоними, образувани от или с участието на термини, възникнали в резултат на метафоричен пренос

За целите на изследването могат да се отделят микротопоними от или с участието на думи, които са преминали към сферата на географската терминология, т.е. орографски термини, възникнали в резултат на метафоричен пренос, както и микротопоними от или с участието на думи, които се приближават до функцията на орографски термин (в процеса на назоваване могат да се разграничават тези два съществени момента при прехода на нарицателното име в собствено) (вж. Димитрова-Тодорова 1989: 96). Някои от термините са т.нар. лексикализирани метафори, възникнали са в определен контекст и отначало са се възприемали като живи, ярки и образни, но с течение на времето образността е избледняла и преносното значение е започнало да се възприема като пряко. Тези метафори са представени в речниците като отделни самостоятелни значения на думите (Бояджиев 1986: 57). Съществен за лексикографията е приносът на топонимните изследвания, тъй като често реконструиранияте от имената апелативи са отбелязани с географското си значение единствено в тези трудове.

семантична функция, семантична деривация, вторично значение, лексикосемантичен вариант, свързани със семасиологичния подход към възникването на полисемията, вж. пак там, с. 67–68. Вж. също Попова 1990: 44–46.

Таблица 1. Реконструирани от имената апелативи, отбелязани с географското си значение в топонимните изследвания, които отнасяме към т.нар. лексикализирани метафори

ба̀ба 'височина с гърбава форма; гръбовидна местност'
*бабу̀нкя 'купчина пръст и камъни'
буца 'издатина'; 'могилка, купчина пръст'
буца̀к 'купчина пръст'
баса̀мак 'терасовидна местност'
венец 'скала във форма на венец'; 'дъгата между склона и билото'; 'скалист хребет'; 'камъни или дървета във формата на венец'; 'скална дъга'; 'скала във форма на венец'
вежда 'извит или надвесен рид; скално образуване'
вра̀та 'теснина; тесен проход през скали'; vrata 'Schlucht, Engrab' (Schütz 1957: 46)
врѣга 'изпъкнала местност'
главѝна с изч. знач. '(висока) главеста местност; скално образуване'
гребен 'било на планина или хребет' (БТР 1995: 144); 'било, дял, превал на планина, на рът, зъберак (Геров I 246); 'планинско било' (БЕР I 277); <i>гребень</i> 'горен край на нещо, възвишение, планинска верига' (Тасева 1998: 107–108; вж. също Schütz 1957: 28) – думата отдавна се среща в своето земеписно значение
гред 'продълговато възвишение, рът'; срв. 'слог на нива' (СЗ); 'малко възвишение между ниви; слог, гредя' (БЕР I 277); 'общо наименование на линейни, относително невисоки положителни линейни форми на земната повърхност' (Кънев 1999: 8)
грѣб 'изгърбена височина'; 'хребет, било, рид' (Д. Тодорова 1987: 110; Schütz 1957: 24, 27)
грѣбел 'местност, която прилича на грѣб'
гъз 'заоблена могила; чука; стръмно възвишение' (Д. Тодорова 1987: 111; Schütz 1957: 74)
гъзер//гүзер 'заоблена чука, могила; заоблени височини'
гърло 'тясно място между рътове в планината, устие, боаз; устие на река, място на река, където водата се втича в морето' (Геров I 252); 'теснина, устие' (Димитрова-Тодорова 1987: 111)
влачига̀зница 'стръмно място'
*гъзерчѝна 'заоблена чука'
гювѣч//гювѣдж 'издълбани скали; местност, в която има дупки в скалите'
диса̀ги 'хълм между два въртопа; ниви, над тях хребет; падина с ниви; могила, преполовена от път'
ду̀пѣ 'местност с изпъкнала форма'
*ду̀тина 'естествена могила'
зѣб 'гола, стръмна и заострена скала или каменист планински връх' (Д. Тодорова 1987: 111); 'стърчаща скала или каменист планински връх'
игла̀ 'остър връх, остра скала'
каза̀н 'вдълбнати места'; вж. kazan 'Kessel, Bassin' (Schütz 1957: 39, 102). Апелативът влиза в състава на много топоними, с които се назовават котловинни местности (Димитрова-Тодорова 1989: 92)

клюн 'удължена местност; дълъг и остър рид' (Д. Тодорова 1987: 111); 'извити и издадени ридове, върхове, скали'
клюдер 'дълъг остър рид' (Д. Тодорова 1987: 111)
клин 'вдаден, заострен като клин къс земя или други земни участъци' (вж. Ковачев 1961: 16, 206)
комѝн//кумѝн 'отвесни скали; високи ридове; равно, заобиколено от височини във вид на комин; хълм'
корѝто 'място между върхове, между рътове, което е като корито; котловина (Геров II 400); 'вдълбнатина, издълбано място, където тече река, поток; легло (БТР 1995: 385); 'легло на река'; 'трап' (БЕР II 638–639); 'леговище на река' (Димитрова-Тодорова 1989: 92)
*кормина 'разлата могила'
кѹтел//кѹтел 'вдълбната земеповърхна форма; котловина'
кѹтлина 'голям котел'; <i>kotlina</i> 'Talkessel, Becken, Mulde' (Schütz 1957: 39)
кѹтлина
*кутлена 'падина, валог'
*котлѝш 'котловина'
лѹвица 'терасовидна местност'
лицѐ 'припек, присое; слънчево място, обърнато към слънцето, на юг'; 'хълмиста, висока местност със слънчево, южно изложение' (Д. Тодорова 1987: 111)
нос 'остро вдадена в морето суша' (БТР 1995: 540)
*носѹр//нусѹр 'издаден земен участък, подобен на нос'
нѹсер 'издаден земен участък, най-често рът, бряг, склон; връх'
панѝца 'падина; скални образувания'
<i>пѹничка</i> 'изворчета в скала, издълбана като паница, или за местност, заградена отвсякъде със склонове';
<i>панийчище</i> 'заоблени падини и низини'
пезѹль 'песъчливо, неплодородно място'; 'песъчлив склон, сипей; каменак'
перчем 'китка дървета' (Д. Тодорова 1987: 112); 'височина с шубраци'
пилѹрище 'място, изложено да го пили вятърът'
плат 'равнище на височина'
плѹча//плѹча//пѹча 'плочест камък; местност, в която има плочести камъни и скални отломъци'
пола 'долната част на планина, откъдето се изкачва' (Геров IV 145); 'подножие на планина' (БЕР V 492); 'подножие на планина' (Василева, Керемидчиева 2001: 189)
полѝца 'равнинка в рът или склон'; 'тераси, височини с тераси или пасища'
пѹрта 'теснина; тесен проход през скали'
пѹмпарѝца 'издатина'
пѹп 'полукълбеста могила' (Д. Тодорова 1987: 112)
пѹпка 'изпъкнал земен участък' (Д. Тодорова 1987: 112)
самѹр 'изгърбена височина; седловина'

ребро 'нанадолнище на планина, склон' (Геров V 75); 'склон на планина' (БТР 1995: 831) и други, срв. словен. <i>rèbrje, rebri</i> 'склон, стръмнина' (Дуриданов 1978: 80).
рог 'издадено бърдо на планина' (Геров); 'продълговата местност; дълга местност, която се врязва в гора' (БЕР VI 281). Географското значение не е отбелязано в БТР.
рогопѐч 'припек присѐе'
седлò 'седловина'
скут 'поли на склон, планина' (Д. Тодорова 1987: 112); 'поли на планина' (Заимов/ Zaimov 1967: 62; Чолева-Димитрова/Choleva-Dimitrova 2009: 397); 'поли на склон' (Димитрова-Тодорова/Dimitrova-Todorova 1987: 112)
стенà//стѐна//стѝна//стену 'възправена скална стена'; 'скалист склон; стръмно, каменисто място'
стол 'равно било, заравнена височина, скална тераса'
странà 'страна на река, страна на планина, страна на височина; стръмнина'; 'стръмнина; 'равен склон на височина'; 'краище, околност'
страж/а/ с изч. знач. 'високо място, откъдето се вижда цялата околност'
стълба//слъба//съба 'терасовидна местност'; 'високи скали като стълби, терасовидни наклони и скални лавици'
сърп 'местност с извита форма'
тѐме 'височина; гола страна на било' (вж. Д. Тодорова 1987: 112); 'най-горният заравнен дял на планина, заравнен планински връх' (Видоески/Vidoeski 1999: 157)
тепсия 'равни места'
тиган 'равни места'
тѝкла, тѝкли 'скалиста местност'
тъпан//тупан 'заоблено незалесено равнище или хълм, височина'
ухо, уши 'двувърхо било, съседни еднакви чуки или върхове' (Д. Тодорова 1987: 112); 'две съседни височини или прорез, който наподобява уши на животно; две изправени съседни скали; място, където се пресича било; прорез през скали за минаване; седловина между две остри скали, седловина с път'
фунѝя 'тясна падина; скална теснина'
чàрдак 'местност, издигната над околността'; 'терасовидна местност'
чàша//чѐша 'вдлъбната земеповърхна форма'
чѐлò 'изпъкнал хълм; издадена напред земна маса' (Д. Тодорова 1987: 112); 'равнинка между два рида; равно и голо място на планина; предният дял на връх на планина' (Видоески 1999: 171)
шѝло 'високо остро място'
шѝя 'теснина, тясна ивица' (Д. Тодорова 1987: 112)

Имената, образувани от тези апелативи, убедително потвърждават, че силната връзка между нарицателно име и собственото е безспорен факт. Може да се каже, че „Преосмислянето на термините намалява дистанцията между тях, апелативите и топонимите“ (Михайлова 2012: 80) – срв. МИ *Зъбер*, нащърбен гребен (Брезн); *Пралуката*, теснина през скали с път (Врач); *Ребрата*, зареда от скали (Врач) и т.н В някои случаи преносното значение на една дума става основа за образуване на нови думи чрез морфологични и синтактични словообразователни средства (Иванова-Мирчева 1979: 66). Такъв е случаят с нарицателното *зъб* 'костен израстък в челюстите на човешка или животинска уста', което по преносен път е станало база за образуване на думите *зъбер* 'гола стръмна и заострена скала или каменист планински връх' (БТР 1995: 282); 1) *остра*, стръмна скала, канара; скала и 2) *планински връх* само от камъни без трева, рудина (Геров II 1976: 167); *зъберче*, *зъберак* 'място със зъбери' (срв. *гъз* → *гъзер*; *нос* → *носер*) и др.

2.2. Микротопоними, образувани от или с участието на апелативи, които се приближават до функцията на орографски термин

Може да се отдели и група микротопоними – образувани от или с участието на апелативи, които се приближават до функцията на орографски термин. Тази група имена е доказателство, че нерядко именно метафората лежи в основата на превръщането на едно собствено име в нарицателно. Действително във всеки момент от развитието на езика „могат да се видят различни видове преносни употреби и различни степени на тяхната лексикализация“. Дори сходството между предметите да бъде резултат на субективно, индивидуално уподобяване, то може да породи метафора, а макар индивидуална „с течение на времето тя може да стане езикова, да се лексикализира и да се превърне в ново значение на думата“ (вж. Иванова-Мирчева 55–62). Микротопоними като *Гювѐджо*, скала с вдлъбнатина като гювеч (Дупн) (Еленин 2006: 228); *Иглата*, гол връх; самотна, много остра скала; *Дяволските игли* (Дупн) (Еленин 2006: 270; 271); *Комино*, рид с дъбова гора и пасище; стръмен склон с пасища; горист склон (Радам) (Чолева-Димитрова 2009: 254); *Ба̀бина панѝца*, падинка с ливади (Берк); *Богови панци*, отвесни скални образувания (Врач); *Панѝца*, котловинка (Брезн) (Велев 1984), (вж. Димитрова-Тодорова 1989: 93); *Пор̀тата*, тесен проход през скали (Врач); *Пор̀тата*, скалиста теснина на р. *Скак̀вица*; ниви между стръмнини; тясна клисура на р. *Рилска*, *Пор̀тите*, хълмист път между скали, тясно място на р. *Джѐрман* в Рила; *Слѐбица*, терасовидни наклони и скални лавици (Врач) (Николов 1997: 393); *Тепс̀ията*, скалиста равнина (Гоцед) (Иванов 1996: 175); *Теп̀цията*, височина с равно било, заето с ниви (Дупн) (Еленин 2006: 449); *Тигай̀ньо*, равнище върху височина (Монт) (Михайлова 1984: 178); *Чардака*, терасовидна местност; склон (Гоцед) (Иванов 1996: 188) и много други съхраняват своята номинативна

образност. Тези и подобни оними са на границата между собствени имена и термини и свидетелстват за значимостта на образите и на техните номинативни възможности⁴⁸.

2.3. Микротопоними, образувани от или с участието на апелативи, изпълняващи функцията на орографски термин

Третата група метафорични микротопоними произлиза от нарицателни имена, изпълняващи функцията на географски термини. Микротопонимията предлага изключително богат материал, полезен за диалектен речник – разгледаната група физикогеографски имена съдържа множество диалектни и остарели думи в езика ни. Онимизирани са както общонародни думи като *блюдо*, *бъклица*, *бъчва*, *ведро*, *весло*, *възел*, *гайтан*, *гърне*, *дреха*, *капак*, *камина*, *каца*, *килер*, *килия*, *клеци*, *кобила*, *каса*, *колело*, *копито*, *крачул*, *лопата*, *магаре*, *менгеме*, *мишка*, *мъж*, *наковалня*, *нишка*, *орел*, *петел*, *пирамида*, *пиленце*, *порта*, *промка*, *пробой*, *прозорец*, *свещ*, *секира*, *смок*, *таванче*, *тенеке*, *торба*, *точилка*, *фенер*, *фурна*, *хазна*, *халка*, *шарка*, *шепа*, *шиш*, така и тяснодиалектни като *вѝтел*, *воднѝк*, *возѝлница*, *гѝгла*, *гѝня*, *двоѝнка*, *джуруѝляк*, *дрѝнкало*, *захлупѝк*, *загѝлавка*, *кавад*, *калбѝр*, *катарѝга*, *кѝлдѝр*, *клѝмбало*, *ковѝрки*, *кѝлец*, *колѝд*, *кукѝрица*, *кучка*, *къомбѝ*, *наѝвиляк*, *облѝц*, *пѝросѝя/пѝрусѝа*, *пѝдник*, *подниче*, *праѝшка*, *приѝшив*, *раѝлник*, *риѝтла*, *седаѝло*, *соваѝлъка*, *соѝпа*, *стоялка*, *стрѝки*, *точѝло*, *чембѝр* и много други. Срв. онимизацията на тези апелативи в местните имена: *ведро* 'съд от дърво за вода' → *Ведриѝца*, заоблен връх с пасище и ливади (Врач); *гайтѝн* 'плетена връв за обшиване, обточване на дрехи' → *Гайтѝн*, тераса с ниви, заобиколена покрая със скали; терасен дол, ограден със скали (Врач) (Николов 1997: 142); *гаѝчи* 'гащи' → *Гаѝчи*, фиг. за разклонен дол (Монт); *Гаѝцини баѝбки*, разклонение на дол с плитка подпочвена вода; *Гаѝците* (Врач); *гѝня* 'горна дреха' (БЕР I 294) → *Гѝня*, падина с гора и кладенец. Местността е названа така, защото мястото е 'закрито, закътано' (Монт); *клѝци* 'железен уред, инструмент, който служи за залавяне на предмети, изтегляне на гвоздеи и др.' → *Клѝците*, гора, скали във формата на клещи, фиг. (Разл); *клин* книж. 'къса дървена или желязна клечка, заострена в единия край'; диал. 'голям гвоздей' (Видинско, Прилеп); 'забита кука, на която се окачват съдове в кухня' (Рила, Брезн, Радам, Соф, Лом, Белоградч, СЗ) → МИ *Клѝнецо*, долина, която прилича на клин, *Клѝно*, *Клѝновица*, пресечена местност от ридове и дървета във формата на клинове (Разл); срв. *клин* 'вдаден, заострен като клин къс земя или други земни участъци' в МИ *Клѝнѝт*, нива, заострена в единия край като клин

⁴⁸ За това, че процесите на апелативизация и онимизация (проприализация) постоянно укрепват взаимните отношения между нарицателни и собствени имена, виж и Бланар (Бланар 1981: 114).

(Севлиево) (Ковачев 1961: 16, 206); (вж. Димитрова Тодорова 1989: 94); *ку̀ка* 'дървена или желязна, закривена и заострена на края пръчка; игла за плетене' → 'извити скали; завой': *Ку̀ката* (Год); *Ку̀ката*, рът (Ботевгр); *Ку̀ката*, висока крива скала, *Ку̀ките*, извити скали (Врач); *облѐц*, умал. от *облак* със знач. 'част от самара, където се навива въжето' → *Облѐц*, гол връх, фиг., за обл в говора се използва *ва̀лчес/т/* (Дупн) (Еленин 2006: 357–358); срв. *облак* 'предна дъска на самар' (Девинско, Асеновградско, Пловдивско); 'предна част на самар' (Тиквеш) и др. (БЕР IV 747); *петел*: *Петлѝте*, връх в СЗ Рила с назъбен скален гребен (Дупн) (Еленин 2008: 375); *пеперу̀га* (от *пеперуда*): *Пеперугата*, терасовидна нива (Разл) (Попов 1979: 138); *по̀рта* 'широка и здрава дворна врата откъм улицата' → *По̀ртата*, скалиста теснина на р. *Скакавица*; ниви между стръмнини; тясна клисура на р. *Рилска*, *Портите*, хълмист път между скали, тясно място на р. *Джерман* в Рила (Дупн) (Еленин 2006: 386); *потон*, *потун остар*. 'таван' (БТР 1995: 712); *Потунето*, скали, фиг. (Гоцед) (Иванов 1996: 155); *препа̀ска* 'връв или ивица плат, кожа и др. за препасване': *Препа̀ската*, скален венец, който препасва склона на Й̀олковица, фиг. (Врач) (Николов 1997: 357); *прѐшив* 'голяма коларска черга' (БЕР V 686–687): *Прѐшива*, височина, която се е разтлала като *прѝшив*, фиг. (Белосл); *пробо̀й* 'остро сечиво, с което пробиват дупки на желязо' (Геров IV 167) → 'остър връх': *Пробо̀йница*, остър връх. Семант. равно на МИ *Игла̀та*, *Шило̀то* (Берк); *рѝтла* 'странична дъска на кола' → *Рѝтлите*, отвесни и дълги успоредни скали (Врач) (Николов 1997: 374–375); срв. *рѝтла* 'дърва, наредени като стена' (Геров V 79); *смок*: *Смок*, изправена скала, пренасяне на образа (Врач) (Николов 1997: 394); *страка̀*, *страки* 'стърчащи страници на волска кола' (Николов 1997: 405); срв. *стръка̀* 'двете дървета отпред на кола, между които се впряга кон или магаре' (Геров V 273); *Стракѝте*, дълбок дол и изправени скали (Врач) (Николов 1997: 405); *Стръкѝте*, горист рът, два дола и ниви, фиг. (Монт) (Михайлова 1984: 176); *Стръкѝте*, място, което има вид на разсоха, чатал (Белосл) (Попов 1960: 166); *фу̀рна* 'голяма зидана пещ за печене на хляб, ястия и др.; част, дял от готварска печка, където се пече хляб, ястия и др.': *Фу̀рната*, ниско място под планинско било, което прилича на фурна (Разл) (Попов 1979: 164); *халка* 'метално, дървено или пластмасово колело; брънка, звено; годежен пръстен' от тур. < ар. (БТР 1995: 1031): *Халка̀та* /*Алка̀та*/, естествен отвор в каменния масив на вр. *Злия зъб* при съединяването му с централното било, фиг. (Дупн) (Еленин 2006: 466); **ха̀рба*, стб. 'копие'; 'старо турско късо и дебело копие (Геров V 487): /*X/* *а̀рбите*, изправени остри скали (Врач) (Николов 1997: 433); *шиш* 'дълга пръчка, заострена на единия край': *Шишинцѝ*, няколко успоредни ниски продълговати един до друг рѹта, поради сравнение с *шиш/ове/* (Брезн) и много други.

Както стана ясно, по принцип не всички лексикални единици се проприализират – топонимообразуващи са само определен кръг лексикални основи и афикси. Скоростта на проприализацията зависи от честотата на употреба на даден топоним и от езиковата му принадлежност (свой или чужд) (вж. Михайлова 2012: 15–16).

Понякога е трудно да се определи дали дадено местно име е продукт на образна номинация. Сложността произтича от изключително разнообразната мотивираност на имената. На трудностите при определянето на конкретното или преносното значение на дадено едноосновно име обръща внимание В. Пјанка. Тази група имена той определя като преходна между *топоономастичните апелативи*, които се употребяват в топонимията със своето реално значение, и групата *нетопонимни апелативи*, които се употребяват със своето преносно значение. Някои от тях могат да бъдат употребени в конкретното си значение. Например микротопонимът *Капа* – има случаи, в които някой е изгубил шапката си на това място и оттам е дошло името му (Пјанка 1970: 243–245). Други автори също обръщат внимание на факта, че понякога изследователите, опитвайки се да извлекат буквална информация от топонимията, могат да се окажат в примката на историческия буквализъм или „географския натурализъм“ (вж. Матвеев 1977: 11–12; Никонов 1965: 23–28).

3. Произход на орографската лексика в микротопонимията от Западна България

3.1. Старинни, редки и изчезнали думи в микротопонимията, орографска лексика с избледняло или променено значение

Смята се, че Западна България е територията, на която са съхранени едни от най-старинните географски имена. В подкрепа на това твърдение са изследванията на акад. Владимир Георгиев и проф. Йордан Заимов. Вл. Георгиев, въз основа на данните от хидронимията и историческата география, доказва, че славяните са се заселили първоначално на компактни маси в Западна България и отчасти в Североизточна България и постепенно са проникнали на изток и юг (вж. „Българска етимология и ономастика“, 1960 г., „Траките и техният език“, 1977 г. и др.), Й. Заимов, използва географското разпространение на старинни етнически имена (на *-яне* и *-ци*, от типа *Доляне*, *Горичане*, *Душанци*, *Кремиовци*, *Драгановци*, *Кметовци*, *Белотинци*, *Попинци*, *Връблянци* и т.н.) в българската топонимия, за да установи главните пътища на заселване на славяните на Балканския полуостров. Въз основа на тези данни ученият определя, че най-рано и гъсто е била заселена централната част на Балканския полуостров, към която спада Западна България, откъдето главно славяните са се придвижили на изток (вж. „Заселване на българските славяни на Балканския полуостров. Проучване на жителските имена в българската топонимия“, 1967 г.). Проучването на микротопонимния материал, с особен оглед на орографската лексика, потвърждава извода, че в западнобългарската топонимия са запазени не малко думи, които вече са изчезнали в говорите, запазени са само в онимната лексика и очертават ареали със старинни елементи.

Таблица 2. Реконструирани от имената апелативи, запазили изчезнали значения

нарицателни, които пазят изчезнали значения	ареали
бърлòга главìна горà гред планинà пола подлòга полица поличка пòлог страж/a/	Брезн, Год, Соф Монт, Гоцед Гоцед СЗ Дупн, Пирд, Ботевгр Врач Берк Монт Монт, Дупн Ботевгр Берк, Монт, Белосл, Врач, Брезн, Разл, Гоцед

Таблица 3. Реконструирани от имената изчезнали, редки и старинни географски апелативи

изчезнали, редки и старинни географски апелативи	ареали
*арчаг бабка *бабунка балван стб. бездъна, бездъние *верейца впа//вапа//вопа връздòлчина вр(ъ)лòга въртанка *въртòль гамка гамляк глаз *глама, гламе *гламей *голèц *голийак голомразица изч. голү(х) *гро/х/òтище гро/х/àлка *гъзерчина джугел джугер джугла *дупа *дутина дъбрь, дъбрь *драга *жèжница	Берк, Год Лом, Монт, Берк, Белосл, Врач, Год, Ботевгр и Брезн на югозапад Брезн Монт, Год, Соф, Слив, Дупн, Врач, Пирд Монт, Врач, Соф Монт, Дупн Югозападна България – Дупн, Радом, Разл и Гоцед Врач Монт Брезн Гоцед Белосл, Врач Врач Берк, Банско Берк, Монт, Врач, Ботевгр, Пирд Берк, Ботевгр Монт Монт Брезн Брезн, Радом Ботевгр Монт Берк Врач, Пирд Врач Лом, Врач, Кулско, Петрич, Пирд, Брезн, Белоградчишко Лом, Берк, Монт, Год, Врач, Брезн, Радом, Пирд, Гоцед Пирд Дупн и Гоцед Брезн, Ботевгр Монт, Брезн

*завал	Брезн
*загѡр(ь)е	Берк, Год
*занѡга	Мих, Белосл, Берк, Год, Врач, Брезн, Радом, Ботевгр, Пирд, Гоцед
злин	Врач, Ботевгр, Разл
ка̀мен, ка̀мень	Брезн, Дупн, Ботевгр, Гоцед, Разл
*кормина	Пирд
*котлиш	Монт
*крес	Брезн, Дупн, Санданско, Чипровци
кѹкул//кѹкуль	Врач, Радом, Ботевгр, Пирд, Гоцед, Радом
*кутлена	Берк, Брезн
*ликце	Монт, Берк
*лѡгор	Монт, Год, Пирд, Ботевгр и Брезн
*мла̀мол	Брезн и Дупн
стб, ннѣць	Врач
*носѡр//нусѡр	Дупн, Радом, Разл
но̀сер	Монт, Берк, Врач, Год
обрьшина	Монт, Берк, Белосл, Врач, Брезн, Радом
ѡвраг	Радом
*па̀деш	Берк, Врач, Пирд, Ботевгр, Дупн, Соф
*па̀дище	Дупн, Разл
*пекли́ца	Радом
*печени́к	Брезн, Врач
подъ̀горнѣ	Ботевгр
понога	Дупн
*преско̀к	Ботевгр
*придо̀ль	Монт
*припо̀н	Гоцед
пригор	Берк и Год
*провали́я	Брезн
прова̀лѣц	Врач
прова̀лье	Врач, Монт
пъ̀лз	Врач, Ботевгр, Дупн, Радом, Санданско, Брезн, Пирд, Разл, Гоцед
раздо̀л	Ботевгр
*раздо̀ла	Лом, Монт, Берк, Врач, Дупн, Брезн, Радом
раздо̀лец	Гоцед
раздо̀лина	Врач и Гоцед
раздо̀лчина	Монт
*разпа̀дина	Монт
*реп	Врач
рогопѣч	Монт
*сипа̀к	Врач, Год
скръ̀ка	Монт
*средиль	Монт, Дупн, Разл, Гоцед
*средѡк	Врач, Год, Брезн, Ботевгр, Разл, Гоцед
средѡбѣрдо// средѡбѣдье//средѡбѣге	Ботевгр
средодо̀л	Брезн
средорид	Брезн
средоридар	Брезн
средорѣт	Врач
средорѣтина	Берк, Монт
средорѣтчина	Монт
средорѣтляк	Ботевгр
средорѣк	Берк, Монт, Дупн, Год, Разл, Ботевгр
*страшер	Берк, Врач
*струг/a/	Берк, Врач, Год, Гоцед, Радом
стружище	Трън
*стрѣмоль	Берк, Врач, Год, Гоцед, Радом, Ботевгр
*сушило	Монт
*сушек//шушек	Берк, Врач, Ботевгр
сътѣска	Радом
тикляш	Берк
тро̀халь	Гоцед

*удол *у̀сад хрид//хрит *челопѣк *ямѹга 'яма'	Радом, Гоцед Врач, Пирд, Дупн, Ботевгр Радом, Разл и Гоцед Монт, Соф, Врач, Ботевгр Монт

3.2. Заимстваните апелативи в говорите и тяхното отражение в микротопонимията

В диалектите се употребяват думи от арабски, персийски и османотурски произход, като някои от турските лексикални заемки са станали неотменна част на речниковия състав на българския език (Д.-Тодорова 2009: 57). От такива нарицателни имена са възникнали редица микротопоними, които са приели членната форма на българските съществителни имена, както и граматичните свойства като род и число.

• Заети от арабски, персийски и османотурски език са следните нарицателни:

Таблица 4. Реконструирани от имената апелативи, заети от арабски, персийски и османотурски език

заети термин	ареали
алча̀к	Радом, Пирд, Разл, Гоцед
баир	в цяла Западна България с изключение на Белосл, Врач, Ботевгр и Брезн
баирджик	Гоцед
балкан	Врач, Ботевгр
бат-к	Гоцед
бел	Радом, Разл
боаз//боас, богаз	Гоцед, Дупн и Пирд, Монт и Берк
буру̀нь	Лом, Дупн, Разл, Гоцед
гювѐч	Год, Дупн, Брезн
гювѐдж	Радом
даг	Пирд, Гоцед
дервѐнт	15 едносъставни МИ в Самок, Пирд, Год, Гоцед, Дупн, Радом, Брезн
дерѐ	Берк, Монт, Врач, Дупн, Пирд, Разл, Гоцед
дережик	Гоцед
дивиртмѐч	Пирд
дурѹк	Берк, Гоцед
йоку̀ш	Дупн
каза̀н	Дупн, Брезн, Разл, Гоцед, Пирд
кайра̀к, кайря̀к, кайрек	Берк, Самок, Пирд
канара̀	Дупн
каш	Самок
кая	Брезн, Самок, Пирд, Гоцед
кула̀	ЗБ
мара	Белосл, Ботевгр, Гоцед
таш	Брезн, Дупн, Пирд, Разл, Гоцед

таслиджа	Дупн
ташлия	Дупн
ташлѝк	Гоцед
тепе	ЮЗ
тепсия//тепция	Дупн, Разл, Гоцед
сърп	Берк, Радом, Разл
съртичка	Гоцед
хандѝк	ЮЗБ: Брезн, Дупн, Радом, Пирд, Благоевгр, Разл и Гоцед
чал	Дупн, Разл, Гоцед
юк	Пирд
ямач	Берк, Самок
яка	Дупн, Гоцед
ялман	Пирд

- Заети от румънски са следните нарицателни:

Таблица 5. Реконструирани от имената апелативи, заети от румънски език

зает термин	ареали
*вал	Берк, Год, Ботевгр, Санд
грòпа	Лом, Белосл, Врач
gurgui	Белосл, Дупн, Радом
цàрина	Год

- Заети от гръцки са следните нарицателни:

Таблица 6. Реконструирани от имената апелативи, заети от гръцки език

зает термин	ареали
лаккоѝ	Гоцед
камàра	Лом, Белосл, Врач, Берк, Год, Гоцед
камàрица	Дупн, Пирд
клѝцаѝ	Радом
панагòн	Пирд
пезу̀ль	Монт, Берк, Врач, Дупн, Радом, Брезн
петроѝ	Гоцед
самàр	Берк, Монт, Врач, Брезн, Радом, Разл, Гоцед, Пирд
тумба	Брезн, Дупн, Радом, Гоцед

- От латински: *би́гла*, *клицу́ра*, *costa* 'ребро' (Брезн); *пòрта* (ЗБ); *тѝкла* (Разл, Гоцед); *цѝркус* (лат. *circus* 'кръг') (Дупн);
- От унгарски: *шарампол* (унг. *sorompó*). В Монт, Белосл, Дупн и Пирд се откриват 7 едносъставни МИ от тур. *şarampol*, заето от унг. *sorompó* 'оградено място, укрепление, зид';
- От немски: *ша́нец* 'дълъг ров, окоп' (Дупн, Радом) (нем. *schanze*).

4. Топонимизираща активност на орографската лексика в състава на микротопонимията от Западна България

Броят на микротопонимите, в които са топонимизирани термините с най-голяма честотност и най-широки ареали, е приблизително следният⁴⁹:

НАЗВАНИЯ ЗА ИЗПЪКНАЛИ ЗЕМЕПОВЪРХНИ ФОРМИ

Таблица 7. Топонимизирани термини за изпъкнали земеповърхни форми с най-голяма честотност и най-широки ареали

термин	ЗБ	СЗБ	ЮЗБ
камик	968	448	520
рид	728	6	722
рът	622	403	219
чукар	513	253	260
брег	345	221	124
чука	329	127	202
лице	319	251	68
бърдо	234	111	123
мъртовина	216	188	28
усое	183	44	139
стран	175	127	48
страна	143	55	88
дел	138	84	54
грамада	115	36	79
било	110	85	25
клицура	92	34	58
кукла	88	59	29
усойна	69	31	38
припек	44	34	10
присое	228	16	212

Термините участват в състава на 5659 МИ.

⁴⁹ Термините са подредени по честота, посочени са ареалите северозапад–югозапад.

НАЗВАНИЯ ЗА ВДЛЪБНАТИ ЗЕМЕПОВЪРХНИ ФОРМИ

Таблица 8. Топонимизирани термини за вдлъбнати земеповърхни форми с най-голяма честотност и най-широки ареали

термин	ЗБ	СЗБ	ЮЗБ
дол	3495	1624	1871
падина	1890	832	1058
валог	532	63	469
дупка	426	171	255
локва	414	296	118
блато	198	31	167
трап	259	125	134
рупа	105	62	43
хендек	120		120
бапка	100	92	8
въртоп	93	24	69
долчина	86	69	17
яма	82	43	39
ровина	72	7	65
раздолец	54	20	34
долина	38	1	37
раздол	37	3	34
подмол	20	16	4
пропаст	41	33	8

Термините участват в състава на 8512 МИ.

Представените данни дават основание да се обобщи, че топонимизирани-те орографски термини в микротопонимията на Западна България участват в състава на общо 14 171 МИ. Бройките са приблизителни, тъй като с всяко ново топонимно изследване могат да се допълнят. Сборът им от една такава обширна територия обаче е достатъчен, за да се проследи състоянието на дадената микротопонимна система.

По отношение на топонимизиращата активност и ареалното разпространение на онимизираната орографска лексика в микротопонимията можем да групираме близките по значение думи в три групи:

- Думи с голяма честотност и широки ареали (най-често това са активни в говорите названия);
- Думи с по-тесни ареали и спорадическа фиксация (нерядко това са излизали от употреба названия);
- Думи с точни ареали и единична фиксация (най-често старинни думи, излезли от активния речник)⁵⁰.

⁵⁰ Ареалният метод се прилага единствено с цел да се очертаят основни тенденции в микротопонимията – не се навлиза в подробности, касаещи ареална лингвистика, за която

4.1. Топонимизираща активност на орографската лексика за изпъкнали земеповърхни форми и техните елементи

- **От общите названия за възвишеност с големи размери** като най-разпространен орографски термин ясно се очертава нарицателното *дел*. *Планина* се среща в голям брой микротопоними в райони с планински релеф като Берк, Монт, Врач, Гоцед, Радом със значение 'голямо земно възвишение', в Дупн и Пирд се среща с изчезнало значение 'планинско пасище'; *гѝра* в значение 'планина' се среща еднократно като втора съставна част в микротопоним от Гоцед. Изключително рядко се подлагат на топонимизация апелативите *балкѝн* и *даг*, които се срещат само в югозападната микротопонимия – *балкѝн* (Врач и Ботевгр), а *даг* (Гоцед и Пирд).

- **От общите названия за възвишеност с по-малки размери с най-висока топонимизираща активност и с най-широки ареали** се очертават термините *рид* и *рѝт*. Поради значителната честота на термина *рид* в югозападната микротопонимия там са онимизирани и най-много производни от него⁵¹, на термина *рѝт* – в Северозападна България. Прави впечатление, че от югозападната топонимия онимизиращата активност на думата *рѝт* в Ботевгр е висока, за разлика от *рид*. Като най-разпространен по честота следва терминът *бѝрдо*, след него *баир*, най-разпространен в микротопонимията на Гоцед. Апелативът *гред* е онимизиран в 37 МИ – 35 СЗ и 2 ЮЗ (не се регистрира в топонимията на Брезн, Дупн, Радом, Разл и Гоцед). Апелативът *вис* е онимизиран в малко на брой МИ предимно в Югозападна България (Монт, Врач, Год, Радом, Брезн, Дупн, Кюст, Гоцед) – имената са старинни.

Малко земно възвишение в цяла Западна България се означава с названието *могѝла*, като в Югозападна България се среща и терминът *тѝмба*, който е най-разпространен в Гоцед. Отново в микротопонимията на Югозападна България (в Пирд, Гоцед и Разл) се срещат неголям брой МИ от нарицателното *сѝрт* и *тепѝ* (Пирд, Гоцед, Разл, Дупн, Радом и Брезн). В Ботевгр има само едно име *Тепѝто*, връх.

Книжовните нарицателни *височина*, *склон*, *хѝлм* рядко се поддават на топонимизация.

установяването на ареалите, тяхната типология и класификация е първостепенна задача. Вж. Радева, В., Увод в ареалната лингвистика. София, 2001, с. 19–20. По-голямата топонимизираща способност на някои термини в дадени околии прави възможно по-отчетливото определяне на ареала (вж. пак там, с. 56).

Изясняват се различията в лексикалния състав на микротопонимите, които хвърлят светлина върху лексикалните различия в междудиялектен план, без да се влиза в подробности, характерни за едно чисто диалектоложко изследване.

⁵¹ Прави впечатление, че в топонимията на Белосл терминът не се среща, а в Мих и в Пирд се среща единично (за разлика от тур. *сѝрт* в Пирд); в Ботевгр нарицателното е онимизирано само като втора съставна част на два двусъставни топонима, за разлика от нарицателното *рѝт* (Михайлова 2008: 198).

С по-тесни ареали и спорадическа фиксация са думи като *брѣчина* 'бърдо' (Разл)//*бърчина* (Гоцед); умал. *могѣлица* (Брезн, Дупн, Радом, Разл); *магѣлица* (Гоцед); *могѣлче* (Брезн), *могильчѣ* (Радом), *могилчѣ* (Дупн, Радом); събират. *могѣлище* (Брезн); *могѣле* (Врач, Ботевгр); *ридѣр* (Брезн, Год, Радом) и *ридѣна* (Радом, Дупн); *ридарчѣ* (Радом); *ридѣ* (Дупн); *ридѣк* (Монт); *ридарѣ* (Радом); *ридѣице* (Дупн); *рѣчѣк* (Берк); *рѣтище* (Ботевгр); словообразователните диалектизми *рѣ/т/чина* (Берк, Врач); *ратѣлина*//*рѣтилина*, широко разпространено в Пирд и рядко в Ботевгр (*арчина* и *арчинка*) (Берк); *рѣ/тѣц*//*ѣртѣц* (Монт, Берк); *рѣ/тѣч*; *рѣ/тѣчка* (Монт), също *рѣтѣче* (Монт); *рѣтѣк*//*рѣтѣк*//*ѣртѣк*//*рѣтѣг*//*артѣк* (Монт, Белосл, Врач, Ботевгр). Главно в северозападната топонимия е разпространено нарицателното *тѣтма*, познато в говорите на Берк и Монт, във Врач и Год се използва производното *тѣтмар*.

Думи с точни ареали и единица фиксация са нарицателното *висина* (Брезн); изчезналият апелатив **висота* (Брезн); изчезналото нарицателно **гѣрка* (Берк и Ботевгр); *чѣта* (Радом).

• **От названията за скалисти височини с най-голяма честота и най-широки ареали** в микротопонимията се очертават термините *грамѣда*, *кѣкла*, *чука*, *чукѣр*, *чукѣра*. Като основна опозиция може да се посочи по-голямата активност на термина *кѣкла* на територията на Северозападна България и във Врачанско⁵² (в МИ в Лом, Белосл и Пирд терминът *кѣкла* не се открива) срещу по-голямата активност на *чука* в югозападната топонимия (и в югозападните говори – без врачанския). Доказателство за това са ареалите на регистрираните производни семантично-словообразователни деривати на термина: *чукѣ*, *чукѣла*, *чукѣлица*, *чукѣка*. Изключително много се поддава на топонимизация нарицателното *чукѣр* (в цяла ЗБ), като отново в югозападната топонимия малки височини и могили се назовават с оними, образувани от или с участието на *чукарчѣ*, *чукѣ*, *чукарица*, *чукѣрка*, *чукѣлица*, *сѣщо чукѣка* и *чукѣица* – това са термините с потесни ареали и спорадическа фиксация. Прави впечатление, че нарицателното *гѣма* 'гола височина; голяма гола скала; каменист връх; чукар' е топонимизирано в около 60 имена на северозапад, докато в югозападната микротопонимия е ономизирано само веднѣж в Ботевгр.

С по-тесни ареали и спорадическа фиксация са още имената, в които са топонимизирани апелативите *джѣгла* (Лом, Врач, Пирд, Брезн); *джѣгел* (Врач, Пирд); диалектното *крѣи* (Монт, Берк, Врач); старинното и рядко *крѣи* (Монт, Берк, Белосл, Врач, Ботев, Дупн); *кукѣл*//*кукѣуль*//*кукѣоль* (Пирд, Врач, Ботевгр, Гоцед, Радом); *чукѣла* (Врач, Пирд, Ботевгр, Гоцед, Радом, Брезн).

⁵² Вж. Костадинова (Данчева), Н. *Наблюдения над орографската терминология за изпъкнали форми в бившата Врачанска околия*. – В: Сборник доклади от научна конференция 2007 за студенти, докторанти и млади научни работници, том III социално-икономически и хуманитарни науки. Пловдив, Имеон, 2007, с. 84–90, ISBN 978-954-9449-13-6.

С точни ареали и единична фиксация се оказват онимизирани апелативи като производните *джугляш* (Врач); диалектното *джуджер*//*джугер* (Врач); *кръ/шак* (Монт); *кръшей* (Берк; Врач); *кръшийя (Берк); умалителното *куклица*; събирателните *куклище* (Врач) и *куклье* (Врач); *чуклина* (Брезн); събирателните *чукъе* (Брезн); *чукаръе* (Радом); *чучица* (Брезн). Наричателното *чота* откриваме еднократно в микротопонимията на Радом. Локални по разпространение в микротопонимията са и заетите от тур. *южсек*, *южак* в Пирд.

- **Апелативите, в значението на които е актуализиран семантичният признак 'покрит с растителност'**, са оформени с различни суфикси и са топонимизирани в неголям брой микротопоними: *голаш* (Монт); *голеш* (Дупн); *голешина* (Радом); *голина* (Лом, Монт); *голияк* (Монт); *гoliaк* (Берк); *голак* (Дупн, Гоцед).

- **Названия на части от структурата на възвишените форми на релефа: От названията за върхове най-разпространени в микротопонимията** са термините *било*, *врѣх*, *грѣбен*, *венѣц*. С най-висока топонимизираща активност в тази семантична група е апелативът *било*. Топонимизиран е в близо 110 МИ, от които около 85 в северозападната топонимия и около 25 в югозападната – дори в микротопонимията на Разл и Гоцед терминът не се среща. Отново по-често в северозападната топонимия откриваме *венѣц*, докато терминът *грѣбен* е характерен за Югозападна България. Чести са и МИ в цяла Западна България, в състава на които се регистрира терминът *врѣх* с неговите варианти и производни.

Книжовното название *хребет* не се поддава на топонимизация.

С по-тесни ареали и спорадическа фиксация се оказват заемките *чал* и *дурук*, които се срещат в неголям брой МИ в югозападната топонимия и са по-разпространени в източната българска топонимия. Терминът *чал* е онимизиран в малко на брой имена в Дупн, Самок, Разл, Гоцед, *дурук* в няколко микротопонима от Берк и Гоцед.

С точни ареали и единична фиксация са умалителните стари образувания *врѣшѣц*, *врѣхчец* (Врач); *вѣнчич* (Монт); рядко срещаното диалектно *пригор* (Ботевгр).

- **От названия за склонове и стръмни места най-често срещаните термини** от семантичната група са *брег* – 345 имена, *стран* 175 и *страна* 143 имена. *Брег* и *стран* се срещат значително по-често на СЗ, *страна* – на ЮЗ. Значително по-малко са имената, в които са топонимизирани нарицателните *урва* (Монт, Белосл, Берк, Врач, Гоцед); *врѣляк*//*врѣлак* (Лом, Монт, Берк, Дупн, Брезн, Радом, Ботевгр, Гоцед); *стрѣмолъ* (Берк, Год, Радом, Врач, Ботевгр); *припор* (Берк, Дупн, Радом, Ботевгр, Пирд, Разл, Гоцед).

С единична фиксация и тесни ареали са микротопонимите, в които са онимизирани диалектни апелативи като *врѣлище* (Монт); *врѣ/люга* (Монт); *врѣлеш* (Радом)//*врѣлеш* (Врач, Ботевгр); *врѣлина* (Пирд); вж. *врѣлешко* (Разл);

диалектните *брежѝна* и събират. *брѣжинѣ* в МИ в Год и Брезн; *стрѣнище* (Брезн); старинни и редки нарицателни като *злин* (Ботевгр, Свогенско, Соф, Разл) производното *злѝняк* (Врач, Ботевгр); изчезналото нарицателно **припѝн* (Монт); *пѝлог* (Ботевгр); турските *якѝ* 'склон' (Дупн, Гоцед), нарицателното *йокуш* (Дупн) и *ялмѝн* (Пирд).

Ареалният анализ на названията от тази лексикално-семантична група названия показва, че разпространението им има пъстра география. Разнородната фиксация не позволява да се разграничат ярки ареали. *Бряг* и *стран* се топонимизират по-често в имена от Северозападна България, *странѝ* и *припор* се топонимизират главно в имена от Югозападна България.

- **От названията на склонове с южно изложение най-активно се подлагат на топонимизация** нарицателните *лицѣ*, *присѣ* (*присоя*//*пресѣ*), *присѝна*, *припек*.

С по-тесни ареали е производното *присѝка* (Монт, Врач, Ботев, Пирд и Разл). Думата се среща еднократно в МИ в Монт, повече имена има във Врач, Ботевгр и Разл.

С единична фиксация са диалектното *варенѝк* (Гоцед); турското *гюнѣ* (Разл); умал. *жѣжѝниче* (Монт, Брезн); изчезналото **ликѣ* (Монт, Берк); умалителната форма *личѣнѣ* (Монт); изч. нарицателно **пеклѝца* (Радам); диалектното *пѣклѝще* (Дупн); *печѝще*; умал. *пѣщица*, увел. *пѣщище* (Брезн); диалектното нарицателно *пѝжега* (Врач); производното *присѝна* (Дупн); изчезналата лексема **челопек*.

Основната опозиция е между нарицателното *припек*, семантичния диалектизъм *лицѣ* и общонародната дума *присѣ*. Според микротопонимния анализ апелативите *лицѣ* и *припек* са по-разпространени в северозападната топонимия, *присѣ* – в югозападната. Диалектните противопоставяния са между думи с еднакви коренни морфеми и различни словообразователни модели: *присѝка*//*присѝна*, *пеклѝца*//*пѣклѝще*; различни коренни морфеми: *лицѣ*//*пѣклѝще*//*варенѝк*; домашна и заета дума: *лицѣ*//*гюнѣ*; обща коренна морфема и различна граматична характеристика *присѣ*//*присоя*//*пресѣ*; наличие и отсъствие на афикс: *присѣ*//*присѝна*.

- **От названията за склонове със северно изложение с голяма честотност и широки ареали** в изследвания материал са диалектният орографски термин *мъртвинѝ* и книжовният *усѣ*. Забелязва се, че в северозападната топонимия с по-висока онимизираща активност е нарицателното *мъртвинѝ*, в югозападната микротопонимия по-често е онимизиран апелативът *усѣ*. Както беше споменато, нарицателното *усѣ* се среща само един път в Год в словосъчетание *Голѣмо усѣ*, което показва, че отдавна е изместено от *мъртинѝ*, факт, който свързва говора със северозападните говорни групи (Год) (Симеонов 1965: 43). От производните най-активно се топонимизира съществителното *усѝна* (Берк, Монт, Белосл, Врач, Ботевгр, Разл, Пирд).

С по-тесни ареали и спорадическа фиксация са микротопонимите, в които са онимизирани апелативите *мрѣ/твин* (Монт)*//мрѣтвин* (Брек)*//мрѣтвин/мѣртвин* (Брезн); **с единична фиксация** са микротопонимите, в които са онимизирани термини като *мрѣтвѣк//мѣртвѣк* (Пирд, Брезн, Дупн); *мрѣтвѣло//мратвѣло* (Врач, Пирд, Радом); *мрѣтвѣца* (Ботевгр); *усѣйка//осѣйка/усѣйка* (Дупн, Разл, Гоцед); диалектното *куз* (Пирд и Самок).

Апелативите представляват диалектни думи, различни в словообразователно отношение. Диалектните противопоставяния са между думи с еднакви коренни морфемии и различни словообразователни модели *мѣрвинѣ//мрѣтвѣло//мрѣтвѣк, усѣйка/усѣйна*; обща коренна морфема и различна граматична характеристика *мѣрвина//мѣртвин, усѣе/усѣй*; домашна и заета дума: *усѣе/куз*.

- **Към названията за равнина на височина** спадат малко на брой онимизирани апелативи. Ареалите на най-разпространените са *полѣца* (Монт, Врач), *полѣчка* (Монт, Дупн, Разл, Берк, Врач), *поличе* (Врач). Само в няколко микротопонима (в 3 едносъставни и в 4 двусъставни като определяемо) в села в Дупнишко е запазено изчезналото нарицателно **пѣдина*.

- **Групата названия, основани на пространствени характеристики**, е изцяло съставена от тяснолокални диалектни названия или архаизми. Думи с голяма честотност и широки ареали (активни в говорите) не могат да се определят.

Книжовният географски апелатив *подножие* не се подлага на топонимизация.

С ниска честота със сравнително по-широки ареали се очертават онимите, в които е топонимизиран изчезналият географски термин **зандѣга* (Монт, Белосл, Берк, Врач, Ботевгр, Год, Радом, Гоцед, Брезн).

С точни ареали и единична фиксация са микротопонимите, в които са регистрирани **загѣре* (Берк, Год); нарицателното *подлѣга*; старинният общославянски географски термин *подѣгѣрнѣ* (Брезн, Врач). С тесни ареали са и микротопонимите, образувани от редки, тяснолокални апелативи, уточняващи местоположението на обекта, като **средѣль* (Монт); **средѣк* (Монт, Разл, Гоцед); *средобрѣгѣе//стредобрѣдѣе//средобрѣгѣе//средобрѣдѣе* (Врач, Год, Ботев, Брезн, Разл); *средобрѣрд//стредобрѣрд* (Разл, Гоцед); *средобрѣрдо//средобрѣрдо* (Врач); *средорид, средоридар, средоридина* (Брезн); *средорѣт* (Врач); *средорѣтина* (Берк); *средорѣт/чина* (Монт); *средорѣтляк* (Ботевгр).

- **Като най-разпространени** в групата названия за **планински проход, теснина** може да се посочат микротопонимите, в основата на които или като втора съставна част са онимизирани апелативите *превѣл, прѣслап, прѣслоп*, също *клисѣра*. Книжовната дума *ждрелѣ* и *прѣход* (*прѣх/од*) рядко се подлагат на топонимизация за сметка на диалектните синоними. Изследването показва, че в някои случаи във Врачанско *прѣх/ход* е синоним на *просек* 'изсечена за път

гора'. Не е голям броят на имената, в които са топонимизирани нарицателното *прѣход* (*прѣх/од*, *прѣод*, *прѣод*, *прѣход*).

С по-тесни ареали са онимите, в които са регистрирани апелативите *прѣлез* (Монт, Врач, Год); *прѣмка* (Монт, Врач, Ботевгр); *провирѣлъкя* (Радом)//*провирѣлкя* (Дупн); диалектното нарицателно *стрѣга* (*стѣрга*//*стрѣга*) (Врач, Пирд, Ботевгр, Гоцед, Разл, Дупн). Рядко в югозападната топонимия се срещат заетите термини *боѣз* (общият брой имена е 13, като 11 от тях са в топонимията на Гоцед, Дупн и Пирд и само 2 на СЗ – в Монт и Берк) и *дервѣнт* (топонимизиран в 15 едносъставни МИ в Самок, Пирд, Год, Гоцед, Дупн, Радом, Брезн).

С единична фиксация са старинни и редки диалектни думи като *превлѣка* (Врач, Ботевгр); *прѣмак* (Дупн); *прѣмка* (Разл); нарицателните *пресѣдлина* (Монт); *прѣсек* (Радом, Брезн); *пресѣдлѣк* (Врач); изчезналото нарицателно **прескѣк* (Дупн); старинното *преслѣпище* (Дупн); *прѣлом* (Дупн); *просѣк* (Берк, Врач, Радом, Брезн); *прѣсека* (Дупн, Ботевгр); *прѣсика* (Гоцед); *прѣсеч* (Врач); *просѣченик* (Дупн, Радом); *проврѣтѣняк* (Радом); *прѣрез* (Врач, Дупн); *скрѣка* (*скѣрка*) (Врач, Год); *тискѣло* (Радом); *сѣтѣска* (Радом и Дупн); *теснина* (Берк, Гоцед); *тесночѣ* (Берк); *тескочѣ* (Радом); *тесник* (Дупн); *теснотѣ* (Белосл); също регистрираните думи от турски произход в малък брой МИ от Югозападна България – *бел* (Радом, Разл); *дивиртмѣч* и *кисак* (Пирд).

Анализът на материала показва, че в рамките на тази семантична група лексика общоупотребимите думи са малко и значително по-голяма е групата на диалектната лексика. От друга страна, най-многоброен е микротопонимният пласт, в който са онимизирани книжовните *превѣл*, *прѣслап*, също *клисѣра*. Диалектните названия от тази семантична група са концентрирани в Югозападна България, което е напълно обосновано, имайки предвид планинския релеф на Старопланинската верижна система, на Преходната планинско-котловинна област, на Западните Родопи и Осоговско-Беласишката крайгранична планинска област (География на България 1997: 106). Семантичният обем на част от лексемите е резултат от метафоричен и метонимичен пренос. Повечето от тях са образувани и мотивирани от значението на глаголи. Някои от названията са с по-сложна семантична структура, които са едновременно стопански и географски понятия. Ареалният анализ показва, че географският апелатив *бел* свързва западните говори с източните и с всички алтайски езици (Мурзаев 1984: 78; Ангелова-Атанасова 1996: 152; Д.-Тодорова 2006: 431).

• **От названията за скала, камък** най-често топонимизираното нарицателно в микротопонимията от Западна България е *кѣмик*. Среща се в около 1000 МИ по цялата територия (с изключение на Разл и Гоцед), като топонимизиращата активност е най-висока във Врач. В Разл и Гоцед активност проявява *кѣмен*. С голяма честотност и широки ареали се очертава и съществителното *камѣняк*, онимизирано в неговите варианти: *камѣняк* (Монт, Белосл, Берк, Врач); *камѣняк* (Врач, Ботевгр); *каменѣк* (Ботевгр, Дупн, Радом); *каменѣк*

(Разл, Гоцед). Отново топонимизиращата активност е най-висока във Врач.

Разпространени в цяла Западна България са оними, в които е топонимизиран апелативът *грама̀да*, докато книжовният термин *ска̀ла* сравнително рядко се онимизира, и то главно в югозападната микротопонимия (не е регистриран в Лом, Монт, Берк и Белосл).

С по-тесни ареали и спорадическа фиксация са и микротопонимите, в които е онимизиран апелативът *гла̀ма* (Монт, Берк и Врач, еднократно в Ботевгр). Апелативът е активен в северозападната микротопонимия и в Западна Стара планина, особено в Белоградчишко (Заимов 1959: 140; Михайлова 1986: 71). С малка честота в югозападната микротопонимия са регистрирани турските заемки *кая* (Гоцед, Пирд, Брезн, Самок) и *таш* (Пирд, Брезн, Дупн, Разл, Гоцед).

С единична фиксация са микротопонимите, в които са онимизирани старинни и редки апелативи като *балва̀н* (Монт, Врач, Год, Дупн, Сливнишко, Соф, Пирд); изчезналото *глаз* (Берк); *грама̀дище* (Дупн); изчезналото *ка̀ман* (Ботевгр); също гр. *πετροζ* 'скала' (Гоцед).

Лексикалните противопоставяния в рамките на разгледаната група са основно лексикално-словообразователни или етимологични, например *ка̀мик*//*ка̀мен*, *ка̀мчец*//*ка̀мич*//*камиче*; *камъ̀няк*//*каменяш*; *камик*//*таш*//*кая* и други.

- От названията за **сипей най-често и почти повсеместно са онимизирани** апелативите *мел* и *сип*.

С по-тесни ареали е топонимизирано названието *сва̀дчище* (*сла̀дчище*) (Берк, Брезн, Радом, Ботевгр).

С точни ареали и единична фиксация са топонимизирани диалектни апелативи като *гра̀гор* (Дупн); *гроач*//*груа̀ч* (Дупн, Радом, Разл); *грод*/х/от (Разл); *гро*/х/ота̀к (Ботевгр); *гро/х/отище (Монт); производното *мелйще* (Радом); умалителното *мелчина* (Брезн); *ропу̀лак* (Пирд); диалектните *сурй̀нало*, *сорй̀нало* (Радом); *сориня̀к*; *сосе́длак* (Разл); *спя̀далище* (Монт); *спу̀знало* (Дупн); *спушя̀ло* (Разл); *спузни́ца* (Дупн); *сурё̀вище*//*сүровище* (Брезн); *сурка̀вица* (Гоцед); *сүрканица* (Гоцед); *трё̀халь* (Гоцед); диалектното *у́сип* (Дупн, Радом, Разл); изчезналото нарицателно **у́сад* (Врач, Ботевгр, Пирд); *у́садина* (Врач, Дупн).

В разгледаната семантична група най-голям е броят на диалектните названия. Характерно за тях е, че не се отличават с голям семантичен обем и са мотивирани и образувани от значенията на процесуални глаголи. Разликите са в глаголите, от които са образувани, срв. *с/па̀дам*, *сурй̀на се*, *спуза̀лям се*, *сося́дам*, *суркам* /се/. Регистрират се диалектни противопоставяния между думи с еднакви коренни морфемии и различни словообразователни модели, например *сорй̀нало* (Радом)/*сориня̀к* (Разл); *сурка̀вица*//*сүрканица* в Гоцед; *спузни́ца* (Дупн)//*спушя̀ло* (Разл).

От названията за **пещера с широки ареали** са книжовното название *пеще́ра* и нарицателното *ду̀пка* в значение 'пещера'.

С по-тесни ареали са диалектните *печ* (Лом, Монт); *пеш*, м.р. 'пещера' (Врач); *пеш*, ж.р. 'пещера' (Монт, Врач, Ботевгр, Гоцед); **С единична фиксация** са старобългарското *нрьць* 'пещера' (Врач); избледнялата в говора дума *бърло̀га* 'пещера' (Брезн).

4.2. Топонимизираща активност на орографската лексика за вдлъбнати земеповърхни форми и техните елементи

- **От общите названия за ниско място на първо място по честота** е топонимизиран терминът *па̀дина* (около 1890 МИ), като повече производни от същия термин са онимизирани в югозападната топонимия. Синонимно на *па̀дина* е нарицателното *ва̀лог*. То се среща в около 530 МИ и се оказва отново значително по-често топонимизирано в Югозападна България. В бившите Дупнишка и Пирдопска околия думата *валог* има по-силна топонимизираща активност от *па̀дина*, което показва, че е активна в говорите (например в Дупн МИ от *па̀дина* са 63, от *валог* – 167, в Пирд от *па̀дина* – 1, от *валог* – 31).

Книжовната дума *котловина* се онимизира рядко (Врач, Дупн). Рядко се поддава на онимизация и терминът *пр̀па̀ст* – най-много са местните имена, в които се среща в Белосл.

С по-тесни ареали е и *въ̀па*, с диалектни варианти *ва̀па*//*во̀па* (Дупн, Радом, Разл и Гоцед).

С единична фиксация са редки думи или диалектизми като **котлѝш* (Монт); **кутлена* (Берк); изч. **ра̀зпа̀дина* (Монт); **суѝшло* (Монт); **суѝшек*, (Берк); *вал̀ожка* (Год, Дупн, Радом) и др., също заемката *бат̀ък* (Гоцед).

Анализът и на тази група имена показва, че орографските апелативи, назоваващи низини и вдлъбнатини на земната повърхност, са значително повече в говорите, отколкото в книжовния език – топонимизирани са много диалектни думи, в които са залегнали допълнителни признаци на обекта. Най-много лексеми се откриват в Югозападна България.

- **Названия за низини по отличителни белези:**

- **От апелативите, в значението на които е актуализиран семантичният признак 'наличие на влага', с широки ареали** са микротопонимите, в които са онимизирани апелативите *дол*, *дол̀ец*, *дол̀чина*, *въ̀ртон*, *ло̀ква*, *бл̀ато*.

Изводът, който категорично може да се направи, е, че най-често онимизираното нарицателно за вдлъбнати земеповърхни форми в микротопонимията на Западна България е *дол*, което значително по-често се среща като определител в двусъставни имена. Повсеместно са разпространени производните *дол̀ец*, *дол̀чина*, като с най-голяма топонимизираща активност е терминът *дол̀чина* – регистрира се най-често във врачанската и ботевградската топонимия. Терминът *дол̀ина* се среща само в около 40 МИ – най-често в ботевградската микротопонимия.

С широки ареали се оказват термините: *лѡква* – 414 МИ, *блато* – 198, *алчак* – 106, *банка* – 100, *вѣртѡп* – 69, *валта* – 34, *подмол* – 20. Прави впечатление, че *лѡква* е най-често онимизираният термин в Северозападна България – 296 МИ, а *дере* в Югозападна – 459 имена (*локва* се среща в 118 МИ на ЮЗ, *дере* се среща само в 14 имена на СЗ).

С по-малка честотност са микротопонимите, в които са онимизирани апелативи като *сухѡдол*, *прѣкоп*, *раздѡл*, *раздѡлец*, *ровѡна*; *улей*; също заетите *алчѡк* (Пирд, Разл, Гоцед); *валта* (Брезн, Дупн, Радом, Разл и Гоцед) и *дерѣ* (Берк, Монт, Врач, Дупн, Пирд, Разл, Гоцед). Докато в Радом и Гоцед МИ, в които е топонимизиран терминът *алчѡк*, са единични (в Разл имената са 5), то нарицателното е особено разпространено в Пирдопско, където се среща в общо 99 имена (от които 97 двусловни имена, от които 20 са възникнали на турска почва, останалите от заемка на българска почва).

Единична фиксация в микротопонимията е характерна за имената, в които са топонимизирани главно изчезнали или редки диалектни думи. Към тази група се причисляват лексеми като **вѣртѡль* (Гоцед); *долѣч* (Лом); **млѡмол* (Брезн и Дупн); *понѡр* (Врач, Год, Гоцед); **придѡль* (Ботевгр); **раздѡла* (Ботевгр); *удѡл* (Радом, Гоцед); също *бѡлта* (Год, Дупн и Пирд); *вѡлтажик* (Гоцед); *валтѡна* (Дупн) и др.

Често топонимизирани **названия за ями** са общонародните *дѣпка*, *прѡпаст*, *ров*, *ровѡна*, *трап*, *яма*. С широки ареали са също *руѡна*, *рдѡна* и *язовѡна*. Терминът *хенде* е топонимизиран само на югозапад, с най-висока честота се среща в Дупн и Гоцед.

С широки ареали и единична фиксация е онимизираният апелатив **дупа* (Лом, Берк, Монт, Год, Врач, Брезн, Радом, Пирд, Гоцед); с **по-тесни ареали** са думи като *бѣмбак* – среща се в ЮЗ България (Год, Брезн и Радом); **ямѣга* (Монт) и др.; също заетите *грѡпа* – онимизиран в 3 еднословни МИ в Северозападна България (Лом, Белосл, Врач); *лѡгор* (Монт, Год, Пирд, Ботевгр и Брезн); *чукѣр* (Берк, Пирд и Гоцед); *шарамѡл* (Монт, Белосл, Дупн и Пирд); *шѡнец* (в 3 еднословни МИ в Дупн и 1 в Радом).

4.3. Топонимизираща активност на орографската лексика, употребена по метафоричен път⁵³

- Наблюденията над микротопонимния материал от Западна България показват, че обикновено **купчина прѣст**, **камѣни**, **малки могилки** и **изпѣкналости** се уподобяват на подутини по тялото или на куп сено. С такова географско значение са употребени диалектните нарицателни *буѡца* (Берк, Врач, Пирд), *буѡцѡк* (Монт) (главно в северозападната топонимия) и *врѣга* (в югозападната)

⁵³ Тук влизат и т.нар. лексикализирани метафори.

(Брезн, Радом). Изолирано в Брезн е регистрирано нарицателното *пѹмпарѹца*. Локални се оказват и нарицателните **бабѹнкя* (Брезн) и **дѹтина* (Пирд).

- **Заоблени могилки, чуки, върхове** в цялата западна топонимия се назовават с нарицателните *гѣз//газ//гуз*, *чѣлѹ* (Берк, Монт, Врач, Год, Дупн, Радом) и по-рядко *тѣме* (Врач, Брезн) или **лѣбина* (Кюст). Локални се оказват **кормѹна* (Пирд); **гѣзерчѹна* (Берк), *гѣзер* (Год, Монт, Брезн, Врач).

- **Извити изпъкнали форми** се назовават с нарицателното *венѣц*, *венѣцѹ*, разпространено повсеместно. Локални са *венчѹч* (Монт); *венчѹр* (Брезн). С широк ареал е апелативът *вѣжда* (*вежда/веждя/вяжда*), разпространен в юго-западната топонимия, където е топонимизирано и производното *вѣшка//вяшка* (Гоцед). Наричателното *каш* от тур. *kaş* 'вежда' се среща еднократно в (Самок). По-често на северозапад в значение извити и издадени ридове, върхове, скали са онимизирани апелативът *кљон* (Берк, Год) и производното *кљѹндер* (Монт, Берк). С подобно значение почти навсякъде по метафоричен път е преминало нарицателното *грѣб*, докато производните *грѣбѣж//гѣрбѣж//грѣбеш* (Радом, Врач) се срещат само в Югозападна България. Думата *грѣбнѣк* е онимизирана в Северозападна България (Монт, Берк, Врач), а *грѣбнѣч* – изолирано в Брезн.

- **За изпъкнали форми, врязани в землището, връх, рид, издаден като нос** най-често са онимизирани апелативите *рог*, *нос*, производното **носѹр//нусѹр* в югозападната топонимия (Радом, Дупн, Разл) и *нѹсер* главно в северозападната – (Монт, Берк, Врач, Год). В едносъставни местни имена или в композити от Югозападна България се среща заемката *бурѹнь* (Дупн, Разл, Гоцед).

- **Назѣбени планински била или скали** се назовават с имена, в които е топонимизиран терминът *грѣбен* – главно в югозападната топонимия (Врач, Дупн, Брезн, Радом, Разл, Гоцед); производното *грѣбенар* (Дупн, Гоцед); оприличават се със *зѣб* (Врач, Дупн, Разл); наричат се с производните *зѣбер* (Монт, Берк, Год); *зѣбер* (Берк, Врач); *зѹбер* (Берк, Брезн); също *зѣберче* (Монт); *заберѹк//зѣберѹк* (Врач) – с широк ареал и по-голяма честота на северозапад.

- Повсеместно **планински проход, теснина** се оприличава с *врѹта*, *гѣрло*, *ѹши*; *шѹя*; *гѹша*. По-тесен е ареалът на разпространение на онимите, в които е онимизиран апелативът *пѹрта* (Врач, Год, Дупн, Радом, Разл, Гоцед). Локални се оказват апелативите *грѣлич//гѣрлич* (Монт); *капѹя* (Берк, Год, Дупн, Гоцед, Разл); *капеджѹк*, умал. (Дупн); *портѹл* (Дупн).

- **Заравнени височини** често са оприличени по форма с *тигѹнѣ* (Монт, Врач, Год, Радом); *тигѹнче* (Врач) и *тѣпан//тѹпан* (Монт, Берк, Год, Дупн, Радом, Разл, Гоцед). С по-тесен ареал са микротопонимите, в които е онимизиран апелативът *тепѹя//тепѹя* (Дупн, Разл, Гоцед).

- Плочест камък или местност, в която има плочести камъни и скални отломки в цяла Западна България се назовава с местни имена, в които е топонимизиран апелативът *плѫча*//*плѫѫча*//*пѫѫча* (ЗБ), с по-тесни ареали е *тѫкла* (Гоцед, Разл).

- Прави впечатление, че най-често онимизираните по преносен път нарицателни за **вдлъбнати земеповърхни форми** в микротопонимията на Западна България са *кѫтел*, *кѫтел*. С тях са назовани котловини по цялата територия. Чести са и метафоричните имена от нарицателните, заети от тур. *казан*, но те се срещат на територията на Югозападна България (Дупн, Брезн, Пирд, Разл, Гоцед); *казанче* (Гоцед) и *гювѫч*//*гювѫдж* (Дупн, Брезн, Год); *гювѫдже* (Радам). Локално по характер се оказва името, в което е топонимизиран рум. апелатив *кѫлдър* (Врач).

По отношение на ареалното разпространение и топонимизиращата активност на орографската лексика, употребена по метафоричен път, могат да се направят следните **изводи**:

- Повсеместно разпространени са апелативите *нѫсер*, *венѫц*, *грѫбен*, *грѫб*, *рог*, *рѫбро*, *глава*, **занѫга*, *лице*, *гърло*, *ждрелѫ*, *уши*, *зѫбер*, *кѫрдел*, *самър*, *сърп*, *тупан*, *дисаги*, *кука*, *корѫто*, *кѫтел*, *панѫца*, *седлѫ*, *чашика*, *верига*, *колѫ*, *комѫн*, *пезулѫ*, *престѫлѫ*, *чардак*, *стрѫна*, *полѫ*, *врѫта*, *пѫрта*, *басѫмѫк*, *плѫча*, *стол*, *килѫя*, *кулѫ*, *бърдо*, *плат*, *гѫчи*, *бѫа*, *камѫла*, *поп*, *вѫкало*, *стража*, **доброглед*.

- Очертават се някои лексикални опозиции между онимите в Северозападна и Югозападна България, които се основават на топонимизиращата активност на синонимни термини като *буца* (СЗ) // *врѫга* (ЮЗ); *гѫзер* (СЗ) // *врѫшник* (ЮЗ); *кљон*, *кљондер* (СЗ) // *вѫжда* (ЮЗ); *нѫсер* (СЗ) // **носър*, *нусър* (ЮЗ); *зѫбер*, *зѫберче*, *зѫберѫк* (СЗ) // *грѫбен* (ЮЗ). Диалектните противопоставяния са между думи с еднакви коренни морфеми и различни словообразователни модели, например *вѫжда*//*вѫшка* (*вѫшка*); *грѫбняк*//*грѫбнѫч*; модели с различни коренни морфеми *буца*//*врѫга*//*пѫмпарѫца*; *домашна* и *зета дума* *вѫжда*//*каш*; *врѫта*//*капѫя*; *трапѫза*//*синѫя* и пр.

ИЗВОДИ

Трудът е замислен като цялостно научно изследване върху орографската лексика, намерила отражение в микротопонимията на Западна България.

В хода на работата са приведени сведения за произхода на микротопонимите, за значението, разпространението и честотата на топонимизиране на орографската лексика в състава им, анализирани са речниковите особености на този тип апелативи, използвани са етимологични бележки, често са посочени семантичните дублети на географския термин, производните от него, приведен е и сравнителен лексикографски материал. Термините са разглеждани по азбучен ред.

Достига се до извода, че приблизително 17% от западнобългарските географски названия са образувани от или с участие на орографски термини (вж. Данчева 2010: 4; 21). Броят на микротопонимите, в които са топонимизирани термините с най-голяма честотност и най-широки ареали, е приблизително 14 171. Орографските термини, назоваващи изпъкнали форми на релефа, са онимизирани в 5659 МИ (33,28% от всички имена); за вдлъбнати релефни форми – в 8512 МИ (50,07% от всички МИ). Тяснолокалните термини са онимизирани в близо 1000 МИ, или 5,88% от всички микротопоними. Метафоричните имена са около 2000 МИ, или 11,76% от всички оними.

Представени накратко, изводите от изследването дават основание да се твърди следното:

1. В хода на изследването се установява, че в микротопонимията изключително рядко се топонимизират термините *ждрело*, *низина*, *подножие*, *припек*, *пропаст*, *проход*, *ров*, *склон*, *урва*, *хребет*. Този факт потвърждава разбирането, че в процеса на проприалната номинация участват само определен кръг от лексикални основи и афикси. Можем да приемем, че скоростта на номинация зависи както от честотата на употреба на дадения топоним, така и от класа, към който принадлежи, разбира се, има значение и езиковата му принадлежност (домашен/чужд)⁵⁴ (вж. Михайлова 2012: 16)⁵⁴.

---

⁵⁴ За срв. в хидронимията нарицателното *ручей* (което има поетична употреба и не се различава по значение от *поток*) не се среща, а терминът *приток* се топонимизира много по-рядко от *поток* (Данчева 2019: 240–249).

2. Анализът на речниковите особености на топонимообразуващата орографска лексика показва, че:

– Термините, които принадлежат към *основния речников фонд*, са топонимизирани в най-голям брой местни имена и имат най-широк ареал на разпространение. Те съставят основния корпус микротопоними от орографска лексика. Думите са стари по произход и изграждат единството на българските диалекти като част от националния език в областта на речника, както и единството на западнобългарската топонимия.

– Термините със служба на местни имена или на основни техни елементи, които изграждат *собственодиалектния фонд*, са значително повече на брой от тези, принадлежащи към общонародния лексикален фонд, но образуваният слой имена, в които са топонимизирани, е сравнително по-малък. И сред тази група лексика се регистрират много старинни, редки и изчезнали думи, както и такива, които свързват говорите с румънски, гръцки и турски език. В ареално отношение разпространението на тези апелативи има пъстра география. Те създават спецификата на имената в лексикален план.

– Наблюденията над изследвания микротопонимен материал сочат, че можем да говорим за известна систематизация при топонимизирането на *общонародна и локално ограничена* орографска лексика – често родовите понятия са изразени с общонародни думи, а подчинените им видови понятия – с диалектни думи (Подольская 1970: 54–58). Така например диалектните *глама* 'голяма скала', *плюскàвица* 'вид люспеста синкава скала', *товòль* 'вид варовиков камък', като бигора, *цървеньяк цървеньяци* 'червеникави камъни' се групират около книжовните *скала* 'голям, едър камък или естествена грамада от едри камъни, издигащи се над земната повърхност' (БТР 1995: 887) и *камък* 'твърда и чуплива маса от минерален произход, широко разпространена по земята и в земната кора; скала; отделен къс от такава маса и др.' (БТР 1995: 341);

Диалектните *връздòлчина*, *раздòл* 'място, където се разделят долове, раздолие; 'хълм между два дола; дол, който се дели', *средодòл* 'местност между два дола' се групират около книжовните *дол* 'вдлъбнато място между брегове, където тече или е текла вода' (БТР 1995: 184), *долина* 'ниско място между височини; място около течението на река' (БТР 1995: 184);

Припор 'стръмно голо място, изложено на припек; камениста стръмнина', *òбреш* 'пътека по стръмен връх; висока равна или полегата местност'; 'път, който пресича висока местност; местност под или около връх; пътека въз стръмен път', *обръшина* 'място около връх или височина' се групират около общоупотребимото *стръмнина* 'стръмно място' (БТР 1995: 934) и т.н. Тази систематизация още веднъж показва, че семантиката на диалектната географска терминология е в тясна зависимост от многообразието и динамичното изменение на реалиите от географската среда (вж. подробно Данчева 2009: 195–211).

– Сравнително често апелативът, легнал в основата на местното име, се отличава с диалектно значение, различно от книжовното. Към групата на т.нар.

семантични диалектизми спадат голям брой нарицателни, които се явяват богат източник за образуването на местни имена.

3. Освен че имат способността да назовават различни видове географски обекти и да служат като основа за образуване на топоними, *народните географски термини* имат още една функция – възможността да бъдат използвани в качеството на научни термини (Подольская 1970: 54–58). Така например от общонародната сфера в географската наука по пътя на лексикализирането на метафоричните значения са проникнали думи като *гърло*, стб. *гръло* 'начало на хранопровода и дихателната тръба' с варианти *гръло*, *горло* → 'тясно място между рътове в планината, устие, боаз; устие на река, място на река, където водата се втича в морето' (Геров I 252) и т.н.

4. От значение за лексикографията е приносът на топонимните изследвания, тъй като в голямата си част тези нарицателни са отбелязани с географското си значение единствено в топонимията. Срв. *врѣта* 'теснина; тесен проход през скали'; 'тесен планински проход'; *vrata* 'Schlucht, Engrab' (Schütz 1957: 46); *Врѣта*, път през тесен скалист дол (Врач); *грѣб* 'изгърбена височина'; 'хребет, било, рид' (Димитрова-Тодорова 1987: 110; вж. Schütz 1957: 24, 27: *Стръчи́гръб*, стръмен баир, който стръчи като гръб (Разл) (Попов 1979: 158); *казан* 'вдлъбнати места'; вж. *kazan* 'Kessel, Bassin' (Schütz 1957: 39, 102); *Казѣно*, котловинка (Дупн) (Еленин 2006: 276); *кормѣна → 'разлата могила': *Кормѣнеш*, ниска разлата могила с ниви, образувано с топонима наставка *-еш* (Пирд) (Заимов 1959: 193); *тѣме* → 'гола страна на било' (Брезн) (Велев 2009: 432; Димитрова-Тодорова 1987: 112); 'гол връх' (Ботевгр) (Михайлова 2008: 215); *Темѣто*, гол връх (Ботевгр); срв. *теме* 'най-горният заравнен дял на планина, заравнен планински връх' (Кичевско) (Видоески/Vidoeski 1999: 157); *скѣт* 'поли на планина' (Заимов 1967: 62; Чолева-Димитрова 2009: 397); 'поли на склон' (Димитрова-Тодорова/Dimitrova-Todorova 1987: 112); *Скѣто*, падина (Радом). Нерядко метафората стои в основата и на превръщането на едно собствено име в нарицателно.

5. Топонимизиращата активност на някои синонимни термини в Северозападна и Югозападна България очертава ярки *лексикални опозиции*.

– Така например нарицателното *рид* е най-често онимизирано в микротопонимията на Югозападна България, а нарицателното *рът* проявява висока топонимообразуваща роля в местни имена от Северозападна България.

– При названията на склонове с южно изложение основната опозиция е между нарицателното *прѣпек*, семантичният диалектизъм *лицѣ* и общонародната дума *присѣде*. Според микротопонимния анализ апелативите *лицѣ* и *прѣпек* са по-разпространени в северозападната топонимия, *присѣде* – в югозападната.

– От названията за склонове със северно изложение с голяма честотност и широки ареали в микротопонимията са диалектният орографски термин *мъртвинѣ* и книжовният *усѣде*. Забелязва се, че в северозападната топонимия с по-висока онимизираща активност е нарицателното *мъртвинѣ*, а в югозападната – *усѣде*. Срв. също *буца* (СЗ) // *врѣга* (ЮЗ); *зѣбер*, *зѣберче*, *зѣберѣк* (СЗ) // *грѣбен* (ЮЗ).

6. В хода на изследването се потвърждава теорията, че микротопонимите са под силното влияние на диалектната лексика. Обикновено в диалектите наставките имат по-широко словообразователно поле от книжовния език и за това свидетелства фактът, че в микротопонимите са отразени диалектните деривати, които са много по-богати от тези в книжовния език. Например: *бръг* (*брег*) → *бръгър*, *бръжйна*, *бръжйнье*, *бръжйще*; *рид* → *ридар*, *ридина*, *ридарчѐ*, *ридѐ*, *рида̀к*, *ридарьѐ*, *ридийще*; *рът* → *ръ/ѣ/чина*, *рътлина* /*ратлина*/, *ръ/тѣц*, *ръ/тич*, *ръ/тичка*; *трап* → *трапище*, *траплинка*, *трапчина*; *чука* → *чукър*, *чукара*, *чу̀кла*, *чу̀клина*, *чукарчѐ*, *чуклѐ*, *чукарица*, *чукърка*, *чу̀клица*, *чу̀чка*, *чу̀чица*, *чу̀кье*; *яма*, *ямище*, *ямник*, *ямуга*, *яме*, *ямѐ*, *ямка*. Местните имена, образувани с наставки с топонимна функция, се явяват най-често нечленувани. По това се различават от микротопонимите с наставки с нарицателна функция, които сравнително често се членуват. Тази група оними е близка до апелативите и е преходна между тях и истинските топоними.

7. Съвременното изследване на географските имена показва, че в западнобългарската микротопонимия са запазени множество диалектни и немалко старинни и изчезнали от говорите думи, които представляват ценен принос за българската лексикография. Част от орографската лексика представлява принос към старинния пласт на българския и общославянския език. Някои от думите се срещат в старобългарския език, други в славянските езици и техните диалекти, поради което част от изследваната микротопонимия от Западна България можем да отнесем към архаичните топонимни типове. Това са имената, образувани от отдавна изчезнали редки основи; имената доразвити с редки топонимни наставки (Заимов 1867: 79–80); имената със старинен тип ударение, със старинни прилагателни по сложно склонение, с падежни остатъци, типа *Дерѣ-вол* (Заимов 1967; Дуриданов 1958: 343–356; Дуриданов 1958: 209–250; Дуриданов 1960: 121–184)⁵⁵. В основата на архаичните микротопоними са запазени голям брой старинни апелативи като **арчаг*, *ба̀бка* (*ба̀пка*), **бабунка*, *балва̀н*, **веренийца*, *вр(ѣ)люга*, *въ̀па*, *въ̀ртѡл*, **въ̀рдѡл*, *въ̀ртанкя*, *га̀мка*, *глама*, **гламей*, **голѣц*, **гро/х/ѡтище*, **гъзерчина*, *джу̀гел*, *джу̀гер*, *джу̀гла*, **ду̀па*, *ду̀пина*, **ду̀тина*, *стб. дѣбрь*, **жѣжница*, **загѡре*, **зандѡга*, *за̀под*, *ка̀мень*, *ком*, **котлиш*,

⁵⁵ Като най-сигурен признак за старинност на имената се сочат отдавна изчезналите редки основи, с които те са образувани, както и редките топонимни наставки, с които са доразвити тези основи. (Заимов 1867: 79–80). Често наличието на събирателни имена на *-ѣ* като *Бръдето*, *Дѣлето*, *Ска̀лето* се сочи като допълнителен признак за старинност на местните имена (Балкански 1998: 82). Старинни са и имената със старинен тип ударение, със старинни прилагателни по сложно склонение, с падежни остатъци, типа *Дерѣ-вол*. За архаичните топонимни типове вж. Заимов, Й. Заселване на българските славяни на Балканския полуостров, С., 1967 г.; Дуриданов, Ив. Топонимичните *-ѣ*-суфикси в южнославянските езици. – Български език, С., 1958, 343–356; Дуриданов, Ив. За някои редки словообразователни типове в българската топонимия с успоредици от другите славянски езици – В: Славистичен сборник, Т 1, С., 1958, 209–250; Дуриданов, Ив. 1960: Префиксально-именният тип в български и неговото значение за топонимичната стратиграфия. – *Onomastica*, 10–11, Kraków, 121–184.

ку̀кул//ку̀куль, *ку̀тлена, *ли́кцѐ, *лòгор, нир, *носàр//нусàр, *обреш, обрѣшина, òвраг, *пàдище, *пекли́ца, *печени́к, *пòдина, пони́к, поно́га, *прескòк, *припòн, *прова́ли̑я, прова́лье, пълз, *рàзпадина, раздòл, *раздòла, раздòлец, раздòлина, раздòлчина, рогопѣч, *сипàк, скръ̀ка, *среди́ль, *средòк, средобръ̀гье, средобръ̀дина, средодòл, средонòс, средорид, средоридар, средоридина, средорѣт, средорѣтина, средорѣчина, средор, стру́га, *стрѣмоль, суше́к, *сушило, трòхаль, *усад, шуше́к, *челопѣк, *ямуга и др. Някои от лексикалните единици са възникнали в резултат на процеса на образна номинация.

Запазени са и не малък брой микротопоними от изчезнали значения на нарицателните. Такива например са *Бърлòга*, малка пещера (Брезнишко); *Гòла главина*, рът (Монтанско); *Бакййова главина*, ниви и пасища, *Главините*, хълмодоліе с ниви (Гоцеделчевско); *МИ Дебелата гòра*, т.е. широк планински хребет (Гоцеделчевско); *Гредàта*, дълъг рът; ивица гора, *Злàта гредà*, скали (Ботевградско); *Планени́ца*, издигнатина в полето (Ботевградско); *Антòвска плàнина*, хълм с някогашно пасище (Дупнишко); *МИ Планини́ца*, широка букова рътлина (Пирдопско); *Бикови подлòги*, ниви и гора на три километра от полупланинското с. Бързия (ново име *Клисùра*), което се намира в естествена клисура в подножието на Стара планина (Берковско); *Бегли́шки пòлог*, гора; *Манасти́рски пòлог*, ниви (Ботевградско); *Стрàжата*, рът (Монтанско); *Стрàжа*, малък връх; високо място; *Стрàжище*, височина (Брезнишко) и много други, които пазят нарицателните *бърлòга* – в значение 'пещера'; *главина*, с изч. знач. '(висока) главеста местност; скално образувание'; 'скално образувание'; *горà* 'планина', *гредà* 'дълъг рът; ивица гора', *планина* 'широко, равно и издигнато място'; 'поляна, планинско пасище'; *пòлог* 'нанадолнище, бряг на планина; странище, крыш'; *подлòга* 'подножие, основа'; *страж/а/* с изч. знач. 'високо място, откъдето се вижда цялата околност' и т.н.

Лексемите и тяхната семантика следва да послужат като част от корпуса на *Речник на географските термини в българския език* – задача, с която следва да се заемат българските топонимисти и диалектолози. В по-общ план проведеното изследване е пряко свързано с една от целите на ономастичната лексикография, а именно създаването на речници на географските апелативи, които попълват съвременните и историческите лексикални основи, реконструирани от топоними (вж. Роспонт 1980: 221–226).

8. Изследването на метафоричните названия дава основание да се направят следните изводи:

В групата *изтъкнали релефни форми* най-многобройни са преносите от областта на анатомията и човешкия бит, като най-обемна е подгрупата оръдия на труда, следват преносите от областта на архитектурата и строителството (с най-обширна група названия по прилика със строително-архитектурни елементи и конструкции). В групата метафорични имена, назоваващи *вдълбнати земеповърхни форми*, най-много са преносите от сферата съдове, следват названията, свързани с архитектура и строителство, названията от областта на анатомията и тъкачеството са значително по-малко.

Материалът показва, че при образните ономазиологични модели в оронимията главна роля в процеса на назоваване играе специфичната форма на назовавания обект, по-рядко неговото разположение или функция. Във връзка с това най-многобройна е групата на метафоричните микротопоними за изпъкнали земеповърхни форми, които се виждат ясно от населението в района. Изследването позволява да се говори за повтораемост на образите, възникващи при осмислянето на един или друг признак на назоваемите обекти. За топонимните изследвания в бъдеще е от значение фактът, че при наличието на определен комплекс от образи в онимията след време ще може да се проследи промяната в образното мислене на хората за обкръжаващия ги свят.

9. Детайлното изследване на разгледания микротопонимен материал от Западна България показва, че в структурно отношение имената не се различават от останалите оними в българската топонимия. Вследствие на наблюденията върху структурата на онимите може да се обобщи следното:

На първо място, едносъставните имена изграждат значителен дял от топонимната микросистема. По-голяма част от тях са без допълнителни словообразователни средства. При тях името е равно на апелатива – *Върлото, Гърло, Камик, Кукла, Плоча, Рого, Уши, Ушите, Челото*. Достига се до извода, че орографските термини, които представляват тяснолокални диалектни думи, заемки или изчезнали в говорите названия, се топонимизират основно в едносъставни микротопоними. Най-често това са суфиксални географски термини, които обикновено са топонимизирани в 1–2 микротопонима. Такива са термини като *балван*; *гюне*; *паранга*; *припър*; *присойна*; **провалия*; *стръмол*; **ямуга* и др.⁵⁶.

На второ място, най-многобройни са случаите, при които географският апелатив е онимизиран като втора съставна част в двусъставни микротопоними. Преобладава броят на онимите с първи елемент прилагателно име (изконно или производно). Не са редки случаите на старинни прилагателни по сложно склонение, например: 1) от изконни прилагателни: *Високи дел, Вт(ъ)ли брег, Глибџи дол, Криви камик, Червени брег* (Монт) (Михайлова 1984: 66–67); 2) от производни прилагателни: *Кални вр/ъх/, Песчани р/ъ/т, Средни вр/ъх/, Шупли камик*. Тези примери стоят в тясна връзка с проблема за старинността на имената. Така например в бившата Михайловградска околия има общо 200 такива

⁵⁶ Вж. *балван* (1п Монт 2п Врач, Год1 2ра, 1п Дупн, 2п Пирд); *брежйна* (1п Брезн); *брѣдел* (1п Монт); *бърдар* (2п Дупн); *валогье* (4п Год, 2п Брезн); *валошчѣ, валогчѣ* (1п Брезн, 1п Дупн); *врѣлж/и* (1п Врач, 1п Ботевгр); *въртанкя* (1п Брезн); *грамадак* (1п Врач, 1п Пирд); *грамадице* (1п Дупн); *грџна* (Белосл, Врач); *гюне* (5п Разл, 1п Гоцед); *каменяш*; *камчич* (Монт); *паранга* (1п Разл); **пеклица* (1п Радом); *пеклище* (1п Дупн); **печеник* (1п Радом); *припър* (1п Берк, 1п Год, 4п Брезн, 6п Дупн, 4п Ботевгр, 4п Радом, 2п Пирд, 4п Разл, 1п Гоцед); *присойна* (1п Дупн); **провалия* (1п Берк, 1п Год); *продънка* (1п Врач); *прѣпад* (1п Врач, 1п Радом); *ридак* (Монт); *ридарчѣ* (1п Дупн, Радом-1п като 2ра съставна част); *ридице* (1п Дупн); *страница* (2п Врач); *стенка* (2п Врач); *стенѣ* (1п Монт); *стръмол* (3п Берк, 9 п Врач, 1п Ботевгр, 2п Радом); **сушило* (1п Монт); *чукър* (1п Берк); *шанец* (3п Дупн, 1п Радом); *шарампол* (3п Монт, 2п Белосл, 1п Дупн, 1п Пирд); *ямбол* (3п Монт, 1п Белосл); *ямище* (1п Монт, 2п Белосл); *ямник* (4п Монт); **ямуга* (1п Монт).

имена; в Берковска – 252 имена, образувани от прилагателни, които днес не се срещат в говорите и са признак за старинното българско население в този край (Михайлова 1984: 66–67; Михайлова 1986: 45). Прилагателните, които характеризират особеностите на географските обекти, са най-разнообразни. Имената са мотивирани от качествата на местността – от стръмността ѝ, от цвета на почвата или скалите, от липсата или наличието на растителност, от местоположението на обекта и пр.

Значително по-рядко се регистрират дву- или трисъставни микротопонимни словосъчетания, в които в първата част на названието е легнало орографско нарицателно. Някои от този тип имена се образуват в случаите на вторично назоваване, когато обектите са назовани по името на друг топоним (ойконим, хидроним или местно име). Такива имена са *Врътòнска рекà*, в местността *Врътòпа* (Пирд) (Заимов 1959: 133); *Дупни кàмик*, камъни с дупки (Берк) (Михайлова 1986: 83), също *Подмòлска стран*, пещера в скали, прил. от *подмòл* 'вдлъбнатина в бряг' (Берк) (Михайлова 1986: 120); *Раздòлско дере* = *Мурсалèвски порòй*, по МИ *Раздòло* (Дуп) (Еленин 2006: 399); *Рупски дол*, *Рупски р/ъ/т*, прил. от *рупа* 'плитка руднична шахта' (Мих) (Михайлова 1984: 166); *Суходòлцко èзеро*, езеро над Разложки суодол, *Суодòлцки прèвал*, седловина (Разл) (Попов 1979: 159); *Чукливото лице*, склон с лозя. Прил. от *чука* с наставка *-лив*, както *блатлив*, *трънлив*, или от *чука* с *-ив* (Берк) (Михайлова 1986: 146).

По-малобройни са групите микротопоними от този структурен тип от предлог и име, появили се във връзка с положението на един географски обект спрямо друг, напр. *Зад Могилите*, *Под Венèца*, *Под Главà*, *При Ямите* (Белосл); *Над яму*, *Под чука*, *При Рòгът*, *Под мъртвин* (Год); *Въздòл*, *Забòрдо*, *Зад байрето*, *На връх* (Гоцед).

Сравнително редки са синтактичните съчетания от числително (бройно или редно) и съществително име, напр. *Деветтè могили* (Белосл) (Попов 1960: 136), както и двуезични хибридни имена от съществително име + съществително име, по-рядко от прилагателно име + съществително име, напр. *Боровàн кая*, *Гредà сърт*, *Парцàл даà* (Пирд) (Заимов 1959: 88); *Деринь падина*, *Пожàр тепе* (Гоцед) (Иванов 1996: 56–57). Срв. също микротопонимните словосъчетания от съществително име + съществително име: *Петриши-ямата* (Год) (Симеонов 1965: 89); *Чешиà-брест* (Белосл) (Попов 1960: 120, 174); *Дупката-Обръше* (Разл) (Попов 1979: 109); *Рът Драгàница*, било в *Скакàвишки дял* на СЗ Рила с най-висок връх *Драгàница* – по името на върха (Дупн) (Еленин 2006: 410); *Рид Вèзела*, дълъг рилски хребет – по местно име (Дупн) (Еленин 2006: 404); *Ридо Свети Пётър*, гора и оброчище в *Осоговската планина* (Дупн) (Еленин 2006: 405).

Достига се до извода, че главно като втора част в двусъставните местностни названия са топонимизирани термини, които спадат към общонародната лексика и са широко разпространени в говорите и в топонимията *брег*, *бърдо*, *дел*, *дол*, *долчина*, *дупка*, *камик*, *лице*, *падина*, *рид*, *рът*.

Незначителен брой географски апелативи се топонимизират само в двусъставни микротопоними (и то само като втори член), и то в единични случаи.

Също така онимизиращата способност на някои термини да се топонимизират в едносъставни и в двусъставни МИ е сравнително еднаква. Според анализа на микротопонимния материал в тази група попадат сравнително активни в топонимията термини, със сравнително широки ареали като *ку̀кла*, *локва*, *мрѣ̀твина*, *присѣ̀де*, *страна*, *стран*, *усое*, *усойна*, *чу̀ка*, *чукѣ̀р*.

10. Не на последно място с напредъка на научните изследвания очакваме микротопонимията съвсем естествено да разшири своя обхват. Проведеното изследване обединява знания от областта на лексикологията, ономастиката, географията, диалектологията и други науки, което е предпоставка систематизираните в тематични групи и подгрупи географски термини да послужат за нови, комплексни ономастични проучвания. Такива изследвания предлагат напр. когнитивната география и когнитивната топонимия, области, в които във фокуса на изследване е именно връзката на езика с ландшафта (вж. Burenhult, Levinson 2008: 135; също Влахова-Ангелова 2018: 33–34). По-задълбоченото изследване на тази връзка би дало информация за различията в отделни езици по отношение на това как ландшафтните особености и географските имена са онтологизирани, което пък още по-нататък би имало отношение дори към практическото приложение на международните навигационни системи (Burenhult, Levinson 2008: 135).

ЛИТЕРАТУРА

- Азарх, Ю. 1970:** Названия пахотных и сенокосных угодий в севернорусских говорах. – Вопросы географии. Местные географические термины. Сб. № 81. Москва, Мысль, 78–85.
- Ангелова-Атанасова, М. 1994:** Някои наблюдения над географската терминология и топонимията в произведенията на писателите от Търновската книжовна школа. – В: Търновска книжовна школа. Т. 5, 369–376.
- Ангелова-Атанасова, М. 1996:** Топонимията на Горнооряховско. В. Търново.
- Антонова-Василева, Керемидчиева 2001:** Кратък речник на диалектните думи. София.
- Балкански, Т. 1993:** Из географската терминология на румънските документи от XIV–XVI в. – Български език, 5/6, 505–514.
- Балкански, Т. 1996:** Българското ономастично пространство. Неразработени дялове. Състояние и проблеми. Ч. I. Топонимия. – В: Сборник в чест на професор Николай Ковачев. Том I. В. Търново.
- Балкански, Т. 1998:** Местните имена на Чепинското краище (Велинградско). В. Търново.
- Балкански, Т., К. Цанков 2000:** Местните имена от Доспатско краище. В. Търново.
- Бечева, Н. 1998:** Местните имена в Грудовско (Средецко). София.
- Бланар, В. 1981:** Семантика на собствените и нарицателните имена. – В: Развитие на българския език от IX до XX в. София, 112–116.
- Бондурак, Г. 1970:** Местные географические термины и диалектология. – Вопросы географии. Местные географические термины. Сб. № 81. Москва, Мысль, 128–130.
- Бояджиев, Т. 1986а:** Българските диалекти и тяхната класификация. – В: Българските народни говори. Знания за езика. Т. 6. София, 14–22.
- Бояджиев, Т. 1986:** Българска лексикология. София.
- Бояджиев, Т. 2001:** Българските диалекти в съвременната езикова ситуация. – В: Българският език през XX век. София, БАН, 20–25.
- Бояджиев, Т. 2007:** Диалектната лексикография в България. – В: Лексикографията и лексикологията в съвременния свят. В. Търново, 27–36.
- Български диалектен атлас. Т. III. 1975; Т. IV. 1981; Обобщаващ том 2001. София.
- Български етимологичен речник. София, БАН, 1971–.
- Български тълковен речник 1995. Под ред. Д. Попов. София, Наука и изкуство.
- Вакарелска-Чобанска, Д. 2002:** Самоковският говор. – Трудове по българска диалектология и история на българския език. Кн. 1. София.
- Василева, Л. 2009:** Словообразователни хетероними в българските говори. – В: Българско словно богатство. София, 348–352.

- Виденев, М. 1975:** Към българската диалектна лексикология. Кратък сравнителен лексико-семантичен очерк на трънския и годечкия подговор. – Бълг. език, кн. 2, 114–130.
- Видоески, Б. 1999:** Географската терминологија во дијалектите на македонскиот јазик. Скопје.
- Влахова-Ангелова, М., А. Чолева-Димитрова 2017:** Старинна топонимия от Западна България: местните имена като извор за народните географски представи. – В: Доклади от Международната годишна конференция на ИБЕ „Проф. Л. Андрейчин“. София, ИБЕ, 265–274. ISBN: 978-954-924-899-9. (ISI WEB)http://ibl.bas.bg/Proceedings_IBL_Conference_2017_Volume_I.PDF
- Влахова-Ангелова 2018:** Ономастика и етноботаника: названия на плодове според данни от топонимията в Западна България. София, БАН, ISBN 978-954-322-956-7, <http://www.baspress.com/book.php?l=b&id=1368>
- Георгиев, Вл. 1960:** Българска етимология и ономастика. София, БАН.
- Георгиев 1961:** Die Verteilung von dol, dere, bara, reka in der bulgarischen.
- Георгиев, Вл. 1977:** Траките и техният език. София, БАН.
- Георгиев, М. 1979:** Физическа география на България. София.
- География на България 1977. София, АИ „Проф. Марин Дринов“.
- География на България 1997. София, АИ „Проф. Марин Дринов“.
- Геров, Н. 1975–1978:** Речник на българския език. София.
- Глинских, Г. В. 1982:** Классификация нарицательной лексики и топонимия. – Вопросы ономастики, № 15. Свердловск, УРГУ, 15–17.
- Граматика на съвременния български книжовен език. Т. II. Морфология. София, БАН, 1983.
- Григорян Э. 1975:** Словарь местных географических терминов болгарского и македонского языков. Ереван.
- Григорян Э. 1978:** Некоторые семантические явления в болгарской географической терминологии. – Советское славяноведение, 1, 101–106.
- Костадинова (Данчева), Н. 2007:** Наблюдения над орографската терминология за изпъкнали форми в бившата Врачанска околия. – В: Сборник доклади от научна конференция 2007 за студенти, докторанти и млади научни работници, том III социално-икономически и хуманитарни науки. Пловдив, Имеон, 84–90, ISBN 978-954-9449-13-6.
- Костадинова (Данчева), Н. 2008:** Географската лексика в ономастичната литература. – В: Името в паметта на езика. Сборник в памет на проф. Борис Симеонов. Съст. П. Асенова. София, Фигура, 35–46, ISBN 978-954-9985-24-5.
- Данчева, Н. 2009:** The Orographic Terminology in the Microtoponymy of Western Bulgaria. – Linguistique Balkanique, XLVIII, 3. Sofia, 2009, p. 195-211, ISSN 0324-1653.
- Данчева, Н. 2010:** Диалектната лексика в българската микротопонимия от Западна България (с оглед на орографската лексика). Автореферат на дисертация за получаване на образователната и научна степен „доктор“. София. 32 с.
- Данчева, Н. 2019:** Хидрографски термини за река, поток в микротопоними от Западна България. – В: Доклади от Международната годишна конференция на Института за български език „Проф. Любомир Андрейчин“. Издателство на БАН „Проф. Марин Дринов“, 240–249, ISBN 978-954-322-987-1, <http://ibl.bas.bg/wp-content/uploads/2019/06/Sbornik-s-dokladi-IBE2019.pdf>

- Д.-Тодорова, Л. 1987:** Анатомична лексика в българската географска терминология и в българската топонимия. – Език и литература, № 6, 109–124. София.
- Димитрова-Тодорова, Л. 1988:** Български географски термини и топоними по части на тялото на човека и животните. – Във: Втори международен конгрес по българистика. Доклади. Т. 5. София, 259–266.
- Димитрова-Тодорова, Л. 1989:** Метафорични названия в българската хидронимия. – *Hydronimia slowiasńska*, 91–97.
- Димитрова-Тодорова, Л. 2001а:** Метафорични названия в българската оронимия. – *Folia onomastica. Croatia*, 10. Zagreb, 59–66.
- Димитрова-Тодорова, Л. 2001б:** Оронимията в България. – *Toponimia i oronimia, Kraków*, 299–306.
- Димитрова-Тодорова, Л. 2003:** Местностни (теренни) имена. – *Słowiańska onomastyka, Encyklopedia. Warszawa-Kraków*, II, 165–171.
- Димитрова-Тодорова, Л. 2006:** Местните имена в Поповско. София.
- Димитрова-Тодорова, Л. 2009:** Местните имена в процеса на езиковата комуникация (въз основа на материал от Поповско). София, 2009, АИ „Проф. М. Дринов“.
- Дуриданов, Ив., 1958а:** Топонимията на Първомайска околия. – Год. СУ, Филолог. фак., ЛП, 2, 1–200.
- Дуриданов, Ив. 1958б:** За някои редки словообразователни типове в българската топонимия с успоредици от другите славянски езици. – В: Славистичен сборник, 2, 207–250.
- Дуриданов, Ив. 1958в:** Топонимичните -џ- суфикси в южнославянските езици. – Бълг. език, 8, 4–5, 343–356.
- Дуриданов, Ив. 1960:** Префиксално-именният тип в български и неговото значение за топонимичната стратиграфия. – *Onomastica*, 10–11 (Kraków), 121–184.
- Дуриданов, Ив. 1963:** Географската лексика на старобългарския език с оглед на праславянски. – В: Сб. 1100 години славянска писменост. София, 190–215.
- Дуриданов, Ив. 1978:** Из топонимията на Брезнишкия край. – Език и литература, 33, 4, 72–85.
- Дуриданов, Ив. 1981:** Повторно за топонимията на Брезнишкия край. – Език и литература, 1, 12–22.
- Жучкевич, В. 1980:** Общая топонимика. Москва.
- Заимов, Й. 1961:** Български топонимични наставки. – *Onomastica*, 7, 1–2, 195–220.
- Заимов, Й. 1963:** Български топонимични наставки. – *Onomastica*, 8, 1–2, 133–162.
- Заимов, Й. 1967:** Заселване на българските славяни на Балканския полуостров. Проучване на жителските имена в българската топонимия. София.
- Заимов, Й. 1973:** Български географски имена с -jъ. Принос към Славянския ономастичен атлас. София.
- Заимов, Й. 1977:** Местните имена в Панагюрско. София.
- Иванов, Й. 1979:** Неизвестни географски термини в българската топонимия: *скѣрка* и *арѣч*. – Бълг. език, 4, 325–327.
- Иванов, Й. 1982:** Местните имена между Долна Струма и Долна Места. София.
- Иванова, Е. 1986:** Народните географски термини в топонимията на Ловешки окръг. – В: За произхода на географските имена. Ловеч, 195–200.

- Иванова-Мирчева, Д. 1979:** Преносно значение на думата и преносимост на значението. – В: Помагало по българска лексикология. София, Наука и изкуство, 53–67.
- Карпенко, Ю. 1967:** Свойства и источники микротопонимии. – В: Микротопонимия. Москва, 15–22.
- Карпенко, Ю. 1970:** Топонимы и географические термины. – В: Местные географические термины. Москва.
- Керемидчиева, Сл. 1999:** Кои новобългарски говори стоят най-близо до старобългарския в лексикално отношение според последните лексикографски изследвания. – В: Диалектология и лингвистична география. София, 183–191.
- Клепикова, Г. 1970:** Из карпатоукраинской терминологии горного ландшафта. – Вопросы географии. Местные географические термины. Сб. № 81. Москва, Мысль, 60–69.
- Клепикова 1974:** Болг. *бара*, *баруга* и родственные географические термины в других славянских языках. – Във: В памет на проф. д-р Ст. Стойков. Езиковедски изследвания. София, 595–604.
- Ковачев, Н. 1961:** Местните названия от Севлиево. София.
- Ковачев, Н. 1968:** Няколко статистически наблюдения върху българската топонимична система. – Бълг. език, кн. 2–3, 222–225.
- Ковачев, Н. 1969:** Топонимията на Троянско. София.
- Ковачев, Н. 1973:** Географската лексика в топонимията на Северна Средна Стара планина. – Във: Филологически студии. В. Търново, Св. св. Кирил и Методий, 77–79.
- Ковачев, Н. 1980:** Географската лексика в пътеписите на Иван Вазов. – *Onomastica*, XXV, 197–221.
- Ковачев, Н. 1987:** Българска ономасика. В. Търново, Наука и изкуство.
- Копралев, Н. 2001:** Регионална география на България. София.
- Кочев, Ив. 1969:** Гребенският говор в Силистренско. С особен оглед към лексикалната му система. – Трудове по българска диалектология, Т. 5. София, Изд. на БАН, 88–181.
- Кочев, Ив. 1980:** Основното диалектно деление на българския език. – Бълг. език, кн. 4, 295–304.
- Куркина, Л. 1997:** Названия горного рельефа. – Этимология. Москва, 39–54.
- Кънев, Г. 1999:** Кратък терминологичен речник по геоморфология. София.
- Лалчев, Др. 1999:** Някои структурни и семантични черти на един словообразователен тип композитни топоними в българската ономастика. – В: Актуални проблеми на българското словообразуване. София, 303–310.
- Левковская, К. 1962:** Теория слова. Принципы ее построения и аспекты изучения лексического материала. Москва.
- Малько, Р. 1974:** Географическая терминология чешского и словацкого языков. Минск.
- Матвеев, А. 1977:** Образное народное видение и проблемы ономаσιологической и этимологической интерпретации топонимов. – Вопросы ономастики, 12, Русская топонимия и географическая терминология. Свердловск, 1977.
- Матвеев А. 1970:** Типы бытования географических терминов в субстратной микротопонимии русского севера. – Вопросы географии. Местные географические термины. Сб. № 81. Москва, Мысль, 106–119.

- Матвеев, А. 1977:** Значение принципа семантической мотивированности для этимологизации субстратных топонимов. – Этимология. Москва, 1977.
- Михайлова, Д. 2012:** Семантични процеси и явления в българската топонимия (етюди по проприална семантика). Ивис, ISBN 978-954-296-8443
- Младенов, Ст. 1941:** Етимологически и правописен речник на българския книжовен език. София.
- Мурзаев, Э. 1970:** Местные географические термины и их роль в топонимии. – Вопросы географии. Местные географические термины. Сб. № 81. Москва, Мысль, 16–35.
- Мурзаев, Э. 1974:** Очерки топонимики. Москва, Мысль.
- Мурзаев Э. 1984 :** Словарь народных географических терминов. Москва.
- Мутафчиев, Р. 1971:** Анализ на лексиката по семантични полета. – Език и литература, 2, 27–38.
- Никонов, В. 1961:** Диалектология и топонимика. – Балканско езикознание, III, 2, 11–24.
- Никонов, В. 1965:** Въведение в топонимикъ. Москва.
- Нов правописен речник на българския език. София, БАН, 2002.
- Суперанская, А., Н., Подольская, Н. Васильева. 1989:** Общая терминология: Вопросы теории. Москва, Наука.
- Основен систем и терминологија на словенската ономастика. Редакциски колегиум: В. Бланар (Братислава), Т. Витковски (Берлин), К. Олива (Прага), Н. Подольскаја, А. Суперанскаја (Москва) и др. Скопје, МАНУ, 1983.
- Пернишка, Е. 1993:** За системността в лексикалната многозначност на съществителните имена. София, БАН.
- Пернишка, Е. 1999–2000:.** Някои нови аспекти в ономастичната теория. – Бълг. език, кн. 1, 49–52.
- Подольская, Н. 1965:** Вопросы исследования микротопонимии. – *Питання ономастики*. Киев, Наукова думка, 209–214.
- Подольская, Н. 1970:** Народные географические термины в роли терминов научных. – Вопросы географии. Местные географические термины. Сб. № 81. Москва, Мысль, 54–59.
- Подольская, Н. 1988:** Словар русской ономастической терминологии. Москва.
- Попова, М. 1990:** Типология на терминологичната номинация. София, БАН.
- Поспелов, Е. 1970:** Метод географических терминов в анализе субстратной топонимии севера. – Вопросы географии. Местные географические термины. Сб. № 81. Москва, Мысль, 96–104.
- Радева, В. 1979:** Селскостопанската лексика на централния балкански говор. – Българска диалектология, кн. 9, 79–223.
- Радева, В. 2001:** Увод в ареалната лингвистика. София, УИ „Св. Климент Охридски“.
- Реформатски, Д. 1961:** Что такое термин и терминология. – Вопросы терминологии. Москва.
- Речник на българския език 1977–1981. Под ред. Кристилина Чолакова. София, Изд. на БАН, 1–3.
- Речник на редките, остарели и диалектни думи в литературата ни от XIX и XX век. 1974. Под ред. Ст. Илчев. София, Изд. на БАН.

- Роспонд, С. 1980:** *Onomasticon slavicum*. Етапи развития ономастической лексикографии. – Перспективы развития славянской ономастики, 221–226.
- Петкова, Ю. 2007:** Топонимията на Новозагорска околия. София.
- Рут, М. 1992:** Образная номинация в русском языке. Екатеринбург.
- Пјанка, Вл. 1970:** Топономастиката на Охридско-Преспанскиот базен. Скопје.
- Саламбашев, Ат. 1976:** Географски термини в топонимията на Смолянско и Маданско. – Родопи, 2, 35–37.
- Селищев, А. 1931:** Славянское население в Албании. II фототипно издание. София.
- Симеонов, Б. 1962:** Топонимията и историята на българския език. – ИИБЕ, 8, 163–174.
- Стаматоски, Т. 1990:** Македонската ономастичка лексика като извор за литературниот јазик. – Македонска ономастика, Скопје, 221–226.
- Старобългарски речник. Т. 1. /А-Н/. София, 1999.**
- Стойков, Ст. 2002:** Българска диалектология. София, АИ „Проф. Марин Дринов“.
- Суперанская, А. 1967:** Микротопонимия, макротопонимия и их отличие от собственно топонимии. – Микротопонимия. Москва, 31–39.
- Суперанская А. 1973:** Общая теория имени собственного. Москва.
- Суперанская, А. 1978:** Аpellатив-онома. – Имя нарицательное и собственное. Москва, Наука, с. 5–32.
- Суперанская, А. 1986:** Теория и методика ономастических исследований (в соавторстве с Н. В. Подольской, В. Э. Сталтмане, А. Х. Султановым). Москва, Наука.
- Тагунова, В. 1967:** Некоторые исторические изменения в микротопонимии Муромской земли. – Микротопонимия. Москва, 54–62.
- Тасева, Л. 1998:** Българска топонимия от гръцки и сръбски средновековни документи. София.
- Тетовска-Троева, М., Т., Костова, Е. Кяева. 1999:** Ятовият проблем и неговият лингвогеографски аспект. – В: Диалектология и лингвистична география. София, 265–287.
- Тетовска-Троева, М. 2001:** Български диалектен атлас. Обобщаващ том – същност и резултати. – Българският език през XX век. София, Акад изд. „Проф. М. Дринов“, 117–129.
- Толстой, Н. 1969:** Славянская географическая терминология. Москва.
- Толстой, Н. 1970:** К проблеме изучения славянских местных географических терминов. – Вопросы географии. Местные географические термины. Сб. № 81. Москва, Мысль, 46–53.
- Уфимцева, А. 1962:** Опыт изучения лексики как системы. Москва.
- Физическа география, многоезичен терминологичен речник. София, 2003.**
- Флоров, Н. 1982:** Статут микротопонимии в системе топонимии – Вопросы ономастики, 15, 22–31.
- Флоров, Н. 1982:** О путях классификации географических терминов и номенов. – Языки и топонимия Алтая, 40–43.
- Чанков, Ж. 1958:** Географски речник на България. София.
- Чолева-Димитрова, А. 2002:** Селищни имена от Югозападна България. Изследване. Речник. София.

- Шклифов, Б. 1973:** Местните названия в село Черешница, Костурско. – В: Славистичен сборник. София, 270–277.
- Andersen, E. 1964:** Lexical universals of body-part terminology. – Universals of Human Language, Ed. J. Greenberg, vol. 3, Stanford, Stanford University Press.
- Blanár, V. 1966:** Teória vlastného mena. Status, organizácia a fungovanie v spoločenskej komunikácii). Bratislava .
- Burenhult, N., Levinson, S. 2008:** Language and landscape: a cross-linguistic perspective. – In: Language Sciences 30 (2008), 135–150. www.elsevier.com/locate/langsci, available online at www.sciencedirect.com
- Imenik mesta. Beograd. 1956.
- Nitsche, P. 1964:** Geographische Terminologie des Polnischen. Köln.
- Šmilauer, V. 1963:** Uvod do toponomastiky. Praha.
- Schütz, J. 1957:** Die geographische Terminologie des Serbokroatischen. Berlin.
- Zelinsky, W. 1955:** Some Problems in the Distribution of Generic Terms in the Place-Names of the Northeastern United States. – Annals of the Association of American Geographers, 31–49.

ИЗТОЧНИЦИ НА ИЗСЛЕДВАНЕ

- Велев, В. 2009: *Местните имена в Брезнишко*. В. Търново, Фабер.
- Дуриданов, Ив. 1952: *Местните имена от Ломско*. София, Изд. на БАН.
- Еленин, Й. 2006: *Топонимията на Дупнишко*. Благоевград, УИ „Неофит Рилски“.
- Заимов, Й. 1959: *Местните имена в Пирдопско*. София, Изд. на БАН.
- Заимов, Й. 1965: Принос към проучване на Самоковската ономастика. – *Onomastica*, X, 1–2. Krakow: 1965, 74–92.
- Иванов, Й. 1996: *Местните имена в Гоцеделчевско (Неврокопско)*. София.
- Михайлова, Д. 1984: *Местните имена в Михайловградско*. София, Изд. на БАН.
- Михайлова, Д. 1986: *Местните имена в Берковско*. София, Изд. на БАН.
- Михайлова, Д. 2008: *Местните имена в Ботевградско*. София, АИ „Проф. Марин Дринов“.
- Николов, Б. 1997: *Топонимията на Врачанска околия*. София, Алиса.
- Попов, К. 1960: *Местните имена в Белослатинско*. София, Наука и изкуство.
- Попов, К. 1979: *Местните имена в Разложко*. София, Изд. на БАН.
- Симеонов, Б. 1966: *Етимологичен речник на местните названия от Годечко*. – Год. СУ. Фак. слав. филол. София, Наука и изкуство, 118–248.
- Чолева-Димитрова, А. 2009: *Местните имена в Радомирско*. София, ИБЕ.

АЗБУЧЕН ПОКАЗАЛЕЦ НА ТЕРМИНИТЕ

алча̀к 94, 112, 124
арча̀г 44, 94, 122
бѝло 51
бѝлце 51
ба̀ир 44–45, 110, 124
ба̀ба 54, 115
ба̀бка 95, 112
ба̀буна 35
*ба̀бу̀нкя 35, 115, 122
ба̀ирджик 44–45, 124
балва̀н 78, 122
балка̀н 35, 110, 124
ба̀лта 95
ба̀тѣк 94, 112, 124
бел 77, 124
бѝло 51, 110,
блатище 95–96, 111
бла̀то 95–96, 111
блатце 95–96, 111
бо̀аз 77–78, 124
брега̀р 55
брежина 55
брежинье 55
брежйще 55
бряг 54–55, 110, 113
бу̀мбак 105, 112
бу̀рун 45, 124
бу̀ца 35, 115
бу̀цак 35, 115
бу̀рдо 35–36, 110
бу̀рдце//бу̀рце 36
бу̀рло̀га 87, 122
бу̀рчѝна//бу̀рчѝна 36, 112

*вал 87, 125
ва̀лог 88–89, 111
ва̀лога 89
вало̀гче 89

ва̀логье 89
валòжка//валòшка 89
вало̀шче 89
валта 95–96
валта̀на 96
валта̀р 96
валчинка 96
ва̀па//ва̀па//ва̀па 89, 112, 122
вареник 58
вѐжда 36, 115
венèц 51, 115
венче 51
вѐнчич 51
вѐнѣц 51
вереница 70, 122
верйга 78
вѐшка//вяшка 36
вика̀ло 36–37
вика̀ч 37
вис 38, 110
висина 38
висота 38
височина 38, 110
влачо̀га̀зица 38, 115
вра̀та 70, 115
вратйца 70
вратник 70
вратца̀ 70
врѣга 38, 115
врѣлеж 55
врѣлище 55
врѣло 55
врѣ/лю̀га 55, 112, 122
врѣх 52, 110
врѣхче 52
врѣла̀к//врѣла̀к//врѣла̀к 55, 112
врѣлина 55, 112
врѣтанкя 96, 122
врѣто̀ль 96, 122

въртòп 96-97, 111
вършѐц 52

газей 41
газница 41
гáмкa 105, 112, 122
гáмляк 105, 122
главà 38–39, 113
главина 39, 115, 122
главичка 39
глаз 79, 122
глàма 46, 52, 79, 122
глàме 46, 52, 79, 122
глàмей 46, 79
глàмица 46, 79
гледàн 37
гледѐц 37
голàк 50
голàш 50, 112
гòлеш 50, 112
голешина 50, 112
голина 50, 112
голинè 50
голияк 50, 112, 122
гòлкя 50
голоу/х/ 50, 122
горà 33, 122
*гòрка 39
грагор 84, 112
грамада//гармада 79, 110
грамадище 46, 79
грамадьє//грамагье//гармаде 79
грèбен 52, 39, 110, 115
гред 39–40, 115, 122
гредà 40
гроàч//груàч 84, 112
грохàлкя 84, 122
грòхот, грòут 84, 112
грòхотàк 84
грòхòтище 84, 122
груàча 84
групан 108
грѣб 40, 115
грѣбасица 40
грѣбѣж//грѣбѣж 40
грѣбел 40, 115

грѣбнàч 40
грѣбнàк 40
гузйца 41
gurgui 54
гѣз 40, 115
гѣзер//гѣзер 40–41, 115, 118
*гѣзерчйна 41, 115, 122
гѣрло 70, 115
гѣрлич//грѣлич 70
гѣрлище//грѣлище 71
гювѣдж//гювѣч 94, 115, 124
гюнè 61

даг 124
дѣбрь, дѣбрь 104, 122
делѐц 34
дєрвѣнт 77–78, 112, 124
дєрè 104, 111, 124
джѣгел 46, 112, 122
джѣгер 46, 112, 122
джѣгла 46, 112, 122
джугляш 46, 112, 122
дивиртмѣч 78, 124
доброглѣд 37
дол 97–98, 111
долѐц 98
долина 98, 111
долине 98
долинка 98, 111
долич 98
доличка 98, 112
долище 98, 111
долчè 98, 111
долчина 98, 111
долчинка 98, 111
дрàга 98-99, 122
*дупа 105, 122
дупè 41, 105, 115
дѣпка 105, 111
дѣпляк 105, 112
дурук 54, 124
*дутина 41, 115, 122
дял//дел 33–34

ждрелò 71, 110
жѣжница 59, 122

Забърдо, Забрърдо, Забордо 65
забърце 65
за̀вал 41, 123
*за̀гор(ь)е 65, 123
за̀но̀га 65–67, 123
злин 55, 112, 123
злїняк 55
зъб 79, 115
зъбер 80, 118
заберак 80, 118
зъберче 80, 118

иверка 87
игла 52, 115, 118

йокұш 57, 124

казан 94, 115, 124
казанче 94
кайрак//кайряк 49, 82, 124
кайрек 49, 82, 124
каман 80
камара 49, 82, 125
кама̀рица 82, 125
камен//камень 80, 123
каменик 80
каменица 80
камънье//камъне 80
камене//каменье 80
каменяш 89, 112
камик 80
камич 80
кавиче 80
камчец 80
камък 80, 110
камена̀к 80
канара̀ 82, 110, 124
катара̀га 64
кая 49, 82, 124
кисак 78
Клима̀ш 64, 125
клин 116
клисұра 87, 110
кљон 41, 116
кљондер 41, 116

Ком 52–53
комин//кумин 116
копа//купа 80
Копито 53
ко̀рдел 53, 56
корито 89, 116
*кормина 41, 116, 122
кост 81
котел 90, 116
котле 90
котлеварка 90
котлѐйка 90
котлина//котлена//котлима 90
котленица 90
ко̀тлина 95, 116
котлиш 90, 116, 123
котловина 90, 111
*крес 58, 123
креш 47
кръш, също кърш 46
кр/ъ/ша̀к 46
кръшей 46, 112
*кръшия 46
куз 62, 112
ку̀кла 47
ку̀клица 48
ку̀клище 48, 112
ку̀клье 48, 112
кукұл//кукуль 47–48, 112, 123
кумна̀к 87
купен 80–81
ку̀тел 90
ку̀телче//ку̀тельче 90
късак 41–42, 112
късач 41–42

ла̀вица 62, 116
лакко̀с: Ла̀ко дере 104, 125
ликце 59, 123
лїска 81
лице 58–59, 116, 125
личенце 59, 112
ло̀гор 108–109, 123
ло̀ква 99, 111
ло̀квище 99
ло̀пка 105–106

лòчка 99
*лѣбина 48

мара 88, 125
мел 84–85, 119
мелйще 84
мёлчина 84
меляк 84
мла̀мол 99–100, 123
моги́ла 42, 110
моги́ле 42
моги́лица//маги́лица 42
моги́лка//маги́лка//маги́лка 42
моги́лище 42
моги́лче//моги́льче//могилчѣ 42
мра̀мор 83
мрътва̀к//мъртва̀к 61-62
мрътви́ло//мратви́ло 62
мр/ѣ/твин//мъртвин 61
мървина 61
низина 90
вЕдѣфѣ: Нйрец 87, 123

нога́ 67
нос 67, 116
носа̀р//нуса̀р 67, 116, 123
носер 67, 116, 123

òблег 56
òбреш 67
обрѣш 67
обрѣшина 67, 112, 123
òбрѣшинѣ 67
òвраг 100, 111, 123
огледа̀ло 37
окоп 106

пад 90–91
падина́ 91, 111
пади́нка 91, 111
пади́нкѣ 92
падинчѣ 91, 112
пади́нѣ 92, 112
пади́ще 91, 123
падна̀ло́чка 92
панагòн 57, 125
пани́ца 92, 116

пани́че 92
пани́чище 92
па̀ни́чка 92
пезу́ль 83, 116, 125
пекли́ца 59, 123
пѣкли́ще 59, 112
перчи́н 50
перчи́нка 51
пѣтра 83, 125
печи́ще 59
пеш, пещ 87, 112
пѣшка 87
пещера 87, 110
пещай́ник 87
пѣщи́ца 59
пѣщи́ще 59
пила́рище 116
плани́на 34, 110, 122
*плат 63, 116
плòча//пльòча//пъòча 81, 116
пльòчище 81
пльòчка 81
плюска̀вица 81, 112
по̀глед 37
по̀дзгорѣ 67–68, 123
по̀дина 63
по̀дище 63
подло̀га 68, 122
по̀дмол 100, 111
по̀днога 67, 123
подно́жие 78
по̀жега 59
пола 68, 116, 122
по́лица 63, 116, 122
по́личка 63, 122
по́личче 63
по̀лог 56, 122
по̀но̀р 100–101, 112
по̀рта 118
прева̀л 71, 110
прева̀лец 71, 112
превла́ка 71, 112
преде́л 52, 71-72
прѐкоп 101
прѐмак 72
прѐмка 72, 112
пресе́длина 72

прѣсек 72, 112
 пресѣка 72, 112
 прескòк 72, 123
 прѣслап 73
 прѣслоп 73
 прѣфърла 73
 прѣход 73
 прѣгор 53, 123
 *придòль 101, 123
 прѣпек 59, 110
 *припòн 56, 123
 прѣпор 46, 60, 112
 присòе//пресòе 60, 110, 112
 присòйка 60, 112
 присòйна 60, 112
 присòя//пресòя 60
 пробòй 52
 провòл 92, 112
 провалѣя 92
 провалѣц 92, 123
 провòлье 92, 112, 123
 провирòлькя 73, 112, 123
 проврѣтняк 73, 112
 продѣнка 92
 Прозòрецо 75
 Прозòрчето 75
 прòлез 74
 пролѣтник 60
 прòлом 74, 110
 пролòка//пралòка 75
 прòмка 74, 112
 прòрез 74
 прòпад 92–93, 112
 прòпадѣк 92–93, 112
 прòпаст 93, 111
 просѣк 74, 112
 прòсека 74, 112
 прòсеч 74, 112
 просѣченик 74, 112
 прòход 75, 110
 прѣсика 74, 112
 пузòлкя//пузòлькя 85
 пòмпарѣца 116
 пѣлз 85, 123
 пѣп 42, 116
 пѣпка 42, 116
 пѣчòк 81

раздòл 101–102, 112, 123
 раздòлец 101–102, 123
 раздòлина 101–102, 123
 раздòлчина 101–102, 123
 рòзпадина 93
 рѣтлѣна//ратлѣна/ 42, 110
 рѣбро 42, 116
 рид 42–43, 111
 ридòк 43, 112
 ридòр 43, 112
 ридарчѣ 43, 112
 ридарѣ 43
 ридѣ 43
 ридѣна 43, 112
 ридѣще 43
 ров 102, 111
 ровѣна 102, 111
 ровѣнка 102
 ровѣнкѣ 102
 ровѣнчѣ 102
 ровѣнѣ 102
 ровѣняк//равѣняк 102, 112
 рог 69, 117
 рогòпѣч 60, 117, 123
 рòпа 106
 рòпулòк 85
 рòпа 106
 рѣ/т/чѣна 43–44, 112
 рѣт 43, 111
 рѣте 43
 рѣ/тѣц//ѣртѣц 46
 рѣ/тѣч 46
 рѣ/тѣчка 46
 рѣтлòк//рѣтлòк 44, 112
 рѣтлòче 44, 112

свлòчище 85, 111
 самòр 78, 116, 125
 седлò 78, 117
 сип 85
 сипòк 85, 123
 сѣпей 85, 111
 сѣпейòк 85–86
 скалò 81, 111
 скалѣ 81
 склон 56, 111
 скѣрка 75

skut 93, 117
 skutè 93
 слѣбица 65
 сорина̀ло//сурина̀ло 86
 сориня̀к 86
 сосѣдлак 86
 спа̀далище 86
 сп̀узнало 86
 спузница 86
 спуша̀ло 86
 средиль 69, 123
 средобър̀до 69, 112
 средобър̀дье 69, 112, 123
 средобър̀дина 69, 112
 средодòл 102, 123
 средòк 69, 123
 средорид 70, 112, 123
 средоридар 70, 112, 123
 средоридина 70, 112
 средорѣ̀т 70, 112, 123
 средорѣ̀тина 70, 123
 средорѣ̀тляк 70, 123
 средорѣ̀т/чина 70, 112, 123
 стена̀//сте́на//стя́на//стену 117
 стиска̀ло 76
 стол 64, 117
 страж/а/ 37, 117, 122
 страна̀ 56, 112, 117
 стра̀не//стра̀нье 57
 страни́ца 57
 стра̀нище 57
 *стра̀шер 55, 123
 Страшник 55–56
 *стру́га 102–103, 123
 стружи́ще 102–103, 123
 *стрѣ̀моль 57, 123
 стѣлба//слѣ̀ба//сѣ̀ба 64, 117
 стѣ̀рга/ стѣ̀рга//стра̀га 75–76, 112
 суреви́ще 86
 сурка̀вица 86
 с̀урканица 86
 сухòдол 103, 111
 *сушѣ̀к//шушѣ̀к 103, 123
 *сушѣ̀ло 103, 123
 суши́ца 103
 сѣ̀рт 45, 112
 сѣ̀ртичка 45, 112, 125

Сѣ̀теска 76, 123
 хендѣ̀к 109
 хрѣ̀бет 53
 хрѣ̀беж 53
 таслиджа̀ 83, 112, 125
 таш 83, 112, 125
 ташлия̀ 83, 112, 125
 ташля̀к 83, 112, 125
 те́ме 48, 117
 тепѣ̀ 45, 112, 125
 тепсия̀//тепция̀ 64, 117, 125
 тесник 76, 112
 теснина̀ 76
 тесно́та 76
 тесно́ча 76, 112
 тига̀н 64, 117
 тига̀нче 64
 тикла̀ 83, 117
 тикла̀рник 83
 тикля̀ш 83, 123
 товòль 81
 тово́лье 81
 трап 106–107, 111
 трапѣ̀за 64
 тра́пец 107
 тра́пище 107
 тра́пли́на 107
 тра́пли́нка 107, 112
 тра́пче 107
 тра́пчина̀ 107, 112
 трòхаль 86, 123
 т̀умба 45, 112, 125
 т̀умбажик 46
 тумба̀ра 46
 тумбе 46
 т̀умбичка 46, 112
 т̀утма 44, 112
 т̀утмар 44, 112
 тѣ̀пан//ту́пан 64–65, 117
 у́лей 103
 у́плат 93
 у́рва 57, 111
 у́рвище 57
 урòвище 57

у̀сад 86, 123
у̀садина 86, 112
у̀сип 86, 112
у̀сòе 62, 111
у̀сой 62, 111
у̀сойка//осòйка//у̀сòйкя 62
у̀сойна//осòйна 62
ухò, у̀ши 76, 117, 117

фуния 77, 117, 117

хендек 109, 111, 125
хрèбет 53, 111
хребèж 53
хрид 43, 124
хълм 111

цàрина 58, 125
цйркус 95, 111, 126
цървеняк 81

чакъл 84
чал 54, 125
чàрдак 65 112
чàша//чèша 117, 127, 136
Чàшката 104
чèлò 60–61, 117
челопек 61, 124
чòта 48
чўка 48, 111
чука̀р 48, 111
чука̀ра 48
чукарица 49
чука̀рка 49

чукарчè 49
чукарье 49
чўкла 49, 112
чуклè 49, 112
чўклина 49, 112
чўклица 49, 112
чукұр 109
чўкье 49
чўчица 49, 112
чўчка 49, 112

шàнец 109, 126
шарампòл 109, 126
Шилото 52, 117
шўпла 88

южек, южак 50
юк 50, 125

я̀збинье 107
язовина 107
я̀зовинье 107
якà 58, 125
ялмàн 58, 125
яма 107–108, 111
ямàч 58, 125
я̀мбол 107
я̀мбулче 107
ямé 107
я̀мище 107
я̀мка 107, 111
я̀мник 107
ямұга 107, 124

OROGRAPHICAL LEXIS IN THE MICROTOPYNYMY OF WESTERN BULGARIA

(Summary)

The subject of the study is microtoponyms from Western Bulgaria, formed by or with the use of an orographical term. Of particular interest are words that refer to places for positive and negative forms. This is only a part of the geographical terms, which are preserved in the Bulgarian microtoponymy collected during the time.

The orographical terms are extracted from almost 100 000 microtoponyms of Lomsko, Montansko, Berkovsko, Beloslavinsko, Wrachansko, Botevgradsko, Pirdopsko, Samokovsko, Dupnishko, Radomirsko, Breznishko, Razlozhko, Gotsedelchevsko (Nevrokopsko). About 1700 microtoponyms have been sorted out and described in detail and near 600 geographical apelatives – this is a sufficient volume, in order to outline the main processes in the lexical system examined and their unique characteristics .

The analysis is based on the toponymized activity of the terms, on their areal characteristic and their semantic. The issue of the interaction between the literary, dialectal and scientific terminological sphere of use of this layer of geographical terms is also considered. A subject of examination are also the metaphoric terms in microtoponyms.

The conducted research integrates knowledge from the area of lexicology, onomastics, dialectology, and geography, which leads the systemization of lexical groups and subgroups to serve as new and comprehensive onomastic research studies.

Keywords: microtoponym, toponimization, orographical term

Надежда Данчева

**ОРОГРАФСКАТА ЛЕКСИКА
В БЪЛГАРСКАТА МИКРОТОПОНИМИЯ
ОТ ЗАПАДНА БЪЛГАРИЯ**

Българска
Първо издание

Рецензенти чл.-кор. дфн *Емилия Пернишка*
доц. дфн *Лиляна Тодорова-Димитрова*

Редактор *Мариета Станкович*
Художник *София Попйорданова*
Графичен дизайнер *Даниела Мицева*

Формат 70 × 100/16
Печатни коли 10,25

Печатница на Издателство на БАН „Проф. Марин Дринов“
1113 София, ул. „Акад. Г. Бончев“, бл. 5

www.press.bas.bg

ISBN 978-619-245-089-2

Гл. ас. д-р Надежда Данчева е магистър по българска филология към Факултета по славянски филологии и магистър по интеркултурни изследвания към Философския факултет на Софийския университет „Св. Климент Охридски“. Защищава дисертация за получаване на образователната и научна степен „доктор“ през 2010 г. на тема „Диалектната лексика в българската микротопонимия от Западна България (с оглед на орографската лексика)“. От 2013 г. д-р Надежда Данчева е главен асистент в Секцията по ономастика към Института за български език „Проф. Любомир Андрейчин“ при БАН. Научните ѝ интереси са в сферата на ономастиката и граничните с нея науки като етимология, социолингвистика и други, а някои от основните ѝ публикации са в областта на топонимията, антропонимията и хидронимията.

www.press.bas.bg

9

786192450892

